УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

СЕРІЯ «НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТУ УДФСУ»
Заснована 2016 року

Шевченко А. Є.,
Кудін С. В.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

Ірпінь
2019

УДК 340.15(075.8)
ББК 67.3я73
Ш 37

Рекомендовано до друку Вченою радою
Університету державної фіскальної служби України
(протокол № 6 від 26 червня 2019 р.)

Рецензенти:

Гончаренко В. Д., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік-секретар відділення теорії та історії держави і права, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, завідувач кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн;

Захарченко П. П., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Шевченко А. Є.

Ш 37 **Історія держави і права України** : навчально-методичний посібник / А. Є. Шевченко, С. В. Кудін. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. – 236 с. – (Серія «На допомогу студенту УДФСУ», т. 55).

ISBN 978-966-337-545-8

У навчально-методичному посібнику містяться рекомендації щодо опрацювання тем з навчальної дисципліни «Історія держави і права України», починаючи від найдавніших часів до сьогодення. Він містить правові джерела різних часів історичного розвитку держави на території сучасної України.

Матеріал подано відповідно до навчальної програми з дисципліни «Історія держави і права України», розробленої на кафедрі теорії, історії права і держави та конституційного права Університету державної фіскальної служби України.

Навчально-методичний посібник побудовано за модульним принципом і відповідає вимогам Європейської кредитно-трансферної системи навчання студентів-бакалаврів.

Розрахований на студентів вищих навчальних закладів, а також на широкий загал читачів, які цікавляться історією державного й правового розвитку України.

УДК 340.15(075.8)
ББК 67.3я73

© Шевченко А. Є., Кудін С. В., 2019
© Університет державної фіскальної служби України, 2019

ISBN 978-966-337-545-8

ЗМІСТ

Передмова 5

Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів 8

Методичні рекомендації до семінарських занять 9

Методичні рекомендації до написання і оформлення рефератів 10

Тема 1. Предмет, метод та завдання курсу 12

Тема 2. Стародавні держави і право на території Північного Причорномор'я (VII ст. до н.е. – V ст. н.е.) 16

Тема 3. Держава і право Київської Русі (VI – кінець XII ст.).....23

Семінарське заняття 1 23
Семінарське заняття 2 31

Тема 4. Галицько-Волинське князівство та його право (початок XIII – перша половина XIV ст.).....38

Тема 5. Українські землі у складі Литовсько-Руської держави. Право Литовсько-Руської держави (друга половина XIV – перша половина XVI ст.) 42

Семінарське заняття 1 42
Семінарське заняття 2 50

Тема 6. Українські землі під владою Речі Посполитої (друга половина XVI – перша половина XVII ст.).....57

Тема 7. Запорозька Січ та її право 62

Тема 8. Державний механізм та право Гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.).....68

Семінарське заняття 1 68
Семінарське заняття 2 76

Тема 9. Українські землі у складі Російської імперії (XIX ст. – 1917 р.) 83

Семінарське заняття 1 83
Семінарське заняття 2 92

Тема 10. Західноукраїнські землі у складі Австрії, Угорщини та Австро-Угорської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.) 97

Тема 11. Держава і право України періоду Центральної ради та Гетьманату П. Скоропадського 103

Тема 12. Держава і право України періоду Директорії. ЗУНР 112

Тема 13. Становлення і розвиток в Україні радянської держави і права (1917–1929 рр.) 119

Семінарське заняття 1 119
Семінарське заняття 2 125

Тема 14. Радянська державність і право в Україні у період тоталітарного режиму (30-ті роки XX ст.) 131

Тема 15. Держава і право України у роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) 136

Тема 16. Державний лад і право УРСР у повоєнні роки та період десталінізації (1945 – початок 1960-х рр.) 142

Тема 17. Державний лад і право УРСР у середині 1960-х – 1991 рр 147

Тема 18. Держава і право України у період незалежності (1991–2019 рр.) 153

Бібліографічні дані президентів України 163

Коротка хронологія подій історії держави і права України 173

Список рекомендованих джерел 220

ПЕРЕДМОВА

За умов становлення і розвитку української державності, розбудови правової системи України значно зростає потреба у вивченні історії України, основою якої є проблема державно-правових інституцій. «Історія держави і права України» є не лише загальноосвітньою, а й спеціально-юридичною фундаментальною навчальною дисципліною, вона має історично-правовий характер і є своєрідним вступом до інших юридичних дисциплін. Під час вивчення цього курсу студенти знайомляться з основними правовими поняттями, термінами та категоріями, отримують перший значущий досвід аналізу державно-правових інститутів, чим закладається міцна база для подальшого оволодіння спеціальністю юриста.

Історія держави і права України надзвичайно складна і суперечлива, в окремі періоди героїчна, часто – драматична, а подекуди – трагічна. Історія державності й права – це частина загальної історії українського народу, вона сприяє піднесенню культурного рівня народу та формуванню його національної самосвідомості і правосвідомості. Без глибокого осмислення історичного минулого в усій його складності й суперечливості важко зрозуміти здобутки українського народу у державно-правовому будівництві України, а також сучасні процеси державотворення і розбудови правової системи України.

Особливістю історії держави і права України є те, що український народ не мав власної безперервної держави. Існували періоди, коли українські землі були розчленовані і століттями перебували під владою інших держав, які намагались нищити національну державність та право, проводили колоніальну імперську політику, через власні державно-правові традиції впливали на організацію державної влади й характерні особливості права України.

Завдання вивчення навчальної дисципліни полягає у тому, щоб знати справжню історію держави і права України, проявляти об’єктивність при аналізі історичних подій і державно-правових інститутів. При цьому слід пам’ятати, що вивчення історії держави та права України має здійснюватись з урахуванням як вітчизняних

державно-правових традицій, так і загальнолюдських світових цінностей. Такий підхід дасть можливість глибше зрозуміти ті процеси, які мають місце в сучасному процесі становлення і розвитку української національної державності і права, побудови суверенної, незалежної держави Україна, де повинно ствердитися верховенство права.

Метою навчальної дисципліни є надання студентам юридичних факультетів знань щодо основних закономірностей, особливостей та тенденцій становлення і розвитку державно-правових інститутів України у хронологічній послідовності.

Відповідно до мети *завданням* дисципліни «Історія держави і права України» є надання студентам *знань* щодо:

– закономірностей та тенденцій становлення і розвитку державно-правових інститутів України, а також історичних типів, форм держави і права в Україні у хронологічній послідовності;

– особливостей становлення і розвитку механізму держави та правових інститутів в Україні у хронологічній послідовності;

– еволюції вітчизняної державно-правової традиції і формування правосвідомості українського народу.

Після вивчення дисципліни студенти повинні не тільки оволодіти знаннями, а й *навчитись*:

– об’єктивно оцінювати історію державно-правового розвитку України;

– працювати з науковими джерелами, історично-правовими матеріалами, нормативно-правовою базою;

– практично використовувати набуті знання, історичний досвід вітчизняної державно-правової традиції під час розбудови сучасної Української держави та її правової системи.

Цей навчально-методичний посібник має на меті допомогти майбутнім фахівцям у сфері юриспруденції оволодіти програмою навчальної дисципліни «Історія держави і права України». Він складається з:

– методичних рекомендацій до самостійної роботи студентів;

– методичних рекомендацій до семінарських занять;

– методичних рекомендацій до написання і оформлення рефератів;

– тематики семінарських занять та питань для обговорення, дискусії;

– основних (ключових) понять з кожної теми;

– тематики реферативних повідомлень до кожної теми;

– питань для самостійного опрацювання з кожної теми;

– глосарія з кожної теми;

– питань для самоконтролю з кожної теми;

– тестових завдань з кожної теми;

– першоджерел і завдань до документів;

– бібліографічних даних Президентів України;

– короткої хронології подій історії державно-правового розвитку України;

– списку загальної літератури.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

У зв'язку з поступовим переходом українських вищих навчальних закладів до Болонської системи освіти важливою стає самопідготовка студентів. Самостійна робота студентами здійснюється з метою підготовки до *семінарських занять*, до *відповідного контролю* (у різних формах) викладачем рівня набутих студентами знань (*контроль за самостійною роботою студентів*), до *контрольної модульної роботи*, до *екзамену*.

Безперечно, що найголовніше в організації кожним студентом самостійної роботи – це послідовне виконання плану підготовки, який може включати такі *етапи:*

1. Опрацювання рекомендованої викладачем літератури (підручників та навчальних посібників, монографій, першоджерел тощо).

2. Написання опорного конспекту, який би містив необхідну інформацію (з підручників та навчальних посібників, монографій, першоджерел) щодо відповідної теми.

При цьому *важливо пам'ятати*, що під час підготовки до семінарських занять студенти повинні дотримуватись тих питань для обговорення, дискусії, що винесені викладачем на ці заняття. Студентам також необхідно звернути увагу на основні (ключові) поняття до кожної теми, оскільки вони, по суті, визначають змістовне наповнення кожної теми.

У зв'язку з тим, що на семінарському занятті усі проблемні питання розглянути неможливо, студент має додатково *самостійно опрацювати* питання, що формуються викладачем до кожної теми. Якість підготовки з цих питань перевіряється викладачем не на семінарському занятті, а під час контролю за самостійною роботою студентів (у формі усної співбесіди, реферативного повідомлення студента, тестових завдань тощо).

Для *перевірки* набутих під час самостійної роботи знань студентам у цьому навчально-методичному посібнику пропонуються питання для самоконтролю.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття є однією з важливих форм поточного контролю за знаннями студентів. Тому підготовка до нього і її реалізація у вигляді виступу є важливим етапом у здобутті студентом якісних знань. У багатьох моментах підготовка до семінарського заняття і самостійна робота студентів збігаються. Зокрема, це етапи підготовки, викладені у «методичних рекомендаціях до самостійної роботи студентів», звернення уваги студентами на основні (ключові) поняття тощо.

Разом з тим студентам *важливо пам'ятати*, що під час виступу на семінарському занятті:

– слід уникати суцільного зчитування з опорного конспекту, оскільки студент уже на першому курсі має прагнути вільно володіти мовою. Необхідно вміти робити цитування з першоджерел, монографічної літератури тощо;

– потрібно концентрувати увагу на проблемних питаннях теми, уникати висвітлення матеріалу, що не має суттєвого значення;

– треба наголошувати на історіографічних аспектах проблемних питань теми;

– необхідно наприкінці виступу зробити короткий, стислий висновок щодо висвітленого проблемного питання теми.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ І ОФОРМЛЕННЯ РЕФЕРАТІВ

Написання студентами рефератів з проблем історії держави і права України є *обов'язковою* формою самостійної роботи. У процесі підготовки реферату студент отримує навички самостійної роботи з літературою, вміння узагальнювати різні точки зору на історично-правові події, висловлювати свої думки на проблему, що вивчається, аналізувати джерела права.

У процесі роботи слід виділити кілька етапів: вибір теми та пошук необхідної літератури, вивчення зібраних матеріалів, написання реферату і захист на семінарському занятті, під час перевірки викладачем самостійної роботи студента, на науково-теоретичній конференції чи в індивідуальній співбесіді з викладачем.

Після вибору та осмислення теми, яка зацікавила студента, необхідно отримати консультацію у викладача з питань складання попереднього плану та підбирання тематичної літератури. Ознайомлення з літературою є дуже відповідальним етапом роботи над рефератом, оскільки сьогодні є велика кількість праць та різних досліджень з проблем історії держави та права України, спектр яких коливається від заідеологізованих праць радянського періоду до суперрадикальних, псевдонаукових досліджень сьогодення. Тому спроба об'єктивно осмислити різні погляди на історичні події вимагає критичного ставлення до джерел, глибокої розумової праці.

Після ознайомлення з джерелами та літературою потрібно скласти план, що має включати два–три питання, які не повторюють назву теми, а розкривають її зміст. Найважливіші вимоги до реферату – змістовність, логічна послідовність, органічний зв'язок викладу окремих питань. Після розкриття кожного питання плану необхідно обов'язково подати висновки, а після розгляду теми зробити ґрунтовний загальний висновок.

Теоретичні положення і висновки мають бути аргументовані з посиланням на першоджерела. В кінці реферату подається список використаної літератури.

Обсяг реферату має бути 10–15 сторінок. На титульній сторінці вказується назва навчального закладу, факультет, курс, група, прізвище, ім’я, по батькові студента, тема роботи, прізвище та ініціали викладача, який керує виконанням роботи. На наступній сторінці розміщують зміст. Сторінки обов’язково нумерують.

ТЕМА 1
ПРЕДМЕТ, МЕТОД ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ

Предмет, методологія та функції історії держави і права України. Принципи пізнання історично-правових явищ.

Завдання історії держави і права України. Місце та значення історії держави і права України у системі юридичних наук.

Періодизація історії держави і права України. Історіографія історії держави і права України. Джерела історії держави і права України.

Основні (ключові) поняття: предмет історії держави і права України; методологія історії держави і права України; функції історії держави і права України; принципи пізнання історично-правових явищ; періодизація історії держави і права України; історіографія історії держави і права України; джерела історії держави і права України.

Тематика реферативних завдань

1. Предмет та методологія історії держави і права України.
2. Характеристика місця та значення історії держави і права України у системі юридичних наук.
3. Загальна характеристика періодизації історії держави і права України.

Глосарій

Методологія історії держави і права України – система методів дослідження (вивчення, пізнання) предмета історії держави і права України. До найбільш суттєвих методів вчені відносять: філософський метод – діалектичний; загальнонаукові методи – аналіз, синтез, формально-логічний, системно-структурний, абстрагування; узагальнення, аналогія тощо; спеціально-наукові – історичний, історично-порівняльний, порівняльно-правовий, спеціально-юридичний тощо.

Періодизація історії держави і права України – поділ розвитку державності і права на території України на певні епохи (періоди, доби) залежно від певного критерію. У сучасній українській історично-правовій науці виділяють такі критерії, як зміна суспільно-економічних формацій; залежність від культурно-духовних та ідейних чинників; співвідношення джерел права; зіставлення з розвитком державно-правових інститутів європейських народів; залежність від правового і соціально-культурного розвитку тощо.

Предмет історії держави і права України – вивчення закономірностей та особливостей формування й розвитку державності і права, зародження, змін і генезису типів і форм держави та права, державно-правових інститутів на території України у хронологічній послідовності.

Принципи пізнання історико-правових явищ – основні підходи до вивчення історико-правових явищ. До основних принципів вчені відносять принципи об'єктивності, системності, історизму, плюралізму, розвитку.

Функції історії держави і права України – основні напрями теоретичного та практичного призначення історії держави і права України як науки. Вчені виділяють такі функції: навчально-виховну, ідеологічну, наукову, прогностичну, онтологічну, пізнавальну тощо.

Питання для самоконтролю

1. Визначте предмет історії держави і права України.
2. Охарактеризуйте методи дослідження історії держави і права України.
3. Охарактеризуйте функції історії держави і права України.
4. Які Ви знаєте принципи пізнання історико-правових явищ? Охарактеризуйте їх.
5. У чому полягають завдання історії держави і права України як науки?
6. Визначте місце і значення історії держави і права України у системі юридичних наук.

7. Які Ви знаєте критерії періодизації історії держави і права України? Охарактеризуйте їх.

8. Охарактеризуйте етапи становлення і розвитку історії держави та права України як науки.

9. Дайте загальну характеристику джерелам історії держави і права України. Класифікуйте їх.

Тестові завдання

1. Заповніть у тексті прогалини:

Предметом історії держави і права України є вивчення … та особливостей формування … державності і права, зародження, … і генезису типів і форм … і права, державно-правових інститутів на … … у … послідовності

2. Внесіть до таблиці загальнонаукові та спеціально-наукові методи, що використовуються вченими під час дослідження історії держави і права України:

Загальнонаукові методи	Спеціально-наукові методи

3. Визначте, яка функція відповідає таким визначенням:

Спрямована на пізнання і пояснення історії державно-правових явищ в Україні:

а) прогностична;

б) евристична;

в) ідеологічна;

г) онтологічна;

д) навчальна.

4. Визначте принципи пізнання історико-правових явищ:

а) дидактичний;

б) системності;

в) історизму;

г) релігійний;

д) плюралізму.

5. Внесіть до таблиці відомі Вам основні критерії періодизації історії держави і права України і, відповідно до них, поділ на етапи (періоди):

Основні критерії періодизації	**Етапи (періоди)**

6. Визначте, які проблеми історії держави і права України, в основному, досліджували вчені київської історично-правової школи:

а) державно-правовий розвиток незалежної України;

б) державний лад і право України періоду Другої світової війни;

в) литовсько-руське право;

г) державний механізм і право Гетьманщини;

д) систему права Київської Русі;

є) державний лад і право УСРР-УРСР.

ТЕМА 2
СТАРОДАВНІ ДЕРЖАВИ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я (VII ст. до н.е. – V ст. н.е.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Держава, суспільний лад і право скіфів.
2. Античні міста-держави, їхній суспільний лад і право.
3. Боспорське царство, його суспільний лад і право.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Скіфії; суспільний лад Скіфії; джерела та система права Скіфії; державний устрій античних міст; суспільний лад античних міст; джерела і система права античних міст; державний устрій Боспорського царства; суспільний лад Боспорського царства; джерела і система права Боспорського царства.

Тематика реферативних завдань

1. Особливості державного устрою Скіфського царства.
2. Характерні риси системи права античних міст-держав.
3. Особливості становлення і розвитку апарату держави Боспорського царства.

Питання для самостійного опрацювання

1. Наведіть приклади перших відомостей про історію народів Північного Причорномор'я.
2. Які племена у VII ст. до н.е. населяли територію Північного Причорномор'я?
3. У чому, на Вашу думку, полягають спільні та відмінні риси джерел права Скіфської держави, античних міст – держав та Боспорського царства?
4. Яким чином, на Вашу думку, на політичне життя Північного Причорномор'я вплинула поява сарматських племен у III ст. до н.е.

Глосарій

Античне рабство – вид рабства, який передбачає повну, абсолютну залежність раба від свого господаря; на відміну від патріархального рабства, за умов домінування античного рабства раб розглядається виключно як безправна річ, об'єкт. Цей вид рабства був характерним для античних міст-держав.

Античні міста-держави – поліси, які утворились у результаті колонізації грецьким населенням Північного Причорномор'я в VII–VI ст. до н.е. Найбільш відомими містами вважались Ольвія, Херсонес, Феодосія, Тіра, Пантікапей. Свого розквіту вони досягли в V–IV ст. до н.е. У III–IV ст. н.е. були знищені готами та гунами. Склад міст-держав включав територію міста і приміську зону. За формою правління були рабовласницькими демократичними чи аристократичними республіками. До органів держави належали народні збори, Рада міста, магістратури. Основними суспільними верствами міст були рабовласники, вільні землероби, ремісники, торгівці, раби. Джерелами права були закони, звичаї місцевих племен.

Боспорське царство – виникло на узбережжі Керченської протоки як союз деяких грецьких міст. Свого розквіту досягло у IV–III ст. до н.е. У I ст. до н.е. підпало під вплив Риму, а з VI ст. н.е. увійшло до складу Візантійської імперії. Боспор став рабовласницькою необмеженою монархією. Допомогу царю надавали: палац, де вирішувалися усі питання управління, та різні управителі. У державі певний час зберігалась автономія деяких міст і племен. Суспільний лад царства майже збігався з суспільним устроєм античних міст-держав. Джерелами права були: закони царів, право грецьких міст, звичаї місцевих племен, римське право.

Вільні негромадяни – мешканці античних міст, що не мали громадянства цього поліса і не користувались політичними правами. Разом з тим вони мали право займатись торгівлею, ремісництвом, лихварством.

Воєнна демократія – одна з форм організації влади і управління у скіфів у період розкладу родоплемінних відносин (VII–VI ст. до н.е.). Передбачала наявність царя як військового вождя, народних зборів чоловіків-воїнів, ради старійшин.

Громадяни – вільні повноправні чоловіки, що народились у місті-полісі та користувались політичними правами.

Клери – ділянки землі до 26 га, що належали громадянам античних міст-полісів. На цих ділянках, як правило, вирощували виноград, але вони могли включати сади та пасовища.

Магістратури – виборні колегії в античних містах-державах. До складу магістратури входили виборні посадові особи: стратеги (займались обороною міста); агораноми (відали порядком у місті); продики (займались правовими питаннями) тощо. Керівництво магістратурою здійснював перший архонт міста.

Народні збори (агора, еклесія тощо) – орган верховної влади в античних містах. У них брали участь чоловіки-громадяни цього полісу, що досягли певного віку (як правило, 20 років.). Народні збори приймали закони, вирішували питання війни і миру, обирали магістратуру, займались іншими важливими питаннями суспільного життя міста.

Остракізм (від грецького «остракон» – черепок) – своєрідний вид покарання, що застосовувався виключно в античних містах-полісах, і полягав у вигнанні з міста строком на 10 років осіб, які, на думку громадян поліса, могли загрожувати республіканському устрою. Вперше цей вид покарання було введено реформою архонта Клісфена в Афінах у 509 р. до н.е., згодом він дістав поширення і у містах Північного Причорномор'я.

Поліс – античне місто-держава (місто-колонія) на території Північного Причорномор'я. Виникало як результат грецької колонізації.

Рада міста – орган влади в античних містах-державах, що обирався виключно на народних зборах. Рада міста займалась, переважно, підготовкою постанов народних зборів, контролювала діяльність магістратів тощо.

Сармати – фактично, збірна назва різних етнокультурних племен, що з послабленням у III ст. до н.е. скіфських держав відіграють значну роль у політичній історії Північного Причорномор'я. У сарматських племен у цей час відбувається розклад родоплемінного устрою, виникає воєнна демократія. У III ст. н.е. відбувається занепад могутності сарматів через вторгнення готських та гунських племен.

Скіфська держава – рабовласницьке державне утворення скіфських племен, що проживали на території Північного Причорномор'я і в Криму. Утворилось у VII ст. до н.е. і досягло свого розквіту в IV–III ст. до н.е. Була знищена у III ст. н.е. готами. Главою держави був цар, який мав необмежену владу. До апарату державної влади належали його родичі, особисті слуги та ін. Суспільні верстви складались із рабовласників, вільних общинників, ремісників, торгівців, рабів. Джерелами права були звичай і закони царів.

Скіфські племена – племена скіфів, що проживали на території Північного Причорномор'я, Приазов'я та у Криму. Вони поділялись на царських скіфів (наймогутніших), скіфів-кочовиків, скіфів-землеробів, скіфів-орачів, скіфів-еллінів.

Цар як необмежений монарх – володар у Боспорському царстві. Він очолював верховну владу, мав вищі судові та релігійні функції, був верховним командувачем армії. Йому ж формально належала земля у Боспорському царстві. Найбільш знаними царями були Спарток I та Перісад I.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте державний лад Скіфії.
2. Визначте особливості монархічної форми правління у Скіфії.
3. Визначте правовий статус груп населення у Скіфії.
4. Дайте характеристику джерелам та основним рисам права скіфів.
5. Визначте повноваження органів державної влади і управління в античних містах-полісах.
6. Назвіть особливості республіканської форми правління в античних містах-державах.
7. Визначте правовий статус груп населення в античних містах-державах.
8. Дайте характеристику джерелам та основним рисам права античних міст-держав.

9. Охарактеризуйте державний лад Боспорського царства.

10. З'ясуйте правовий статус груп населення в Боспорському царстві.

11. Дайте характеристику джерелам та основним рисам права Боспорського царства.

Тестові завдання

1. Назвіть, коли існувала Скіфська держава:

а) XI – VII ст. до н.е.;

б) III – VII ст. н.е.;

в) VII ст. до н.е. – III ст. н.е.;

г) II ст. до н.е. – V ст. н.е.;

д) III – V ст. н.е.

2. Які верстви суспільства Скіфії Ви знаєте:

а) родоплемінна знать;

б) жерці;

в) архонти;

г) раби;

д) феодали.

3. Визначте особливості державного апарату у Скіфії:

а) наявність двірсько-вотчинної системи управління;

б) наявність десяткової системи управління;

в) значну роль відігравала родова організація скіфів;

г) значну роль у центральному апараті управління відігравали царські сини;

д) вся повнота влади належала царській раді.

4. Які форми власності захищали норми скіфського права:

а) приватну власність заможних сімей на землю;

б) власність громади на землю;

в) приватну власність скіфів на рухоме майно;

г) верховну власність царя на землю;

д) власність громади на рухоме майно;

є) тільки приватну власність скіфів на рухоме майно та власність громади на рухоме майно.

5. Зробіть внесення до тексту:

Скіфська держава утворилась у ... На її чолі стояв ... До пануючої верхівки скіфського суспільства належали …, родоплемінна знать, дружинники. Найбільш поширеними видами покарань були …, членопошкодження, вигнання.

6. Коли відбувся розквіт грецьких міст держав на території Північного Причорномор'я:

а) I ст. до н.е.;

б) IV – V ст. н.е.;

в) V – IV ст. до н.е.;

г) I ст. н.е.;

д) IX – VII ст. до н.е.

7. Вкажіть, який орган в античних містах-державах був наділений законодавчими функціями:

а) Рада міста;

б) магістратура;

в) Народні збори;

г) архонт;

д) цар.

8. Із запропонованих умов визначте ті, сукупність яких була необхідна для набуття політичних прав в античних містах-державах:

лише чоловіки; проживання в місті не менше 1 року; повноліття; наявність у власності землі; наявність у власності рабів; вільний стан; факт народження у цьому місті.

9. Визначте суб'єктів права власності на землю в античних містах-державах:

а) храми;

б) скіфські царі;

в) раби;

г) громадяни міста;

д) всі вільні, що проживали у цьому місті;

є) поліс.

10. Підкресліть у тексті помилки:

Античні міста-держави свого розквіту досягли у III ст. н.е. Очолювали міста князі, до органів державної влади належали посадники, народні збори, Рада міста, ефори. Не могли брати участь в управлінні державними справами чужоземці, громадяни, які не досягли 30 років, раби. Основну масу експлуатованого населення становили вільні землероби.

11. У якому столітті Боспор підпав під владу Візантії:

а) VI ст. н.е.;
б) IV ст. до н.е.;
в) VI ст. до н.е.;
г) I ст. н.е.;
д) IV ст. н.е.

12. Підкресліть у таблиці помилкові поняття:

	Боспорське царство
Державний лад	Цар, родоплемінна знать, стратег, наварх, метек
Суспільний устрій	Магістратура, раб, дворецький, землероб, лихвар

13. Назвіть основні джерела права Боспорського царства:

а) римське право;
б) звичаї місцевих племен;
в) звичаєве право східних слов'ян;
г) законодавча діяльність царів;
д) право грецьких міст;
є) тільки римське право та право грецьких міст.

ТЕМА 3
ДЕРЖАВА І ПРАВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ
(VI – кінець XII ст.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Формування державності у давніх українців. Утворення Київської Русі.

2. Державний устрій Київської Русі:

а) вищі органи влади та управління;

б) місцеві органи влади та управління;

в) судова система;

г) військова організація.

3. Зміни у державному ладі Русі у період роздробленості (друга чверть – кінець XII ст.).

4. Суспільний лад Київської Русі.

Основні (ключові) поняття: державність у давніх українців; державний устрій Київської Русі; розвиток державного механізму Київської Русі; суспільний лад Київської Русі.

Тематика реферативних завдань

1. Закономірності та особливості формування державності у давніх українців.

2. Особливості функціонування вищих органів влади та управління Київської Русі у IX–XI ст.

3. Характерні риси військової організації у Київській Русі.

4. Основні тенденції змін у суспільному ладі Київської Русі у X–XI ст.

Питання для самостійного опрацювання

1. У чому, на Вашу думку, полягають особливості становлення державності у народів, що минули рабовласницьку формацію?

2. Охарактеризуйте процес розселення праукраїнських племен на території України.

3. У чому полягає суть норманської теорії походження Київської Русі? Яким є Ваше бачення цієї проблеми?

4. Спираючись на історіографічні праці вчених, визначте форму правління та форму державно-територіального устрою Київської Русі. Чи відбулись, на Вашу думку, зміни у формі правління та формі державно-територіального устрою Київської Русі у період роздробленості?

Глосарій

Анти – одна з історичних назв слов'янських племен, що проживали, орієнтовно, між Дністром і Дніпром у II–VI ст. н.е. Займались землеробством, скотарством, різними ремеслами. У IV–V ст. н.е. у антів відбувається розклад родового ладу та родової громади, формується воєнна демократія. Одним із найбільш відомих антських вождів був Бож. Термін «анти» з VII ст. н.е. замінюється термінами «склавіни», «слов'яни».

Бояри (боляри) – у Київській Русі великі землевласники, деякі з них входили до боярської ради, воєнної дружини князя.

Боярська рада (дума) – дорадчий орган при великому князеві, складався з великих бояр, старших дружинників, вищих представників церкви та верхівки міст («старцев градских»).

Венеди (венети) – одна з історичних назв слов'ян, яка вперше була вжита римським істориком Плінієм Старшим у I ст. н.е. Венеди проживали на території між Одером і Дніпром і вели осілий спосіб життя, займаючись, переважно, землеробством та скотарством.

Верв (вервь) – територіальна громада у Київській Русі. Вона була органом місцевого самоврядування, виконувала фінансові функції (сплачувала князеві податки), у випадку вбивства на її території здійснювала розшук злочинця.

Віче – у Київській Русі збори вільних дорослих чоловіків міста, на вічах приймались важливі рішення щодо виборів військового очільника, зборів народного ополчення, фінансових та законодавчих питань тощо. Особливо впливовими вічові збори були у Новгороді та Пскові.

Гридин (гридь) – у Київській Русі молодший дружинник князя, здійснював охорону князя.

Двірсько-вотчинна система управління – система управління, в основу якої покладено принцип єдності державного управління і управління особистим доменом князя. Відтак, управитель в особистому господарстві князя був одночасно і державним службовцем (тіун, вірник тощо). Крім того, ця система управління передбачала поділ органів влади на центральні та місцеві.

Десяткова система управління – система управління, що має своїм джерелом організацію дружини князя (тисяцькі, соцькі, десяцькі). Спочатку вони виконували суто військові функції, з ускладненням державного управління – судово-адміністративні функції. Занепад цієї системи відбувся наприкінці X ст.

Домен – велике феодальне землеволодіння. У Київській Русі існували такі різновиди доменів, як князівський, боярський та церковний. Велике феодальне землеволодіння склалось у Київській Русі, в основному, у XI–XII ст.

Задушні люди – мешканці сіл, що передавались церкві князями та боярами.

Закуп – особисто вільна людина, але залежна в економічному відношенні. Закупами називали людей, що брали «купу» (гроші, збіжжя тощо у борг) і мали віддати її, а у випадку несплати – відробити борг у господарстві займодавця. Закуп обмежувався у своїх правах і ніс відповідальність перед господарем за недбале використання знаряддя займодавця, у випадку втечі закуп міг бути перетворений на холопа. Разом з тим у «Статуті Володимира Всеволодовича» розміщені норми, що значно полегшують правове становище закупів.

Ізгой – згадується у Руській Правді; особа, яка з тієї чи іншої причини вибула з певної соціальної групи, але не змогла увійти до іншої. У Київській Русі ізгої були двох видів: вільні та залежні.

Київська Русь – перша Українська держава утворилась у 882 р. у результаті об'єднання Києва і Новгорода князем Олегом. Її територія набула значного розширення за часів князювання Ігоря, Святослава, Володимира Великого. Розквіт Київської Русі припадає на X–XI ст., після чого настає період феодальної роздробленості. За формою правління – спадкова монархія. Очолював державу князь, до органів влади та посадових осіб належали боярська рада, посадники, воєводи, тисяцькі, соцькі, тіуни, мечники, вірники та ін. Існували і органи самоврядування в особі віча, верві. Суспільні верстви складались з феодалів (князі, бояри, церква), залежного населення (вільні общинники, ізгої, закупи, рядовичі), рабів (челядь, холопи), міщан (патриціат і плебс). До основних правових пам'яток Київської Русі належали русько-візантійські договори X ст., Руська Правда, церковні статути Володимира та Ярослава, діяв і правовий звичай.

Князівський дуумвірат – форма правління (спільне правління) в окремих князівствах (передусім, у Київському) Київської Русі, яка почала формуватись у середині XII ст. Основними причинами її запровадження є суперечки між князівськими династіями, боротьба боярства з посиленням князівської влади, необхідність захисту кордонів.

Мечник – у Київській Русі князівський дружинник.

Норманська теорія – наукова теорія, що заклала підвалини норманізму – напряму в українській та зарубіжній історіографії XVIII–XX ст., прихильники якого вважають норманів (варягів) засновниками Київської Русі.

Огнищанин – князівський управитель, входив до боярської групи населення, був «княжим мужем».

Отрок – молодший дружинник при князі. Виконував в основному різні доручення князя.

Переддержавні утворення східних слов'ян та давніх українців – утворення, які виникли у східних слов'ян та давніх українців на основі розкладу родового ладу і були перехідним етапом до виникнення держави. Видами переддержавних утворень були союзи племен (об'єднували кілька десятків племен) та союзи союзів (наприклад, Русь, дулібо-волинський союз). Одними з найбільш відомих переддержавних утворень (за арабськими

джерелами) вважались Артанія (південно-східна група племен), Славія (північна група), Куяба (південна група на чолі з полянами). У VIII–IX ст. у Середньому Подніпров'ї виникає утворення давніх українців – Руська земля, що об'єднала вже кілька союзів.

Посадник (волостель) – князівський управлінець, представник великого князя в містах і сільських територіях. Виконував судово-адміністративні функції, відав збройними силами певної території.

Русин – згадується у Руській Правді; окремі вчені доводять, що русинами називали або вихідців із племен Середнього Подніпров'я, або мешканців міст.

Рядович – збірний термін для позначення людей, що уклали договір; як вважають дослідники, рядовичі могли втратити свободу за договором.

Словенин – згадується у Руській Правді; деякі вчені вважають, що словенинами називали мешканців Новгородської землі.

Смерд – згадується у Руській Правді та інших джерелах. Дослідники доводять, що під смердом слід розуміти або феодально залежну особу, або вільного селянина.

Снем – у Київській Русі феодальний з'їзд, на якому, як правило, брали участь князі, церковна знать, бояри. На з'їздах вирішувались важливі питання внутрішньої (законодавство, розподіл території між князями, питання кордонів між князівствами, охорона торгових шляхів) і зовнішньої (питання війни і миру) політики. Феодальні з'їзди стали наслідком послаблення влади великого князя у другій половині XI ст.

Тіун – у Київській Русі управитель князя, боярина або посадника у сфері господарства.

Холоп – згадується у Руській Правді. Як вважають вчені, це була невільна особа, яка такою могла стати через самопродаж, одруження на рабі без договору, втечу від господаря, за борги; за вчинений ним злочин відповідав його господар.

Челядь (челядин) – згадується у Руській Правді. Як наголошують науковці, це була повністю невільна особа, яка такою могла стати внаслідок полону.

Ябетник – у Київській Русі посадова особа у суді.

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні шляхи та особливості формування державності у давніх українців.
2. Охарактеризуйте процес утворення Київської Русі.
3. Визначте повноваження вищих та місцевих органів влади і управління Київської Русі у X – на початку XII ст.
4. З'ясуйте, які зміни у державному апараті Київської Русі відбулися протягом X – на початку XII ст.
5. Дайте характеристику системі судових органів у Київській Русі.
6. Охарактеризуйте зміни у державному ладі Русі у період роздробленості (друга чверть – кінець XII ст.). У чому полягали їхні особливості?
7. Визначте характер взаємовідносин князя, віча та боярської ради у період роздробленості Русі.
8. Охарактеризуйте правовий статус різних груп населення Київської Русі.
9. У чому, на Вашу думку, полягали особливості правового стану вільних общинників, закупів, челяді та холопів.

Тестові завдання

1. Переддержавні утворення давніх українців виникли як наслідок:

а) розкладу рабовласницької формації;
б) впливу античних міст-держав;
в) впливу кочових племен;
г) розкладу родового ладу;
д) впливу норманів:
є) розкладу феодальної формації.

2. У якому столітті утворилась Київська Русь:

а) перша половина VIII ст.;
б) кінець IX ст.;
в) початок X ст.;
г) початок IX ст.;
д) друга половина VIII ст.

3. Назвіть вищі органи влади і управління Київської Русі:

а) князь;

б) митрополит;

в) громада;

г) посадник;

д) рядович;

є) феодальний з'їзд;

ж) феодальна рада;

з) посольська ізба.

4. Визначте місцеві органи влади і управління Київської Русі:

а) намісник;

б) смерд;

в) вервь;

г) волостель;

д) закуп;

є) гридин.

5. Що являє собою двірсько-вотчинна система управління, яка утворилась у Київській Русі:

а) надцентралізоване управління;

б) одна з форм експлуатації населення; в) організація великого господарства;

г) відсутність різниці між органами державного управління і управління особистими справами князя;

д) одна з форм управління дружинною організацією.

6. Із вказаних видів злочинів виберіть і внесіть до таблиці ті, що могли розглядатись: а) у князівських судах; б) у церковних судах:

– вбивство огнищанина; святотатство; крадіжка церковного майна; розпуста; пошкодження майна смерда; банкрутство.

Князівський суд	Церковний суд

7. Вкажіть найважливіші зміни, що відбулись у державному ладі Русі у період роздробленості:

а) повний занепад двірсько-вотчинної системи управління;

б) формування в князівствах особистих династій;

в) посилення ролі великого київського князя;

г) відмирання звичаю скликання феодальних з'їздів;

д) формування системи дуумвірату.

8. Які, на Вашу думку, класи та стани населення існували в Київській Русі:

а) феодали;

б) родоплемінна знать;

в) закупи;

г) холопи;

д) шляхта;

є) бояри;

ж) духовенство;

з) козацтво;

і) слуги панцирні;

к) смерди.

9. До представника якої, на Вашу думку, групи (категорії) населення в Київській Русі підходить характеристика: «залежна в економічному відношенні, але особисто вільна людина»:

боярин; смерд; закуп; ізгой; холоп; челядин; «княж муж»; рядович; роба.

10. Підкресліть у тексті помилки:

До феодалів у Київській Русі належали князі, бояри, рядовичі та церква. Феодально-залежне населення складалось з челяді, смердів, ізгоїв. Джерелами холопства у Київській Русі був полон, самопродажа, одруження на рабі без «ряду».

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Джерела права Київської Русі:

а) звичаєве право;

б) руcько-візантійські договори X ст.;

в) князівські статутні, судні, договірні грамоти;

г) церковні статути Володимира та Ярослава.

2. Походження та редакції «Руської Правди». Її структура, зміст та історичне значення.

3. Основні риси цивільного права:

а) майнове та зобов'язальне право;

б) право спадщини;

4. Основні риси сімейно-шлюбного права.

5. Основні риси кримінального права:

а) поняття і види злочинів;

б) мета і система покарань.

6. Судовий процес у Київській Русі.

Основні (ключові) поняття: джерела права Київської Русі; Руська Правда; цивільне право Київської Русі; сімейно-шлюбне право Київської Русі; кримінальне право Київської Русі; процесуальне право Київської Русі.

Тематика реферативних завдань

1. Церковні статути Володимира та Ярослава: порівняльно-правовий аналіз.

2. Історичне значення Руської Правди у процесі становлення давньоукраїнського права.

3. Характерні риси договірних відносин у Київській Русі.

4. Особливості кримінального права Київської Русі.

5. Види і особливості судових доказів вини у Київській Русі.

Питання для самостійного опрацювання

1. Назвіть шляхи трансформації правових звичаїв на закон у Київській Русі.

2. Охарактеризуйте законодавчу діяльність княгині Ольги.

3. Розкрийте питання щодо основних напрямів рецепції норм візантійського права у давньоукраїнське.

Глосарій

Братучаду – термін, вживаний у Руській Правді, означає – двоюрідний брат.

Видок – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як свідок.

Віра – вид покарання у Київській Русі, означає грошове стягнення на користь князя за вбивство (за голову; тому вбивців у Київській Русі називали головниками). Розмір віри був двох видів: 40 гривень – за простолюдина; 80 гривень – за представника княжої (державної) адміністрації.

Головщина (головництво) – вид покарання у Київській Русі, відображений у нормах Руської Правди. Головщина замінила звичай кровної помсти і стягувалась зі злочинця за вбивство. Викуп належав родичам вбитого. Руська Правда не вказує чіткого розміру головщини, але деякі дослідники вважають, що вона дорівнювала вірі.

«Гоненіе следа» – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як процедура розшуку злочинця за залишеними ним слідами.

Задниця (задница) – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як спадщина.

Заклич – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як оголошення потерпілим від крадіжки речі про це на місцевому ринку (торгу). Якщо крадена річ перебувала у кого-небудь протягом трьох днів, то він вважався винним.

Знаменіє – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як певний знак або доказ.

Ізвод – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться, в основному, як показання свідків.

Обида – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як злочин проти прав особи.

Покон – у Київській Русі цей термін мав два значення: звичай пращурів та закон.

Послух – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як надійний свідок.

Поток і «пограбування» – вид покарання у Київській Русі, означає вигнання злочинця з громади та конфіскацію його майна; призначався за вбивство «в розбои», підпал будинку чи гумна, конокрадство.

Пошибаніє – термін, вживаний у церковному Статуті Ярос–лава, тлумачиться як зґвалтування.

Продажа – вид покарання у Київській Русі, грошовий штраф на користь князя за скоєння деяких видів злочинів; стягувався у трьох розмірах – 1, 3 і 12 гривень.

Рота – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як клятва.

Ряд – договір. Їх було кілька видів: міжнародні (наприклад, русько-візантійські 907, 911, 944, 971 рр.), внутрішньополітичні (міжкнязівські), торговельні тощо.

«Руська Правда» – перший давньоукраїнський писаний звід норм світського права, джерелами якого були звичаєве право, постанови князів та судова практика. «Руська Правда» існувала у трьох редакціях: Короткій, Просторовій та Скороченій. Найдавніша частина Руської Правди була укладена у 10–30-х роках. XI ст. за часів князювання Ярослава Мудрого, доповнена і розширена його синами, Володимиром Мономахом. Руська Правда містила норми цивільного, сімейно-шлюбного, кримінального, процесуального права.

Свада – термін, вживаний у «Руській Правді», тлумачиться як сварка (звідси термін «вбивство в сваде», тобто вбивство під час сварки).

Свод – термін, вживаний у «Руській Правді», тлумачиться як процедура розшуку особи, що незаконно заволоділа чужою річчю.

Смирять – термін, вживаний у «Руській Правді», тлумачиться, в основному, як помститися винному.

Тать – термін, вживаний у «Руській Правді», тлумачиться як злодій (звідси татьба – крадіжка).

Умикати – термін, вживаний у церковних джерелах права Київської Русі, тлумачиться як викрадення жінки або дівчини.

Урок – вид покарання у Київській Русі, грошове відшкодування потерпілому «за образу».

Утяти – термін, вживаний у Руській Правді, тлумачиться як поранити.

Церковні статути Володимира та Ярослава – збірки норм церковного права. Були укладені за часів князювання Володимира та Ярослава. В основному визначали становище православної церкви в державі, закріплювали правий стан служителів церкви, містили норми, в яких йшлося про злочини проти церкви, сім'ї та моралі й покарання за їхнє вчинення. Вони фіксували джерела існування церкви («десятина», штрафи за вчинення злочинів тощо). Певний вплив на церковні статути мали норми візантійського права.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте джерела права Київської Русі.
2. З'ясуйте, чому звичаєве право було основним джерелом права Київської Русі.
3. Назвіть причини створення «Руської Правди».
4. Вкажіть, якими були джерела «Руської Правди».
5. Охарактеризуйте кожну складову частину Короткої та Просторової редакції «Руської Правди».
6. Визначте основні риси цивільного права Київської Русі.
7. Визначте основні риси сімейно-шлюбного права Київської Русі.
8. Визначте основні риси кримінального права Київської Русі.
9. Охарактеризуйте судовий процес у Київській Русі. У чому, на Вашу думку, полягали його особливості?

Тестові завдання

1. Які, на Вашу думку, терміни відображали у давніх українців поняття «звичай»:

а) статут;
б) урок;
в) покон;
г) закон;
д) ряд;
є) устав.

2. У яких роках були укладені русько-візантійські договори:

а) 911;
б) 975;
в) 974;
г) 921;
д) 944;
є) 971.

3. «Устави» і «уроки» княгині Ольги були спрямовані на:

а) упорядкування стягнення данини;
б) упорядкування церковного життя;
в) упорядкування русько-візантійських торговельних відносин;
г) визначення виду покарання за окремі злочини;
д) реформування війська.

4. Підкресліть помилки у тексті:

Церковний Статут Володимира було укладено наприкінці XI ст. Він визначав правове становище церковних людей, холопів та челяді. Статут, крім того, містив норми щодо передачі церкві десятини, норми про злочини монахів та відповідні за це покарання.

5. У який час було укладено «Правду Ярослава»:

а) друга половина X ст.;
б) перша половина XI ст.;
в) перша половина XII ст.;
г) друга половина XI ст.;
д) перша половина X ст.

6. Заповніть прогалини і розташуйте в хронологічному порядку основні правові пам'ятки Київської Русі:

1. Руcько-візантійський договір 907 р.
2. Руcько-візантійський договір 911 р.
3.
4. Руcько-візантійський договір 971 р.
5.
6. Коротка Правда.
7.
8.

7. Які редакції Руської Правди Ви знаєте:

а) Просторова;
б) Синодальна;
в) Коротка;
г) Правда Ярослава;
д) Устав Володимира Всеволодовича;
є) Скорочена;
ж) Карамзинська.

8. В якій правовій пам'ятці Київської Русі, на Вашу думку, чітко встановлено захист права приватної власності на землю:

а) руcько-візантійському договорі 944 р.;
б) Правді Ярославичів;
в) церковному Статуті Володимира;
г) Правді Ярослава;
д) церковному Статуті Ярослава;
є) Статуті Володимира Всеволодовича.

9. За «Руською Правдою» невиконання стороною умов договору могло тягти за собою:

а) сплату віри князю;
б) сплату головщини;
в) продаж у холопство;
г) перетворення на закупа;
д) конфіскацію майна.

10. У Київській Русі XI–XII ст. покарання за порушення у сімейно-шлюбній сфері встановлювались:

а) нормами Руської Правди;

б) нормами церковного Статуту Ярослава;

в) нормами візантійських правових пам'яток;

г) нормами звичаєвого права;

д) правильні усі відповіді.

11. Які, на Вашу думку, види злочинів за Руською Правдою вважались найбільш небезпечними:

а) крадіжка холопа;

б) крадіжка коня;

в) підпал гумна;

г) образа честі;

д) вбивство «в сваде»;

є) вбивство «в разбои»;

ж) знищення знаку земельної межі.

12. Які види покарань за Руською Правдою Ви знаєте:

а) досудова помста;

б) грошовий штраф на користь держави;

в) смертна кара;

г) правильна відповідь – пункти

б) та в);

д) відшкодування шкоди;

є) «поток і пограбування»;

ж) тілесні покарання.

13. Внесіть до таблиці терміни, що стосувались у Київській Русі судового процесу і відповідають вказаним у таблиці визначенням:

«гоненіе следа»; «покон»; «обида»; «знаменіе»; «видок»; «свада»; «віра»; «рота»; «продажа»; «заклич»; «свод»; «умикати».

Термін	Визначення
	Процедура розшуку злочинця за залишеними ним слідами
	Свідок
	Доказ
	Процедура розшуку особи, що незаконно заволоділа чужою річчю
	Клятва

ТЕМА 4
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО ТА ЙОГО ПРАВО (початок XIII – перша половина XIV ст.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Утворення і розвиток Галицько-Волинського князівства.
2. Особливості державного устрою Галицько-Волинського князівства.
3. Особливості суспільного ладу Галицько-Волинського князівства.
4. Джерела та основні риси права Галицько-Волинського князівства.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Галицько-Волинського князівства; суспільний лад Галицько-Волинського князівства; джерела права Галицько-Волинського князівства; основні риси права Галицько-Волинського князівства.

Тематика реферативних завдань

1. Роль князів у формуванні Галицько-Волинського князівства.
2. Вплив особливостей суспільного ладу Галицько-Волинського князівства на характер державного устрою.

Питання для самостійного опрацювання

1. Значення Галицько-Волинської Русі як спадкоємниці вітчизняних державотворчих процесів періоду Київської Русі.
2. Охарактеризуйте збройні сили Галицько-Волинського князівства.

Глосарій

Галицькі бояри – великі феодали-землевласники, які, користуючись своєю політичною і економічною могутністю, впродовж всього існування Галицько-Волинського князівства постійно боролись із князівською владою.

Галицько-Волинське князівство – держава, утворена у 1199 р. князем Романом Мстиславичем внаслідок об'єднання Галицького та Володимиро-Волинського князівств, є головною спадкоємницею державно-правової та культурної традиції Київської Русі. Після смерті Романа Мстиславича у Галицько-Волинському князівстві почались центробіжні процеси, які на певний час були припинені у 1238 р. князем Данилом Романовичем (Галицьким). Останнім галицько-волинським князем був Юрій II Болеслав. Після його смерті у 1340 р. Галицько-Волинське князівство перестало існувати як самостійна держава.

Двірський – князівський урядовець, очолював князівський управлінський апарат, іноді здійснював судочинство.

Канцлер (печатник) – князівський урядовець, охороняв князівську печатку, проводив роботу щодо складання князівських грамот, засвідчував документи.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес утворення і розвитку Галицько-Волинського князівства.

2. Дайте характеристику державного устрою Галицько-Волинського князівства. У чому, на Вашу думку, полягали його особливості?

3. Вкажіть, які особливості суспільного ладу Галицько-Волинського князівства Ви знаєте.

4. Охарактеризуйте джерела та основні риси права Галицько-Волинського князівства.

Тестові завдання

1. Визначте рік утворення Галицько-Волинського князівства:

а) 1205;
б) 1199;
в) 1238;
г) 1340)
д) 1245.

2. Визначте князя, який створив Галицько-Волинське князівство:

а) Данило Галицький;
б) Лев Галицький;
в) Роман Мстиславич;
г) Володимир Волинський;
д) Василько Волинський.

3. Визначте орган державної влади (посадову особу) у Галицько-Волинському князівстві, який в окремі періоди відігравав провідну роль у державному механізмі:

а) печатник;
б) стольник;
в) віче;
г) боярська рада;
д) посадник.

4. Вкажіть місцеві органи влади у Галицько-Волинському князівстві:

а) стольник;
б) тисяцький;
в) волостель;
г) двірський;
д) печатник;
є) посадник;
ж) закуп.

5. Які, на Вашу думку, класи та стани населення існували в Галицько-Волинській Русі:

а) козацтво;

б) холопи;

в) закупи;

г) шляхта;

д) бояри;

є) духовенство;

ж) феодали;

з) слуги панцирні;

і) смерди.

6. У чому, на Вашу думку, полягала причина політичної і економічної могутності галицького боярства:

а) слабка князівська влада;

б) монголо-татарська навала;

в) наявність у бояр великої земельної власності;

г) підтримка з боку міст;

д) підтримка сільського населення.

7. Вкажіть правові пам'ятки, що діяли у Галицько-Волинському князівстві:

а) «Руська Правда»;

б) Судебник Казимира;

в) Псковська судна грамота;

г) Рукописання князя Володимира Васильковича;

д) Мерило праведне.

ТЕМА 5
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. ПРАВО ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (друга половина XIV – перша половина XVI ст.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Формування і розвиток Литовсько-Руської держави.
2. Державний устрій Литовсько-Руської держави:
а) вищі органи влади та управління;
б) місцеві органи влади та управління;
в) судова система;
г) військова організація.
3. Суспільний лад Литовсько-Руської держави.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Литовсько-Руської держави; суспільний лад Литовсько-Руської держави.

Тематика реферативних завдань

1. Основні шляхи та особливості формування Литовсько-Руської держави.
2. Становлення і розвиток копних судів у Литовсько-Руській державі.
3. Еволюція суспільного ладу Литовсько-Руської держави.

Питання для самостійного опрацювання

1. Спираючись на історіографічні праці вчених, з’ясуйте причини мирного утворення на українських землях Литовсько-Руської держави.

2. З’ясуйте причини утворення в рамках Литовсько-Руської держави удільно-автономної системи місцевого управління.

3. Які відмінності Ви можете назвати в правовому становищі різних верств і груп населення на праві руському, німецькому і польському?

Глосарій

Аграрна реформа 1557 р. – реформа великого князя Сигізмунда II Августа (було видано «Уставу на волоки»), після якої становище селян на великокнязівських землях істотно погіршилось, а частина з них перетворилась на кріпаків. Проведення «волочної поміри» передбачало поділ усіх земель на рівні ділянки (волоки), причому найкращі ділянки відводились під фільваркове господарство, на яких мали працювати «тяглові» селяни (на одній панській волоці мали працювати селяни семи волок «тяглових»). За умовами реформи вводились обов’язкові два дні на тиждень панщини. Селяни ж, які не увійшли до категорії «тяглових», мали вносити грошову ренту з волоки.

Бурмістр (бургомістр) – у Литовсько-Руській державі міський голова, він здійснював головування на засіданні міської ради.

Війт – у Литовсько-Руській державі особа, яка очолювала судовий орган міста – судову лаву.

Віленська угода 1401 р. – відповідно до цієї угоди було ліквідовано залежність Великого князівства Литовського від Польщі.

Городельська унія 1413 р. – відповідно до цієї унії литовцям забезпечувались рівні з поляками права за умови прийняття ними католицтва, православним феодалам заборонялось обіймати найвищі державні посади.

Гродські (замкові) суди – суди, що займались вирішенням справ щодо найтяжчих злочинів; поділялись на вищі (апеляційні) та нижчі суди.

Земські суди – станові шляхетські суди, що розглядали цивільні та кримінальні справи.

Козацтво – особливий стан українського суспільства, який склався протягом другої половини XV ст. у результаті посилення соціального, національного і релігійного гніту. Спочатку козаки проживали у Середньому Подніпров'ї, після посилення репресій масово переселились за дніпровські пороги, де заснували козацьку організацію – Запорозьку Січ.

Копні суди – суди сільської громади, що виникли в Україні у ранньому середньовіччі. Копний суд, як правило, об'єднував кілька сіл. Копні суди збирались у визначеному місці – «коповищі» – і діяли в складі суддів, що називались «мужами копними». Суди поєднували слідчі і судові функції; могли вирішувати земельні суперечки, а також кримінальні справи. Копний суд збирався кілька разів: для розшуку злочинця, для судового розгляду, для остаточного вирішення справи і виконання вироку. Діяльність копних судів в Україні була припинена упродовж XVIII ст.

Кревська унія 1385 р. – династичний союз Польського королівства і Великого князівства Литовського, оформлений 14.08.1385. Він передбачав об'єднання Польщі і Литви в єдину державу внаслідок шлюбу литовського князя Ягайла і польської королеви Ядвіги. Князь Ягайло зобов'язувався прийняти католицтво, зробити її державною релігією для князівства, повернути Литві і Польщі втрачені ними землі. За цих умов він ставав польським королем, одночасно залишаючись великим князем.

Литовсько-Руська держава – державне утворення, яке виникло на території сучасної Литви, значної частини Білорусії та України в результаті об'єднання литовськими князями земель Південної, Білої Русі та етнічної Литви. Формування території проходило в другій половині XIV–XV ст. на основі, переважно, мирного «збирання» земель. Після Люблінської унії 1569 р. фактично припинила своє існування. На чолі держави стояв князь, влада якого поступово обмежувалась радою магнатів та шляхетським сеймом.

У державі склалась децентралізована система управління. До суспільних верств належали феодали (магнати, шляхта, церква), залежне населення (селяни – данники, «тяглові», «мужики» та ін.), міщани, проходило формування козацтва. Основними джерелами права були звичаї та закони (привілейовані грамоти князів, збірки Магдебурзького права, Литовський Статут тощо).

Магістрат – орган самоврядування, що обирали мешканці міст, які користувались Магдебурзьким правом. До магістрату належали міська рада та лава. Міська рада складалась з певної кількості «райців», як правило, заможних міщан-патриціїв. Очолював раду міста бургомістр (бурмістр). Міська рада вирішувала основні питання життя міста, іноді це був судовий орган. Лава була виключно судовим органом і складалась із суддів-лавників. Очолював цей судовий орган війт. Лава займалась переважно кримінальними справами.

Магнати – великі феодали-землевласники; як стан, в основному, утворився наприкінці XV – першій половині XVI ст. Джерелами накопичення земельної власності були князівські та королівські пожалування, купівля маєтностей, захоплення земель громад та займанщина (освоєння земель, які нікому не належали). Магнати мали кілька привілеїв: підлягання юрисдикції лише великого князя чи короля, виключне право брати участь у засіданнях «пани-Ради», зосередження в руках деяких найвищих державних посад тощо.

Маршалок – у Литовсько-Руській державі одна з посад урядовців великого князя, одночасно він був головою повітового шляхетського сеймику.

Міщани – мешканці українських міст, поділялись на патриціїв (заможні верстви), середні верстви (займались різними ремеслами чи промислами) та плебс (міські низи).

«Пани-Рада» – орган державної влади, який мав законодавчі, виконавчі й судові функції. До його складу входили канцлер, маршалок, великий гетьман, підскарбій, каштеляни, представники вищої духовної і світської знаті. Компетенція органу склалась, в основному, наприкінці XV – на початку XVI ст. Проте у середині XVI ст. його вплив зменшується через посилення шляхти та сейму.

Підкоморські суди – станові шляхетські суди, що розглядали земельні суперечки.

Сейм – орган державної влади, що мав представницький характер, і у Литовсько-Руській державі сформувався приблизно на початку XV ст. У ньому брали участь великий князь, єпископи, «пани-Рада», шляхтичі-делегати від кожного повіту. Сейм вирішував важливі питання, пов’язані з обранням великого князя,

оголошенням війни, збиранням народного ополчення, встановленням податків, реформуванням адміністративного устрою тощо. На місцевому рівні існували повітові сеймики, які обирали суддів у земські суди та кандидатів до сейму.

Селяни – у Литовсько-Руській державі становили найчисельнішу групу населення і поділялись на вільних, залежних (данники) та кріпаків (тяглові). Селяни мали сплачувати державі податки («серебщина», «подимщина»), виконувати на користь свого пана панщину та натуральні й грошові повинності. Особливо погіршилось становище селян після запровадження фільваркової системи та проведення у 1557 р. аграрної реформи.

Удільні князівства – території, що зберегли після входження до складу Литовсько-Руської держави автономні права, стару волосну систему адміністративного устрою, місцеві звичаї. Протягом другої половини XV ст. удільні князівства урядом були ліквідовані і введено новий адміністративно-територіальний устрій (воєводства і повіти).

Фільварок – господарський комплекс, ділянка землі шляхтича, яка оброблялась кріпаками. Фільварок міг включати не тільки орну землю, а й сади, випаси для худоби тощо. В українських землях фільваркова система поширилась у XV ст.

Цехи – середньовічні професійні корпоративні об'єднання у містах, які мали відстоювати інтереси своїх членів і проводити конкурентну боротьбу. До цехів належали майстри (повноправні члени), підмайстри, учні. Особливого поширення в Україні цехи набули у XV – першій половині XVI ст.

Шляхта – середні й дрібні феодали-землевласники. Як окремий стан склався, в основному, протягом XV – першої половини XVI ст. Шляхта проводила боротьбу з магнатами щодо зрівняння з ними у правах. Цьому сприяли кілька постанов у першій половині XVI ст. (про «вивід» шляхти, про перепис шляхти, ревізія замків, аграрна реформа тощо). У 60–х роках XVI ст. шляхта була остаточно зрівняна у правах з магнатами у результаті створення спільних земських судів, шляхетських повітових сеймиків, надання права займати найвищі державні посади тощо.

Юридики – відокремлені міські території, на які поширювалась судово-адміністративна влада феодала.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте етапи формування і розвитку Литовсько-Руської держави.
2. Дайте характеристику повноваженням вищих та місцевих органів влади та управління Литовсько-Руської держави.
3. Охарактеризуйте процес еволюції державного апарату Литовсько-Руської держави. У чому, на Вашу думку, полягали його особливості?
4. У чому полягали, на Вашу думку, суттєві риси міського управління у Литовсько-Руській державі?
5. Визначте систему судових органів Литовсько-Руської держави. Назвіть її характерні риси.
6. Охарактеризуйте правовий статус різних груп населення Литовсько-Руської держави.
7. Які особливості правового становища козацтва у Литовсько-Руській державі Ви можете назвати?

Тестові завдання

1. Назвіть дату укладення Кревської унії:

а) 1569 р.;
б) 1596 р.;
в) 1413 р.;
г) 1385 р.;
д) 1471 р.

2. Підкресліть у тексті помилки:

Формування території Литовсько-Руської держави проходило в другій половині XIV – першій половині XVII ст. на основі захоплення українських земель. На чолі держави стояв цар, влада якого поступово обмежувалась радою магнатів та вічем. У державі склалась централізована система управління. Основними джерелами права були звичаї та закони (привілейовані грамоти князів, збірки Магдебурзького права, Судебник Івана III, Литовський Статут).

3. До складу «Пани-Рада» входили:

а) представники стану магнатів;

б) представники козацького стану;

в) маршалок;

в) підскарбій;

г) представники селянського стану;

д) бургомістри міст.

4. Із запропонованих термінів замініть ті таблиці, які не відображають поняття «орган державної влади і управління у Литовсько-Руській державі»:

Війт; Вальний сейм; Осавул; Великий князь; Коронний гетьман; Бургомістр; Посольська ізба.

Король
Староста
Пани-Рада
Сенат
Воєвода

5. Назвіть органи місцевого самоврядування в Литовсько-Руській державі:

а) воєвода;

б) міська рада;

в) сенат;

г) лава;

д) посольська ізба;

є) староста.

6. Визначте особливості місцевого управління у Литовсько-Руській державі у другій половині XIV–XV ст.:

а) надмірна централізація управління;

б) існування удільних князівств;

в) існування лише місцевого самоврядування;

г) децентралізація управління;

д) місцеве управління здійснювалось лише шляхтичами – представниками католицької релігії.

7. Підкресліть ті назви судів Литовсько-Руської держави, якими слід замінити помилкові у таблиці. Визначте помилкові назви в таблиці:

Назва судів: земські, повітові, військові, сеймові, виложені.

Судова система Литовсько-Руської держави
Підкоморські
Воєнно-польові
Королівський
Гродські
Адміністративні
Копні
Паланкові

8. Які Ви знаєте категорії селян, що існували в Литовсько-Руській державі:

а) смерди;
б) селяни-данники;
в) «підсусідки»;
г) закупи;
д) «тяглові» селяни;
е) плебс;
є) «слуги панцирні»;
ж) «підпомічники».

9. До складу міської цехової організації належали:

а) козаки міста;
б) майстри;
в) підмайстри;
г) партачі;
д) лавники.

10. Заповніть прогалини в тексті:

Магнати і … становили основні соціальні верстви класу … в Литовсько-Руській державі. Водночас до залежного населення належали селяни, …, дрібні торгівці. Значного поширення набули такі форми експлуатації, як грошова рента, …, натуральний податок. У 1557 р. було видано …, який ще більше закріпив підлегле становище кріпаків та визначив нові принципи організації … господарства.

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Джерела права Литовсько-Руської держави:

а) звичаєве право та Руська Правда;

б) грамоти литовських князів;

в) Судебник Казимира 1468 р.;

г) збірники магдебурзького права;

2. Походження та редакції Литовського Статуту. Його структура, зміст та історичне значення.

3. Основні риси цивільного права:

а) майнове та зобов'язальне право;

б) право спадщини.

4. Основні риси сімейно-шлюбного права.

5. Основні риси кримінального права:

а) поняття і види злочинів;

б) мета і система покарань.

6. Судовий процес у Литовсько-Руській державі.

Основні поняття: джерела права Литовсько-Руської держави; Литовський Статут; цивільне право Литовсько-Руської держави; сімейно-шлюбне право Литовсько-Руської держави; кримінальне право Литовсько-Руської держави; процесуальне право Литовсько-Руської держави.

Тематика реферативних завдань

1. Звичаєве право як одне з провідних джерел права Литовсько-Руської держави.

2. Вплив давньоукраїнського права на Литовський Статут.

3. Право спадщини за Литовським Статутом.

4. Рецепція норм польського та німецького права до Литовського Статуту (на прикладі кримінального права).

Питання для самостійного опрацювання

1. Зробіть порівняльно-правовий аналіз земських статутних грамот князів та Судебника Казимира 1468 р. У чому їхні спільні та відмінні риси?

2. Охарактеризуйте джерела церковного права Литовсько-Руської держави.

3. Яким був обсяг рецепції польського та німецького права до Литовського Статуту I і II редакції? У чому він виявився?

Глосарій

Держання – термін, вживаний у правових джерелах; тлумачиться як маєток, одержаний за певну службу або переданий у володіння та користування на певний строк.

Канонічне (церковне) право – сукупність правових норм, що встановлені церковними канонами. У Литовсько-Руській державі діяли канонічні правила двох церков: православної і католицької. Юридичні джерела православної церкви представлені, в основному, кормчими книгами та церковним Статутом Ярослава («Свиток Ярослава»), католицької церкви – «Зводом канонічного права» (1532 р.) та деякими іншими джерелами.

Кривда (шкода) – термін, вживаний у правових джерелах; тлумачиться як злочин проти прав особи. Для позначення порушення правових норм вживаними були терміни «злочинство», «виступ з права».

Литовський Статут – кодекс світського права Литовсько-Руської держави, після Люблінської унії 1569 р. – Речі Посполитої. Приймався у трьох редакціях: 1529 р. («Старий»), 1566 р. («Волинський»), 1588 р. («Новий»). Його джерелами були звичаєве право, судова практика, положення Руської Правди, польське та німецьке право. Містив норми цивільного, сімейно-шлюбного, кримінального, процесуального права. Кожна з редакцій Литовського Статуту більш посилено захищала інтереси і привілеї шляхетського стану, разом з тим, у Статуті було збережено і розвинуто багато

норм Руської Правди (особливо це стосується кримінального права). За рівнем юридичної техніки Литовський Статут вважається багатьма вченими одним із найкращих східноєвропейських кодексів середньовіччя. Офіційно його дія в Україні була скасована у 1842 р.

Магдебурзьке право – міське право середньовіччя, за яким міста за певну плату звільнялись від влади центральної адміністрації чи феодала і створювали органи місцевого самоврядування. Магдебурзьке право надавалось жалуваними грамотами королів або великих князів і проголошувало три принципи: скасування влади державних урядовців щодо міських мешканців, утворення органів місцевого самоврядування і скасування раніше діючих звичаїв. В Україні магдебурзьке право діяло не у класичному вигляді, а у вигляді польських перекладів і переробок німецьких збірників. Серед українських міст першими магдебурзьке право отримали Володимир-Волинський (1324 р.) та Сянок (1339 р.).

Нав'язка – термін, вживаний у правових джерелах; тлумачиться як відшкодування шкоди потерпілому.

Отчина (дідина) – термін, вживаний у правових джерелах; тлумачиться як маєток, одержаний у спадщину як родове володіння.

Привілеї князівські – жалувані грамоти великих литовських князів як окремим верствам населення (загальноземські), так і окремим областям (обласні). Як правило, загальноземські привілеї стосувались розширення прав шляхти, обласні – регулювали відносини центральної влади і окремої землі. В Україні такі обласні грамоти отримали Київська і Волинська землі.

Судебник Казимира IV 1468 р. – перший кодифікований збірник законодавства Литовсько-Руської держави (містив 25 статей). Його джерелами були Руська Правда, звичаєве право, судова практика, постанови князів. В основному містив норми кримінального і кримінально-процесуального права.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте джерела права Литовсько-Руської держави.

2. Визначте, які норми давньоукраїнського звичаєвого права отримали свій розвиток у статутних земських (обласних) грамотах князів та Судебнику Казимира 1468 р.

3. З'ясуйте джерела артикулів Литовського Статуту та дайте характеристику правовій пам'ятці.

4. Визначте спільні та відмінні риси I та II редакції Литовського Статуту.

5. Охарактеризуйте основні риси цивільного права Литовсько-Руської держави.

6. Дайте характеристику основним рисам сімейно-шлюбного права Литовсько-Руської держави.

7. З'ясуйте основні риси кримінального права Литовсько-Руської держави.

8. Встановіть характерні риси судового процесу у Литовсько-Руській державі. У чому, на Ваш погляд, виявлялись особливості копного судочинства?

Тестові завдання

1. У Литовсько-Руській державі правовий звичай був домінуючим джерелом права до:

а) Литовського Статуту 1566 р.;
б) Судебника Казимира 1468 р.;
в) Литовського Статуту 1529 р.;
г) Устави на волоки 1557 р.;
д) кінця ХУ ст.

2. В якому році було створено «Устав на волоки»:

а) 1566;
б) 1557;
в) 1572;
г) 1529;
д) 1468.

3. Яким територіям України литовські князі надавали привілейовані грамоти:

а) Київській землі;

б) Руському воєводству;

в) Чернігівсько-Сіверській землі;

г) Волинській землі;

д) Подільській землі.

4. Поставте в таблиці відповіді «так» чи «ні» проти ймовірного, на Вашу думку, джерела Судебника Казимира 1468 року:

Джерела	Судебник Казимира
Новгородська Судна грамота	
Давньоукраїнське звичаєве право	
Римське право	
Церковне право	
Постанови литовських князів	

5. Назвіть роки створення Литовських Статутів:

а) 1468, 1529, 1566;

б) 1529, 1566, 1588;

в) 1529, 1566, 1568;

г) 1566, 1588, 1598;

д) 1511, 1566, 1588;

є) 1527, 1572, 1588.

6. Назвіть джерела права Литовсько-Руської держави:

а) Судебник Казимира 1468 р.;

б) «Права, по которым судится малороссийский народ»;

в) Руська Правда;

г) обласні привілейовані грамоти;

д) Псковська Судна грамота;

є) Литовський Статут;

ж) тільки Литовський Статут та Псковська Судна грамота.

7. Нормами Литовського Статуту 1529 р. було встановлено, що землевласник міг вільно розпоряджатися своїми землями. Це положення стосувалось:

а) лише земель шляхтичів;

б) земель куплених;

в) лише земель магнатів;

г) отчини;

д) земель, пожалуваних великим князем за службу;

є) земель, успадкованих від матері.

8. Заповніть таблицю:

Гарантії виконання зобов'язань за Литовським Статутом
1.
2.
3.

9. За Литовським Статутом «віно» нареченого:

а) залишалось у власності чоловіка;

б) передавалось у власність дружини;

в) передавалось у власність батька дружини;

г) ставало спільною власністю чоловіка і дружини;

д) передавалось у володіння і користування дружини.

10. За Литовським Статутом під поняттям злочину розумілось:

а) лише спричинення моральної шкоди особі;

б) лише спричинення матеріальної шкоди особі;

в) лише порушення норм права;

г) лише спричинення фізичної шкоди особі;

д) правильні всі відповіді.

11. Які зміни відбулись у системі покарань Литовсько-Руської держави порівняно з добою Київської Русі:

а) зникає помста;

б) вводиться смертна кара та тілесні покарання;

в) починає застосовуватися принцип феодального права-привілею;

г) вводиться тюремне ув'язнення;

д) застосовується заслання;

є) тільки вводиться смертна кара і застосовується заслання;

ж) вводяться покарання, що пов'язані із втратою громадянських прав.

12. Із запропонованих видів злочинів внесіть до таблиці ті, вчинення яких передбачало проведення або слідчого, або обвинувально-змагального процесу: злочини проти особи; злочини проти держави; злочини проти власності; злочини проти сім'ї та моралі; службові злочини; злочини проти церкви.

Слідчий процес	Обвинувально-змагальний процес

ТЕМА 6
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
(друга половина XVI – перша половина XVII ст.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Державний устрій українських земель під владою Речі Посполитої.

2. Зміни у суспільному ладі українських земель у другій половині XVI – першій половині XVII ст.

3. Джерела та основні риси права українських земель під владою Речі Посполитої.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Речі Посполитої; суспільний лад українських земель у складі Речі Посполитої; джерела права українських земель у складі Речі Посполитої; основні риси права українських земель під владою Речі Посполитої.

Тематика реферативних завдань

1. Закономірності та тенденції змін у державному механізмі українських земель після утворення Речі Посполитої.

2. Правовий статус українського селянства у другій половині XVI – першій половині XVII ст.

3. Система джерел права українських земель після утворення Речі Посполитої.

Питання для самостійного опрацювання

1. У чому, на Вашу думку, полягали особливості адміністративно-територіального поділу Галичини?

2. Охарактеризуйте причини і наслідки селянсько-козацьких повстань у період існування Речі Посполитої.

3. Ґрунтуючись на історіографічних працях вчених, з’ясуйте обсяг рецепції польського та німецького права до Литовського Статуту 1588 р. У чому він виявився?

Глосарій

Берестейська унія 1596 р. – об'єднання католицької і православної церкви (греко-католицька церква) на умовах збереження східного обряду у богослужінні, але залежності від Папи Римського. Призвела до посилення релігійного гніту проти українців.

Генріхові артикули 1572 р. – своєрідна угода між Генріхом Валуа та польсько-литовськими феодалами про організацію державної влади і управління у Речі Посполитій. За цією угодою король мав обиратися сеймом, зберігати територіальну цілісність держави, систематично скликати сейм, не вирішувати питання зовнішньої політики без сенату тощо.

Люблінська унія 1569 р. – угода про об'єднання Польського королівства і Великого князівства Литовського в єдину державу – Річ Посполиту. Завершила процес злиття двох держав. За умовами унії на чолі нової держави стояв монарх, який титулувався королем польським і Великим князем Литовським, створювались спільні органи влади і управління, грошова система. Законодавча влада передавалась вальному сейму. Разом з тим Литва зберігала певну автономію (окремі закони, судову систему, фінанси, військо, державну мову). Укладення унії призвело до різкого посилення національно релігійного і соціального гніту в Україні, викликало піднесення національно-визвольного руху.

Ординація Війська Запорозького реєстрового, що перебуває на службі у Речі Посполитої 1638 р. – постанова польського сейму, якою зменшувались до мінімуму козацькі привілеї, а реєстр чисельно зменшувався до 6 тис. осіб. Також Ординацією 1638 р. ліквідовано виборність козацької старшини та козацьке судочинство. Всі верховні посади мали займати лише представники польської шляхти (комісар, полковники та осавули), тільки сотники та отамани обирались з числа козаків. Реєстровим козакам заборонялось проживати в інших містах України, крім прикордонних з татарами.

Посольська ізба – депутати від шляхетських повітових сеймиків, які мали представляти інтереси місцевої шляхти у вальному сеймі.

Реєстрове козацтво – частина українських козаків, що перебували на державній службі Речі Посполитої у другій половині XVI – першій половині XVII ст. і вносилися до спеціальних списків (реєстрів). Поява реєстрового козацтва започаткована грамотою короля Сигізмунда II Августа від 5 червня 1572 р. Реєстровики, за задумом уряду, мали виконувати дві функції: охороняти південний кордон від нападів татар та боротись проти народних повстань.

Річ Посполита – назва держави, що складалась із Польського королівства і Великого князівства Литовського. Утворена згідно з Люблінською унією 1569 р., припинила своє існування після третього поділу Польщі у 1795 р. Відновлена як II Річ Посполита у 1918 р.

Сейм (сойм) Речі Посполитої – орган вищої державної влади, мав законодавчі функції, вирішував фінансові, зовнішньополітичні питання тощо; складався з короля, сенату і посольської ізби (вальний сейм). Збирався регулярно, кожних два роки. Постанови сейму називались «конституціями» і приймались одностайно за принципом «liberum veto». Для обрання короля існували три види сеймів: конвокаційні (вирішувались питання про умови і час обрання монарха); елекційні (на них, власне, обирали короля); коронаційні (коронація короля, давання ним присяги).

Сенат – орган державної влади, що складався з вищих посадових осіб держави; входив до сейму; вирішував важливі питання внутрішньої та зовнішньої політики.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте державний устрій українських земель під владою Речі Посполитої.
2. У чому, на Вашу думку, є особливості державного устрою українських земель під владою Речі Посполитої порівняно з державним устроєм Литовсько-Руської держави.
3. Дайте характеристику змінам у суспільному ладі українських земель у другій половині XVI – першій половині XVII ст.

4. Визначте джерела та основні риси права українських земель під владою Речі Посполитої.

5. З’ясуйте спільні та відмінні риси між III та I і II редакціями Литовського Статуту.

Тестові завдання

1. У таблиці встановіть відповідність назви унії з роком її укладення та підкресліть назву тієї унії та рік її укладення, умовами якої передбачалось утворення Речі Посполитої:

Назва унії	Рік
Городельська	1596
Берестейська	1572
Люблінська	1413
Кревська	1569

2. Характерними особливостями державного ладу Речі Посполитої були:

а) законодавча влада належала королю, виконавча – вальному сейму;

б) король мав обиратись сеймом;

в) законодавча влада належала сенату, виконавча – королю;

г) вальний сейм складався з чотирьох станів: сенату, посольської ізби, короля та вищих католицьких ієрархів;

д) законодавча влада належала вальному сейму.

3. Визначіть, на які адміністративно-територіальні одиниці поділялись українські землі, що перебували під владою Речі Посполитої:

а) воєводства;

б) сеймики;

в) повіти;

г) райони;

д) каштелянства;

є) староства.

4. Вкажіть у таблиці категорії українських селян та їхній правовий статус:

Категорія селян	Правовий статус

5. Визначте, які привілеї мали реєстрові козаки:

а) займати посади воєвод і каштелянів;

б) займатись промислами;

в) обиратись на повітових сеймиках до вального сейму;

г) займати посади у міських магістратах;

д) судитись у власних судах; є) не сплачувати податків.

6. Важливим джерелом права Речі Посполитої були постанови вального сейму. Вони мали назву:

а) накази;

б) універсали;

в) декрети;

г) конституції;

д) привілеї.

7. З'ясуйте, які прояви рецепції польсько-німецького законодавства можна знайти у III редакції Литовського Статуту:

а) головщина залишилась як вид покарання;

б) посилення у санкціях норм феодального принципу права-привілею;

в) збільшення кваліфікованих видів смертної кари;

г) збільшення калічницьких видів тілесних покарань;

д) вбивство розглядалось як один із найтяжчих злочинів проти особи.

ТЕМА 7
ЗАПОРОЗЬКА СІЧ ТА ЇЇ ПРАВО

Питання для обговорення, дискусії

1. Умови зародження козацтва.
2. Органи управління у Запорозькій Січі.
3. Особливості козацького права. Зміни характеру системи звичаєвого права Запорозької Січі у XVIII ст.
4. Основні риси цивільного права Запорозької Січі.
5. Основні риси кримінального права Запорозької Січі.

Основні (ключові) поняття: органи управління у Запорозькій Січі; козацьке звичаєве право; цивільне право Запорозької Січі; кримінальне право Запорозької Січі.

Тематика реферативних завдань

1. Закономірності та особливості формування звичаєвого права Запорозької Січі.
2. Характеристика козацького самоврядування у Запорозькій Січі.
3. Характерні риси та особливості системи покарань у Запорозькій Січі.

Питання для самостійного опрацювання

1. Яким чином, на Вашу думку, умови життя козаків впливали на формування і розвиток системи права Запорозької Січі?
2. Охарактеризуйте судовий процес у Запорозькій Січі.
3. Визначте особливості військової організації Запорозької Січі.

Глосарій

Військова старшина – посадові особи Запорозької Січі. Військова старшина включала кошового отамана, військового суддю, військового писаря та військового осавула. Під час воєнних дій вона очолювала козаків, у мирний час – займалась адміністративно-судовими справами.

Військова рада Січі – збори усіх козаків Січі. На раді вирішувались усі питання внутрішнього і зовнішнього життя Запорозької Січі, обиралась посадові особи Запорозької Січі.

Військовий булавничий – у Запорозькій Січі зберігав булаву кошового отамана.

Військовий бунчужний – у Запорозькій Січі зберігав бунчук кошового отамана.

Військовий довбиш – у Запорозькій Січі відав літаврами, стягненням податків.

Військовий кантаржій – у Запорозькій Січі відав мірами та вагами.

Військовий осавул – у Запорозькій Січі пильнував за дотриманням порядку, охороною кордонів, розподіляв натурально-грошове забезпечення козакам.

Військовий писар – у Запорозькій Січі був начальником канцелярії.

Військовий пушкар – у Запорозькій Січі відав артилерією.

Військовий суддя – здійснював у Запорозькій Січі суд над козаками.

Військовий шафар – у Запорозькій Січі відав збиранням торгового мита.

Військовий хорунжий – у Запорозькій Січі зберігав військовий стяг.

Запорозька Січ – форма самобутньої козацької організації самоврядування, прояв волелюбності українського народу. Існувала з 30–40-х років. XVI ст. до 1775 р., коли була знищена російськими військами. Поділялась на курені та паланки. Найвищим органом вважалась військова рада, яка обирала кошового отамана, суддю, писаря, курінного отамана тощо. Військова старшина під

час війни очолювала козаків, у мирний – займалась адміністративними та судовими справами. Січовики поділялись на «лицарство», яке переважно воювало, та сімейних козаків, які селились на околицях Січі і займались хліборобством, скотарством, торгівлею. Джерелом права у запорожців був неписаний звичай.

Зимовники-козаки – особи, що проживали поза межами Січі і займались землеробством, різними ремеслами, скотарством, торгівлею, мали сім'ї. Разом з січовиками становили одне запорозьке військо.

Кіш – мав кілька значень: товариство козаків; Запорозька Січ; укріплений табір.

Кошовий отаман – вища посадова особа у Запорозькій Січі; обирався на один рік військовою радою. У воєнний час очолював козацьке військо, у мирний час здійснював адміністративно-судову владу.

Курінь – у Запорозькій Січі це була самостійна частина війська (існувало 38 куренів). Разом з тим курінь вважався і адміністративною одиницею, оскільки існували курінні зібрання, на яких вирішувались важливі питання куреня. Курені козаки обирали собі керманича – курінного отамана.

Паланка – адміністративно-територіальний округ Запорозької Січі (існувало вісім паланок). Існували паланкові зібрання, на яких вирішувались господарські питання.

Паланкова старшина – посадові особи паланки, їхня влада поширювалась виключно на паланкових козаків; до неї належали полковник, писар, осавул, підосавул.

Похідна старшина – посадові особи, що діяли виключно під час воєнних походів, до неї належали полковник, осавул та писар.

Сірома – прості, незаможні козаки.

Січові козаки («лицарі», «товариші») – козаки, що мешкали на території, власне, Січі. Лише вони мали право обирати собі старшину, розподіляти військову здобич; разом з тим їм заборонялось одружуватись, вести господарство тощо.

Питання для самоконтролю

1. Визначте умови зародження козацького права.
2. Які особливості звичаєвого права Запорозької Січі Ви можете назвати?
3. Охарактеризуйте систему органів влади Запорозької Січі. У чому її особливості?
4. Охарактеризуйте якісні зміни у звичаєвому праві Запорозької Січі.
5. Дайте характеристику основним рисам цивільного права Запорозької Січі.
6. Дайте характеристику основним рисам кримінального права Запорозької Січі.

Тестові завдання

1. Визначте причини формування козацького стану:

а) посилення соціального гніту;

б) посилення релігійного гніту;

в) необхідність боротьби з Московською державою;

г) посилення національного гніту;

д) внаслідок урядової політики щодо колонізації незаселених українських земель.

2. У Запорозькій Січі питання оголошення війни та укладення миру вирішувались:

а) кошовим отаманом;

б) військовою старшиною;

в) військовою радою;

г) похідною старшиною;

д) на курінних зібраннях.

3. Розташуйте перераховані назви посадових осіб у Запорозькій Січі в першій колонці так, щоб їм відповідали визначення в другій колонці.

Назви посадових осіб: військовий осавул, військовий суддя, військовий писар, військовий хорунжий, військовий кантаржій, військовий чауш, військовий довбиш.

Назва	Визначення
	Виконував функції посла
	Здійснював суд над козаками
	Стежив за дотриманням порядку
	Завідував канцелярією
	Відав литаврами
	Охороняв військові міри та ваги
	Зберігав військовий стяг

4. Особливостями козацького права були:

а) норми права були неписані;

б) норми права встановлювали привілеї для військової старшини щодо цивільних прав;

в) норми права встановлювали імунітет від кримінальної відповідальності для кошового отамана;

г) норми права встановлювали рівні права між козаками;

д) норми права дозволяли вступати до Січі лише селянам-втікачам;

є) норми права дозволяли одружуватись лише козакам-зимовникам.

5. Кримінальне право Запорозької Січі складалось, в основному:

а) на основі норм Литовського Статуту;

б) на основі норм Руської Правди;

в) під впливом здорового глузду;

г) на основі звичаїв;

д) на основі норм Литовського Статуту та Руської Правди.

6. Визначте найтяжчий злочин у Запорозькій Січі:

а) неповага до кошового отамана;

б) заподіяння тілесних ушкоджень; в) вбивство козаком свого товариша;

г) крадіжка;

д) халатне ставлення до виконання своїх обов’язків.

7. Назвіть види покарань у Запорозькій Січі:

а) головщина;

б) тюремне ув’язнення;

в) забивання киями;

г) повішення;

д) позбавлення честі та вигнання за межі Січі;

є) покута у монастирі.

8. Назвіть рік ліквідації Запорозької Січі:

а) 1772;

б) 1765;

в) 1775;

г) 1803;

д) 1750.

ТЕМА 8
ДЕРЖАВНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ПРАВО ГЕТЬМАНЩИНИ (друга половина XVII – XVIII ст.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Державний устрій Гетьманщини за роки національно-визвольної війни 1648–1657 рр.

2. Органи державної влади і управління Гетьманщини у другій половині XVII–XVIII ст. Судова система та судові реформи XVIII ст.

3. Суспільний лад Гетьманщини у другій половині XVII ст. Зміни у суспільному ладі Гетьманщини у XVIII ст.

Основні (ключові) поняття: державний устрій Гетьманщини; розвиток державного механізму Гетьманщини; суспільний лад Гетьманщини; еволюція суспільного ладу Гетьманщини.

Тематика реферативних завдань

1. Особливості державного устрою Гетьманщини в роки національно-визвольної війни 1648–1657 рр.

2. Причини та наслідки судових реформ XVIII ст. у Гетьманщині.

3. Характеристика правового статусу козацтва у XVIII ст.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте соціально-економічне та політичне становище України напередодні національно-визвольної війни 1648–1657 рр.

2. У чому, на Вашу думку, полягала ідея відродження національної державності українського народу? Назвіть основні пункти програми Б. Хмельницького.

3. У чому полягають причини ліквідації російським царатом автономії України? Які, на Вашу думку, могли існувати способи збереження автономних прав.

Глосарій

Березневі статті 1654 р. (Статті Б. Хмельницького) – договірні умови, якими визначалось правове й політичне становище козацької держави під протекторатом московського царя. У початковому варіанті проект складався з 23 пунктів (збереження недоторканності суспільного ладу, існуючої системи влади і управління, права вести зовнішні зносини, встановлення реєстру козаків у 60 тис. тощо), але в результаті переговорів був значно зменшений до 11 пунктів із правками царя. У такому вигляді відомі як Московські статті 1654 р. Розірвані у вересні 1658 р. козацтвом, яке було незадоволене втручанням Московського царя у внутрішні справи Гетьманщини.

Бунчукові товариші – вищий стан української шляхти, безпосереднє оточення гетьмана, були великими землевласниками.

Військові товариші – стан української шляхти, належали до генеральної старшини.

Генеральна військова канцелярія – складалась з генеральної старшини; здійснювала поточне адміністративне, фінансове та військове управління, судові функції. Була ліквідована у 1764 р.

Генеральна старшина – вищі посадові особи держави (генеральний суддя, генеральний писар, генеральний підскарбій, генеральний обозний, генеральний бунчужний, генеральний осавул, генеральний хорунжий). Їх обирали на раді генеральної старшини або міг призначити гетьман.

Генеральний уряд – постійно діючий орган державної влади, мав виконавчо-розпорядчі та судові функції; його очолював гетьман, до складу входили генеральний суддя, генеральний писар, генеральний підскарбій, генеральний обозний, генеральний бунчужний, генеральний осавул, генеральний хорунжий.

Гетьман – найвища посадова особа; мав обиратись на козацькій раді; володів широкими повноваженнями у сфері законодавства, здійснював вищу судову та військову владу. Посада гетьмана була скасована у 1764 р.

Гетьманщина (Військо Запорозьке) – усталена у науковій літературі назва української національної держави, відновленої внаслідок національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького, що існувала впродовж 1648–1781 рр. Включала в різні часи частину Правобережної України, Лівобережну Україну. Після Переяславської ради 08.01.1654 увійшла до складу Московії на умовах протекторату. На думку багатьох науковців, після смерті Б. Хмельницького з укладанням нових договорів між гетьманами і московськими царями Гетьманщина набуває статусу автономного утворення. Особливості державного ладу зумовлювались військовим полково-сотенним устроєм. На чолі держави стояв виборний гетьман зі значними повноваженнями. Вищими органами були козацька військова рада, Генеральний уряд, генеральна старшина. На місцях діяли полковники, сотники та відповідні уряди. Після утворення Гетьманщини було скасовано кріпацтво, яке поступово відроджувалось внаслідок розповсюдження російської колоніальної політики. Клас феодалів складався з української старшини і російського дворянства. Існувала і значна верства вільного населення – козацтва.

Значкове товариство – стан української шляхти, входили до оточення полковників.

Козацька Рада – військова рада козаків, яка мала вирішувати найважливіші питання внутрішнього і зовнішнього життя, адміністративно-судові справи, ведення війни та обирати гетьмана і генеральну старшину.

Конституція Пилипа Орлика 1710 р. («Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького») – документ, ухвалений у Бендерах 5 квітня 1710 р. при обранні гетьманом Пилипа Орлика. Конституція складалася з преамбули і 16 параграфів, в яких розглядалися питання кордонів, виборчого права, релігії, статусу Києва та Запорозької Січі, а також фінансові, економічні, військові та інші питання. Вона діяла у Правобережній

Україні до 1714 р. Конституція, значно обмежуючи права гетьмана, заклала основи республіканського правління в Україні. Передбачалось, що гетьман мав бути главою виконавчої влади, законодавчі ж функції передавались Генеральній раді, що складалась з одного представника від кожного полку, генеральної старшини і представників Запорозької Січі.

Малоросійська колегія (1722–1727 і 1764–1786 рр.) – провідний орган російської колоніальної політики в Лівобережній Україні у XVIII ст. Вона започаткувала реальний процес ліквідації української державності. Формально колегія мала статус вищої апеляційної інстанції, насправді ж її завданням, особливо другої, було завдання знищити будь-яку автономію України та прояви населення до самостійності.

Малоросійський приказ – орган державного центрального управління у Московії, створений у 1662 р., що мав управляти Гетьманщиною як автономією. Цей орган контролював адміністративно-судові та військові справи, церкву.

Переяславська Рада 1654 р. – загальна військова рада, скликана Б. Хмельницьким у м. Переяславі 8 січня 1654 р. Ухвалила перехід Війська Запорозького з підвладними йому землями під високу руку московського царя Олексія Михайловича на умовах протекторату. Ці умови були сформульовані у Березневих статтях 1654 р.

Підпомічники – одна з груп реєстрового козацтва, формально утворена у 1735 р. Вони не мали свого господарства, виконували повинності й забезпечували всім необхідним заможних реєстровців під час військових дій.

Підсусідки – безземельні козаки, що працювали у господарствах заможних реєстровців за одяг і харчування.

Полковий уряд – орган управління, складався з полкової ради та полковника. Полкова рада обирала полкову та сотенну старшину.

Полково-сотенний устрій – військовий і, одночасно, адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини; полягав у поділі території на полки, які, у свою чергу, поділялись на сотні. Уведений під час національно-визвольної війни середини XVII ст., скасований російським царатом у 1781 р.

Посполиті – селяни. Під час національно-визвольної війни прошарок вільних селян значно збільшився через покозачення (перехід до стану козацтва), скасування польського феодального землеволодіння, перехід до стану міщан. Під час Руїни і, особливо, наприкінці XVII ст. становище селян значно погіршилось з огляду на посилення податкового тиску та збільшення ренти феодалам. У XVIII ст. російський царат за підтримки українських феодалів поступово закріпачує селян. Цей процес формально було завершено у 1783 р. указом Катерини II про повне скасування права переходу селян.

Правління гетьманського уряду (1734–1750 рр.) – орган, створений російським царатом у 1734 р. для управління Гетьманщиною. Складалося з шести осіб (троє росіян і троє українців). Існувало до обрання в 1750 р. гетьманом К. Розумовського.

Рада генеральної старшини – дорадчий орган при гетьмані; складався виключно з генеральної старшини.

Сотенний уряд – орган управління, який складався із сотника і його найближчих помічників.

Судова реформа 1760–1763 рр. – за умовами реформи Генеральний військовий суд перетворювався на вищу апеляційну інстанцію; до нього тепер входили два генеральних судді і десять депутатів від полків. У 1763 р. були скасовані полкові та сотенні суди, їх замінили земські, міські й підкоморські суди.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте державний устрій Гетьманщини в роки національно-визвольної війни 1648–1657 рр.
2. Дайте характеристику повноваженням органів державної влади і управління Гетьманщини у другій половині XVII–XVIII ст. У чому, на Вашу думку, відбулись зміни в їхньому правовому статусі порівняно з періодом національно-визвольної війни?
3. Охарактеризуйте судову систему Гетьманщини.
4. Визначте причини та характер судових реформ XVIII ст.
5. З’ясуйте правовий статус різних груп населення Гетьманщини. Які зміни в їхньому правовому становищі відбулись у XVIII ст.?

Тестові завдання

1. Визначте особливості державного ладу Гетьманщини у роки національно-визвольної війни:

а) Гетьманщина стала автономним утворенням у складі Речі Посполитої;

б) гетьман вважався самодержавним правителем;

в) полково-сотенна організація одночасно мала військову, політико-адміністративну та судову владу;

г) Гетьманщина була суб'єктом федерації у складі Речі Посполитої;

д) провідну роль в управлінні державою відігравав московський цар;

є) виборність органів державної влади.

2. Визначте головний розпорядчий та виконавчий орган Гетьманщини у роки національно-визвольної війни:

а) гетьман;

б) полковники;

в) генеральна військова канцелярія;

г) генеральний уряд;

д) козацька рада.

3. В яких роках існували Малоросійські колегії:

а) 1727–1764;

б) 1722–1727;

в) 1764–1768;

г) 1764–1786;

д) 1786–1799.

4. Назвіть роки проведення судової реформи в Гетьманщині:

а) 1654 р.;

б) 1760–1763 рр.;

в) 1840 р.;

г) 1775 р.;

д) 1686 р.

5. Назвіть центральні органи влади гетьманської України на початку XVIII ст.:

а) гетьман;

б) кошовий отаман;

в) загальновійськова рада;

г) полковий уряд;

д) Генеральний уряд;

є) курінний отаман;

ж) Генеральний Суд;

з) полковник.

6. З наведених у таблиці термінів і понять залиште ті, що відображають місцеві органи влади Гетьманщини у середині XVIII ст.:

Генеральний уряд
Кошовий отаман
Полковники
Міністерства
Прикази
Сотники
Паланкова старшина

7. Підкресліть у тексті помилки:

Гетьманщина існувала з 1648 до 1811 р. Очолював цю державу гетьман. Окремими галузями управління керували генеральні старшини, військова рада, сотники. Генеральний уряд складався з судді, писаря, воєводи, осавула, каштеляна, бунчужного, обозного тощо. Головним державцем після гетьмана вважався генеральний осавул.

8. Діяльність II Малоросійської колегії була спрямована на:

а) наведення порядку у судово-адміністративній сфері Лівобережної України;

б) періодичний перепис населення;

в) підготовку проведення кодифікаційних робіт:

г) усунення відмінностей у державному устрої Лівобережної України та Росії;

д) підготовку проведення судової реформи.

9. Визначте зміни, які відбулись у судовій системі Гетьманщини після судових реформ 60-х років. XVIII ст.:

а) створення земських судів;

б) формування системи всестанових судів;

в) ліквідація Генерального військового суду;

г) ліквідація сотенних судів;

д) перетворення Генерального військового суду на вищу апеляційну інстанцію;

є) запровадження у судочинстві принципу рівності.

10. Визначте особливості суспільного ладу Гетьманщини у XVII ст.:

а) поява в Гетьманщині російських дворян-землевласників;

б) протягом XVII ст. відбувається урівнення у правах козацької старшини і шляхти;

в) українським феодалам були надані дворянські звання;

г) ліквідація реєстрового козацтва;

д) наявність значної кількості особисто вільних селян;

є) поступове закріпачення селян-посполитих.

11. Які зміни в суспільному ладі гетьманської України відбулися в XVIII ст.:

а) поповнення класу феодалів за рахунок російського дворянства;

б) зменшення кількості міського населення;

в) зрівняння прав української старшини і російського дворянства;

г) збільшення кількості вільних селян; д) ліквідація запорозького козацтва;

є) закріпачення селян;

ж) формування класу пролетарів.

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Джерела права Гетьманщини:

а) звичаєве право;

б) нормативні акти органів української влади;

в) збірники магдебурзького права;

г) Литовський Статут;

ґ) царське законодавство;

д) джерела церковного права.

2. Кодифікація українського права у XVIII ст.:

а) «Процес короткий приказной», 1734 р.

б) «Права, по которым судится малороссийский народ», 1743 р.

в) «Суд и расправа в правах малороссийских», 1750–1758 рр.

г) «Книга Статут и прочие права малороссийские», 1764 р.

ґ) «Экстракт малороссийских прав», 1767 р.

д) «Экстракт из указов, инструкций и учреждений», 1786 р.

3. Основні риси цивільного права:

а) майнове та зобов'язальне право;

б) право спадщини;

4. Основні риси сімейно-шлюбного права.

5. Основні риси кримінального права:

а) поняття і види злочинів;

б) мета і система покарань.

6. Судовий процес у Гетьманщині.

Основні (ключові) поняття: джерела права Гетьманщини; кодифікація українського права; цивільне право Гетьманщини; сімейно-шлюбне право Гетьманщини; кримінальне право Гетьманщини; процесуальне право Гетьманщини.

Тематика реферативних завдань

1. Характеристика нормативних актів органів української влади другої половини XVII ст.

2. Причини та основні напрями кодифікації українського права у XVIII ст.

3. Розвиток поняття і видів злочинів у кримінальному праві Гетьманщини XVIII ст.

4. Характерні риси судового процесу Гетьманщини за Кодексом 1743 р.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть питання щодо змін джерел права у другій половині – наприкінці XVIII ст. порівняно з другою половиною XVII – першою половиною XVIII ст.

2. У чому, на Вашу думку, полягає відмінність між «Экстрактом из указов, инструкций и учреждений» 1786 р. та іншими кодифікованими збірниками правових норм XVIII ст.?

3. Визначте обсяг рецепції норм російського законодавства до пам'яток права українського народу у XVIII ст.

Глосарій

Виморочне майно – майно, що не було прийнято спадкоємцями у визначений строк, або їх взагалі не було (воно тоді надходило до держави).

Возний – службова особа суду, виконував його рішення.

Інстигатор (актор) – особа, яка була скривджена і виступала на суді як позивач.

«Книга Статут и прочие права малороссийские 1764 р.» – кодифікований збірник, укладений українським правознавцем, практиком В. Кондратьєвим. Основними джерелами були Литовський Статут, гетьманське законодавство, магдебурзьке право, правовий звичай. Укладався для практичних потреб. Містив, в основному, норми процесуального права.

Книги декретів – записи рішень судових органів щодо цивільних справ.

Кодифікація українського права – уніфікація існуючих різноманітних джерел права, норми яких часто суперечили одна одній. Проводилась у 30–60 роках XVIII ст. Більшість кодифікованих збірок не дістала офіційного визнання з боку російського царату.

Муки – тортури.

«Права, по которым судится малороссийский народ» (Кодекс 1743 р.) – кодифікований збірник норм права, його джерелами були магдебурзьке право, Литовський Статут, звичаєве право, гетьманські універсали, російське законодавство. Складався з 30 розділів, 531 артикулу, 1716 пунктів. Містив норми державного, цивільного, сімейно-шлюбного, кримінального, процесуального права. Не дістав офіційного визнання, оскільки був спрямований на відстоювання автономних прав України.

Процесс короткий приказной, изданный при резиденции гетьманской 1734 р. – пам'ятник права Гетьманщини; складається зі вступу, 13 параграфів і короткого додатка та характеристики порядку винесення вироків. Містив норми процесуального права, створювався з метою практичного застосування у судах Гетьманщини.

Рангові землі – землі старшини, що надавались їм у володіння за службу. Їх розмір залежав від посади. У XVIII ст. проходить процес зближення рангових земель і вотчин. Особливо цей процес посилився після проведення в Україні у 1729–1730 рр. «Генерального слідства по маєтності».

Стародавні права і вольності – сукупність писаних та неписаних норм права з попередніх періодів.

Страта – смертна кара, існувала проста і кваліфікована. Проста полягала у повішенні, відсіканні голови, кваліфікована – у додатковому посиленні страждань (четвертування, колесування тощо).

Суд и расправа в правах малороссийских (1750–1758 рр.) – кодифікований збірник, укладений кандидатом у члени Генерального військового суду Ф. Чуйкевичем; його джерелами були Литовський Статут, магдебурзьке право, гетьманське законодавство,

звичаєве право. У праці обґрунтовується ідея створення в Гетьманщині статутових судів, вона містить також норми процесуального права, обґрунтування права української старшини на землю.

Тестамент (духівниця) – заповіт.

Універсали – офіційні акти державної влади. Видавались гетьманами, іноді – полковниками. Існували загальнообов'язкові універсали та спеціальні (стосувались окремих станів населення або конкретних осіб).

Чорні книги – записи рішень судових органів щодо кримінальних справ.

Шлякування – в актових книгах назва процесуально-слідчих дій.

Экстракт малороссийских прав 1767 р. – кодифікований збірник, який було укладено у цьому році за дорученням президента Малоросійської колегії П. Рум'янцева під керівництвом секретаря колегії О. Безбородька. Складався зі вступу, 16 розділів та додатків. Його джерелами були Литовський Статут, магдебурзьке право, правовий звичай, гетьманське законодавство. Містив норми цивільного, кримінального та процесуального права. Не був офіційно визнаний російським урядом.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте джерела права Гетьманщини.
2. Дайте загальну характеристику змісту кодифікації українського права у XVIII ст.
3. Охарактеризуйте кодифіковані правові пам'ятки Гетьманщини XVIII ст.
4. Визначте основні риси цивільного права Гетьманщини.
5. З'ясуйте основні риси сімейно-шлюбного права Гетьманщини.
6. Визначте основні риси кримінального права Гетьманщини.
7. Охарактеризуйте судовий процес у Гетьманщині.

Тестові завдання

1. Визначте, яких станів населення стосувались норми звичаєвого права у другій половині XVII ст.:

а) тільки селянства;

б) тільки козацтва;

в) всіх станів;

г) тільки української шляхти;

д) тільки міщан.

2. Які нормативні акти автономної влади Ви знаєте:

а) князівські грамоти;

б) постанови сейму;

в) універсали;

г) договірні статті;

д) інструкції Генеральної військової канцелярії;

є) царські укази;

ж) гетьманські декрети.

3. Які основні чинники, на Вашу думку, зумовили поширення в Лівобережній Україні у XVIII ст. російського законодавства:

а) бажання української шляхти набути прав російського дворянства;

б) кодифікація українського права;

в) поразка І. Мазепи;

г) постійне зменшення автономних прав Гетьманщини;

д) бажання російського дворянства отримати землі в Гетьманщині.

4. Визначте, які кодифікаційні роботи з'явились у XVIII ст.:

а) «Книга Статут и прочие права малороссийские»;

б) «Собрание малороссийских прав»;

в) «Свод законов Российской империи»;

г) «Суд и расправа в правах малороссийских»;

д) «Права, по которым судится малороссийский народ»;

є) «Свод местных законов западных губерний».

5. В якому році з'явився збірник «Права, по которым судится малороссийский народ»:

а) 1743;

б) 1764;

в) 1728;

г) 1750–1758;

д) 1767.

6. В якому році з'явився збірник «Экстрат малороссийских прав»:

а) 1764;

б) 1728;

в) 1743;

г) 1767;

д) 1750–1758.

7. Назвіть джерела права власності на землю в Гетьманщині:

а) купівля-продаж;

б) захоплення земель;

в) спадщина;

г) тільки купівля-продаж та спадщина;

д) пожалування;

є) тільки купівля-продаж та пожалування;

ж) тільки освоєння пусток та купівля-продаж.

8. Назвіть категорії недієздатних осіб за цивільним та кримінальним правом Гетьманщини XVIII ст.:

а) діти;

б) невільники;

в) психічно хворі;

г) німі;

д) жінки;

є) жінки без опікунів;

ж) тільки діти, психічно хворі та жінки.

9. Визначте, кому у Гетьманщині діставалось як спадщина батьківське майно (у випадку відсутності заповіту):

а) синам і дочкам рівною мірою;

б) тільки синам;

в) синам і неодруженим дочкам;

г) синам і одруженим дочкам;

д) тільки старшому сину

10. Внесіть до лівої частини таблиці ті види злочинів проти власності, які передбачались нормами Кодексу 1743 р., а до правої – їхнє термінологічне відображення:

11. Заповніть прогалини у тексті із запропонованих понять і термінів:

Метою покарання у кримінальному праві Гетьманщини другої половини XVIII ст. було відшкодування шкоди, …, … Цілі покарання досягались через можливість застосування до злочинця майнових штрафів, …, …, … Норми українського звичаєвого права передбачали … спосіб помилування злочинця …

Тортури; залякування; гуманний; церковне каяття; скривджений; спокутування гріха; страта; монарх; вбивство; тілесні покарання; суворий.

12. Розташуйте у правій частині таблиці визначення так, щоб вони відповідали поняттям із судового процесу Гетьманщини у лівій частині таблиці:

Квестії	Представник особи на суді
Мнение	Рішення у цивільних справах
Возний	Позивач
Решение	Вирок
Містр	Виконавець рішень із цивільних справ
Шлякування	Тортури
Патрон	Позивач
Актор	Кат
Інстигатор	Виконавець рішень із кримінальних справ

ТЕМА 9
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (XIX ст. – 1917 р.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Органи державної влади і управління на українських землях. Буржуазно-демократичні реформи початку XX ст. та зміни у державному механізмі Російської імперії.

2. Політична реакція після поразки буржуазно-демократичної революції 1905 р.

3. Суспільний лад українських земель. Селянська реформа 1861 р. та столипінська аграрна реформа початку XX ст.

4. Судова система на українських землях. Особливості проведення судової реформи та контрреформи на Лівобережній та Правобережній Україні у 60–80-х роках XIX ст.

Основні (ключові) поняття: державний механізм українських земель у складі Російської імперії; суспільний лад українських земель у складі Російської імперії; буржуазно-демократичні реформи другої половини XIX – початку XX ст.

Тематика реферативних завдань

1. Характеристика «Основних законів» Російської імперії початку XX ст.

2. Причини та наслідки столипінської аграрної реформи початку XX ст.

3. Основні риси судової системи на українських землях у дореформений період.

Питання для самостійного опрацювання

1. Які особливості проведення буржуазних реформ в Україні на початку XX ст. Ви можете назвати?

2. Охарактеризуйте виборчий закон від 3 червня 1907 р.

3. Проаналізуйте умови виходу з кріпацької залежності спеціальних груп селян.

4. Охарактеризуйте військову, міську та земську реформи в Російській імперії у другій половині XIX ст. У чому полягають їхні особливості?

Глосарій

Державна Дума – парламент Російської імперії, заснований після проголошення Маніфесту 17.10.1905. Згідно з Законом «Установа Державної Думи» вона створювалась для розробки і прийняття законопроектів, які згодом передавались імператору для затвердження. Вибори до неї здійснювались за куріями: міською, селянською, землеробською та робітничою. Домінували у Державній Думі дворяни, велика буржуазія, землевласники. Усього за період до 6.10.1917 існувало чотири Державні Думи.

Земський дільничний начальник – посадова особа, що призначалась губернатором і наділялась адміністративно-судовими та наглядовими функціями.

Маніфест 17 жовтня 1905 р. – акт конституційного характеру, проголошував непорушність деяких демократичних прав підданих. Таку саму мету переслідувало і видання Тимчасових правил (про періодичні видання, про товариства і спілки, про збори) у 1905–1906 рр.

Міські обиватели – мешканці міст, які поділялись на кілька станів: почесні громадяни, купецтво, ремісники, робітники та ін.

Мирові суди – вид суду у Російській імперії, який було створено у результаті проведення судової реформи 1864 р. Розглядав дрібні кримінальні справи щодо злочинів, за вчинення яких передбачалось тюремне ув’язнення до одного року та цивільних

справ з ціною позову до 500 руб. На мирові суди покладався основний обов'язок примирити сторони. Остаточно були ліквідовані у січні 1918 р.

Основні закони Російської імперії – закони, що були затверджені імператором Миколою II 23.04.1906 і являли собою прообраз конституції. Видання законів стало результатом революційної активізації певної частини населення імперії, зростання опозиційних настроїв. Основні закони містили деякі прогресивні принципи: гарантування прав підданих, «розподіл влади» тощо. Основні закони сприяли певному обмеженню самодержавства.

Політична реакція – форма придушення самодержавством революційної активності мас, усунення наслідків буржуазно-демократичної революції 1905–1906 рр. Проявилась у вигляді видання реакційного виборчого закону від 03.06.1907, створення воєнно-польових судів, намагання зробити жорсткішим кримінальне і адміністративне законодавство.

Селянська реформа 1861 р. – реформа, спрямована на скасування кріпацтва, розвиток капіталістичних відносин. Правовою базою були Маніфест про скасування кріпосного права, Положення про поземельний устрій та деякі інші акти (17 актів). Внаслідок її проведення селяни отримали особисті та майнові права, а також права у сфері судочинства, розвиток капіталістичних відносин відбувався більш швидкими темпами. Реформа носила і негативний характер: селянські дореформені ділянки зменшились, селяни в ролі тимчасовозобов'язаних мали викуповувати свої наділи, селяни повинні були погашати борги державі (за викупну операцію). На Україні проведення реформи виявило свої особливості для трьох місцевостей: південних губерній, Лівобережної та Правобережної України, що визначалось характером землекористування. Були також встановлені правила виходу з кріпацької залежності для окремих категорій селян: двірських, удільних, фабричних, державних, дрібнопомісних.

Сільські обиватели – селяни після реформи 1861 р.

Справник – урядовець, який очолював адміністративну владу у повіті, був відповідальним перед губернатором.

Столипінська аграрна реформа – аграрна реформа, ініціатором якої був Голова Ради Міністрів П. А. Столипін, що проводилась у 1906–1911 рр. Мала на меті як створення соціальної основи самодержавства у сільських місцевостях, так і розвиток капіталістичних відносин. Селянам дозволялось виходити з громади, переселятись на хутори («на отруби»), колонізувати незаселені території у Сибіру. Наслідком реформи було збільшення кількості заможних селян. Разом з тим реформа мала суперечливий і незавершений характер.

Судова контрреформа 80-х років – заходи, спрямовані на усунення наслідків проведення демократичної судової реформи. Внаслідок її проведення були скасовані важливі демократичні принципи судочинства, замість мирових судів створювалась нова система судових органів (земський дільничний начальник, міський суддя, повітовий член окружного суду).

Судова реформа 1864 р. – буржуазно-демократична реформа, яка мала на меті відділити суд від адміністрації, запровадити в діяльність судів демократичні принципи судочинства (незалежність, безстановість, змагальність тощо). Основні засади реформи втілені у Статуті кримінального судочинства 1864 р., Статуті про покарання, що накладаються мировими суддями 1864 р. та Статуті цивільного судочинства 1864 р. Основою реформи стало створення інституту мирових судів, вищою інстанцією яких був з'їзд мирових суддів. Судді обирались особами, які мали відповідний віковий, освітній та майновий ценз. Мирові суди розглядали деякі цивільні та дрібні кримінальні справи.

Питання для самоконтролю

1. Визначте правовий статус органів державної влади і управління на українських землях у складі Російської імперії (XIX ст.).

2. З'ясуйте характер буржуазно-демократичних реформ у Російській імперії на початку XX ст. і їхнє відображення в українських землях.

3. Визначте основні напрями політичної реакції царату після поразки буржуазно-демократичної революції 1905 р.

4. Охарактеризуйте юридичні акти селянської реформи 1861 р. і особливості її проведення на українських землях.

5. Визначте причини проведення, характер та наслідки Столипінської аграрної реформи початку ХХ ст.

6. З'ясуйте особливості проведення судової реформи та контрреформи на Лівобережній та Правобережній Україні у 60-х–80-х рр. XIX ст.

Тестові завдання

1. Коли було затверджено Основні державні закони:

а) 1905–1906 рр.;

б) 1904 рр.;

в) 1906 рр.;

г) 1907 рр.;

д) 1905 рр.

2. Назвіть рік видання Тимчасових правил про товариства та спілки:

а) 1905;

б) 1906;

в) 1903;

г) 1907;

д) 1905–1906.

3. Які зміни, на Вашу думку, відбулися в державному управлінні Російською імперією на початку ХХ ст.:

а) створення Державної Думи;

б) наділення уряду законодавчими функціями;

в) реорганізація судової системи;

г) обмеження монархії;

д) тільки наділення уряду законодавчими функціями та реорганізація судової системи.

4. Заповніть прогалини у тексті:

23.04.1906 імператор Микола II затвердив … . Згідно з ними … належала імператору, він залишався юридично і фактично … монархом. Існувала і … із законодавчими функціями. Внаслідок прийняття … в імперії відбувся державний переворот.

5. Яким було основне завдання політичної реакції після придушення буржуазно-демократичної революції:

а) боротьба з протиурядовими організаціями;

б) боротьба з чорносотенними організаціями;

в) боротьба з робітничим рухом;

г) забезпечення «спокою» на селі;

д) тільки боротьба з протиурядовими організаціями та з робітничим рухом;

є) боротьба з монархічними організаціями.

6. Наведіть основні законодавчі акти в галузі адміністративного права, які були прийняті в 1905–1906 рр.:

а) Тимчасові правила про пресу;

б) Положення про охоронні відділення;

в) Положення про воєнно-польові суди;

г) Тимчасові правила про товариства і спілки;

д) Тимчасові правила про збори;

є) Закон про введення на території Росії повітової поліцейської варти;

ж) Правила про призов військ для сприяння цивільним властям;

з) тільки Тимчасові правила про пресу та Положення про воєнно-польові суди.

7. Назвіть загальні юридичні акти реформи:

а) «Манифест об отмене крепостного права»;

б) «Положение о губернских и уездных земских учреждениях»;

в) «Местное положение про поземельное устройство крестьян губерний: Черниговской, Полтавской и части Харьковской»;

г) «Закон о поземельном устройстве государственных крестьян»;

д) «Общие положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости».

8. Назвіть зміни, які відбулися після реформи 1861 р.:

а) особисте та економічне звільнення селян;

б) особисте звільнення селян;

в) формування буржуазії та пролетаріату;

г) ліквідація дворянства як стану;

д) тільки особисте звільнення селян та ліквідація дворянства як стану;

є) формування верстви заможних селян.

9. Які особливості мало проведення селянської реформи на Правобережній Україні:

а) при звільненні селян застосовувався принцип спадкоємно-сімейного землекористування;

б) в основу реформи лягли інвентарні правила;

в) застосовувався принцип громадського землекористування;

г) селяни не вважалися «тимчасовозобов'язаними».

10. Внесіть у таблицю запропоновані принципи наділення селян землею за селянською реформою 1861 р. залежно від специфіки районів України.

Назви принципів: общинного землекористування, спадково-сімейного користування, в основу лягли інвентарні правила 1847–1848 рр.

Південна Україна	Лівобережна Україна	Правобережна Україна

11. Поставте у таблиці відповіді «так» чи «ні» залежно від того, чи мали вказані категорії селян права та обов'язки:

№ з/п		Селяни-власники	«Тимчасовозобов'язані»
1.	Могли продавати нерухоме майно		
2.	Могли продавати рухоме майно		
3.	Мали відробляти панщину		
4.	Мали вносити оброк		
5.	Могли самостійно вирішувати свої сімейні справи		
6.	Могли здійснювати торгівлю		

12. Назвіть дату видання Закону «Про зміни і доповнення деяких постанов про селянське землеволодіння»:

а) 09.11.1906;

б) 10.04.1905;

в) 14.06.1910;

г) 14.07.1910.

13. Які основні положення Столипінської аграрної реформи Ви знаєте:

а) звільнення селян від панщини;

б) ліквідація територіальної громади;

в) дозвіл селянам переселятися на незаймані землі у Сибіру;

г) розподіл панської землі між малоземельними селянами;

д) тільки звільнення селян від панщини і розподіл панської землі між малоземельними селянами;

є) дозвіл селянам переселятися на хутори.

14. Який характер носила Столипінська аграрна реформа:

а) кріпосницький;

б) буржуазний;

в) феодальний;

г) соціалістичний;

д) соціал-демократичний;

є) національно-демократичний.

15. Які риси притаманні дореформеному суду в Україні:

а) становість;

б) незалежність від адміністрації;

в) змагальність;

г) залежність від адміністрації;

д) тільки становість та змагальність;

є) гласність;

ж) наявність формалізму.

16. Назвіть основні законодавчі акти, якими регулювалось проведення реформи:

а) Положення про губернські та повітові земські установи 1864 р.;

б) Статут цивільного судочинства 1864 р.;

в) Положення про корпус жандармів;

г) Статут кримінального судочинства 1864 р.;

д) Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 р.;

є) тільки Положення про губернські та повітові земські установи 1864 р. і Положення про корпус жандармів;

ж) Статут про покарання, які накладалися мировими суддями 1865 р.

17. Які установи входили до судової системи України після реформи 60-х років:

а) інститут мирових суддів;

б) земський начальник;

в) міський суддя;

г) повітові члени окружних судів;

д) з'їзд мирових суддів.

18. Які особливості проведення судової реформи на Правобережній Україні Ви знаєте:

а) введення судових установ у два етапи;

б) проведення контрреформи наприкінці 80-х років;

в) мировий суд не було ліквідовано;

г) введення станових судів;

д) проведення контрреформи одночасно із судовою;

є) мирові судді призначалися урядом;

ж) мирові судді обиралися.

19. Підкресліть у тексті помилки:

Судова реформа в Україні була започаткована після прийняття судових статутів 1865 р. Згідно з ними утворювався інститут мирових суддів. Мирові суди створювались у селах, містах та повітах. Вищу мирову інстанцію становили земські дільничні начальники та з'їзд мирових суддів. Касаційною інстанцією були Сенат та губернські присутствія.

20. Поставте в третій колонці «так» чи «ні» залежно від того, чи був зазначений у другій колонці орган касаційною інстанцією для судового органу, віднесеного до першої колонки:

Судовий орган	Касаційна інстанція	Відповідь
Міський суддя	Губернське присутствіє	
Повітові члени окружного суду	Окружний суд	
Земські начальники	Відповідний департамент Сенату	
Міський суддя	З'їзд мировых суддів та повітовий з'їзд в особі його судового присутствія	
Повітові члени окружного суду	Відповідний департамент Сенату	
Земські начальники	Губернське присутствіє	

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Кодифікація українського права у першій третині XIX ст.
а) «Собрание малороссийских прав», 1807 р.
б) «Литовський Статут» російської редакції, 1811 р.
в) «Свод местных законов западных губерний», 1837 р.
2. Загальноімперські кодифікаційні роботи у XIX ст.
а) «Полное собрание законов Российской империи», 1830 р.
б) «Свод законов Российской империи», 1832 р.
в) Уложення про покарання кримінальне та виправне, 1845 р.
3. Основні риси права:
а) цивільного;
б) кримінального;
в) процесуального.

Основні (ключові) поняття: кодифікація українського права; загальноімперська кодифікація; основні риси права українських земель у складі Російської імперії.

Тематика реферативних завдань

1. Причини, основні напрями та наслідки кодифікації українського права у першій третині XIX ст.

2. Характерні риси цивільного права українських земель у XIX ст.

Питання для самостійного опрацювання

1. Які спільні та відмінні риси між кодифікованими збірками права XVIII і першої половини XIX ст. Ви можете назвати?

2. Визначте основні риси системи права українських земель у другій половині XIX – на початку XX ст.

Глосарій

Полное собрание законов Российской империи 1830 г. – інкорпорований збірник законодавчих актів Московської держави і Російської імперії, розміщених у хронологічному порядку. Виходило тричі: у 1830 р. (вміщувало близько 50 тис. документів за період від 1649 р. до 1825 р.); у 1830–1884 рр. (вміщувало близько 60 тис. документів за період від 1825 р. до 1881 р.); у 1884–1916 рр. (вміщувало близько 40 тис. документів за період від 1881 р. до 1913 р.).

Свод законов Российской империи 1832 р. – збірник чинних актів законодавства, що розміщувались у тематичному порядку. Виходив тричі. Перше видання – 1832 р., друге – 1842 р., третє – 1857 р. У подальшому застарілі томи Зводу замінювались новими, і на початок XX ст. Звід складався з 16 томів.

Свод местных законов западных губерний 1837 р. – кодифікований збірник українського права XVIII ст. Містив, в основному, норми цивільного і процесуального права. У зв'язку з імперською політикою російського царату не набув офіційного статусу.

Собрание малороссийских прав 1807 г. – кодифікований збірник українського права попереднього періоду. Містив норми цивільного права. У зв'язку з імперською політикою російського царату не дістав офіційного визнання.

Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. – кодифікований збірник норм кримінального права, який поділявся на Загальну і Особливу частини. У другій половині XIX ст. було видано кілька нових редакцій Уложення, зокрема, у 1857 р., 1866 р., 1885 р. Воно було замінено у 1903 р. на Уголовное уложение (Кримінальне уложення).

Питання для самоконтролю

1. Визначте зміст кодифікації українського права у першій третині XIX ст.
2. Охарактеризуйте кодифіковані правові пам'ятки українських земель першої третини XIX ст.
3. Визначте зміст загальноімперських кодифікаційних робіт у XIX ст.
4. Визначте основні риси цивільного права українських земель.
5. Визначте основні риси кримінального права українських земель.
6. Охарактеризуйте судовий процес в українських землях у XIX – на початку XX ст.

Тестові завдання

1. Визначте, норми якої галузі права були відображені у збірнику «Собрание малороссийских прав»:

а) кримінального;

б) адміністративного;

в) цивільно-процесуального;

г) цивільного;

д) кримінально-процесуального.

2. Назвіть рік видання Литовського Статуту московської редакції:

а) 1711;

б) 1767;

в) 1811;

г) 1837;

д) 1807.

3. Назвіть рік видання збірника «Свод местных законов западных губерній»:

а) 1807;

б) 1845;

в) 1811;

г) 1830;

д) 1837.

4. Визначте, які кодифікаційні роботи з'явились у XIX ст.:

а) «Книга Статут и прочие права малороссийские»;

б) «Собрание малороссийских прав»;

в) «Свод законов Российской империи»;

г) «Суд и расправа в правах малороссийских»;

д) «Права, по которым судится малороссийский народ»;

є) «Свод местных законов западных губерний».

5. Визначте, яким правовим пам'яткам притаманні такі види систематизації:

Інкорпорація; кодифікація; консолідація

Види систематизації	**Правова пам'ятка**
	«Собрание малороссийских прав»
	«Литовський Статут» російської редакції
	«Свод местных законов западных губерний»
	«Полное собрание законов Российской империи»
	«Свод законов Российской империи»
	Уложення про покарання кримінальне та виправне

6. Назвіть найсуттєвіші особливості Загальної та Особливої частини Уложення 1845 р.

Загальна частина	Особлива частина

7. Визначте, які чинники не впливали на обсяг цивільної дієздатності за законами Російської імперії після проведення селянської реформи 1861 р.:

а) стан здоров'я;
б) стать;
в) соціальний стан;
г) релігія;
д) вік;
є) свояцтво.

8. Визначте основні спільні і відмінні риси між «Уложением о наказаниях уголовных и исправительных» у редакції 1866 р., 1885 р. і Уголовным уложением 1903 р.

Назва	Спільні риси чи засади	Відмінні риси чи засади
Уложение о наказаниях уголовных и исправительных, 1866 р.		
Уложение о наказаних уголовных и исправительных, 1885 р.		
Уголовное уложение 1903 р.		

9. Визначте спільні та відмінні демократичні засади, що були передбачені Статутом кримінального судочинства 1864 р. і Статутом цивільного судочинства 1864 р.

№ з/п	Спільні засади чи риси	Відмінні засади чи риси
Статутом кримінального судочинства		
Статутом цивільного судочинства		

ТЕМА 10
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРІЇ, УГОРЩИНИ ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (кінець XVIII – початок XX ст.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Органи державної влади і управління у Галичині, Північній Буковині та Закарпатті. Судова система.

2. Суспільний лад західноукраїнських земель.

3. Джерела права західноукраїнських земель у складі Австрії та Угорщини. Кодифікація права в Австрії та Угорщині наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

4. Право західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії.

5. Основні риси права західноукраїнських земель:

а) цивільного;

б) кримінального;

в) процесуального.

Основні (ключові) поняття: державний механізм західноукраїнських земель у складі Австрії, Угорщини та Австро-Угорської імперії; суспільний лад західноукраїнських земель; джерела та основні риси права західноукраїнських земель у складі Австрії, Угорщини та Австро-Угорської імперії.

Тематика реферативних завдань

1. Система органів державної влади і управління у Галичині, Північній Буковині та Закарпатті: порівняльний аналіз.

2. Основні напрями та наслідки кодифікації права в Австрії та Угорщині наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть процес приєднання західноукраїнських земель до Австрії та Угорщини. Які причини приєднання Ви можете назвати?

2. Охарактеризуйте відмінності у правовому статусі різних груп та верств населення у Галичині, Північній Буковині та Закарпатті.

Глосарій

Австро-Угорська імперія (імперія Габсбургів) – дуалістична монархія, що виникла у 1867 р., складалась з Цислейтанії (Австрії та інших земель) та Транслейтанії (Угорщини й інших земель). Діяли дві конституції: в Австрії – груднева 1867 р., в Угорщині – квітнева 1848 р. Спільними для двох частин імперії був монарх, військо, фінанси і зовнішня політика. В інших питаннях вони були самостійні.

Гмина – громада.

Головна руська рада – політична організація, створена у травні 1848 р., діяльність якої була спрямована на об'єднання західноукраїнських земель у складі Австрії на правах автономії.

Головна українська рада – політична організація, створена у серпні 1914 р. на чолі з К. Левицьким з метою представництва перед центральною владою інтересів західноукраїнських земель. Закликала до боротьби проти Російської імперії, виступала за створення на Наддніпрянщині незалежної Української держави, надання західноукраїнським землям автономії у складі Австро-Угорської імперії. Продовжувачем її діяльності була Загальна українська рада (заснована у травні 1915 р.).

Жупа – адміністративно-територіальна одиниця на Закарпатті, очолювалась жупаном.

Комітат – адміністративно-територіальна одиниця на Закарпатті, кілька комітатів утворювали жупу.

Королівство Галичини і Лодомерії (Коронний Край) – адміністративно-територіальна одиниця Австрійської імперії (з 1867 р. – Австро-Угорської імперії) з центром у Львові. Виникає наприкінці XVIII ст. Територія охоплювала Івано-Франківську, Львівську, центральну та південну частину Тернопільської, Чернівецьку області України, Перемишльського, Жешівського, Тарнівського, Новосандецького і частини Краківського та Бельського воєводств Польщі. До складу галицької провінції у 1786–1849 рр. входила Буковина, а у 1795–1809 рр. – велика територія між ріками Пилиця і Західний Буг. Адміністративна влада належала губернському управлінню на чолі з губернатором. Вищим представницьким органом був крайовий сейм.

Крайовий сейм – представницький орган місцевої влади; створювався у 1861 р. у Галичині і на Буковині. Вважались органами, що мали наглядати за діяльністю органів місцевого самоврядування; у свою чергу, контролювались намісником і крайовим президентом. Очолювались маршалками; вибори проходили за куріями: землевласницькою, сільською, міською та торгово-промисловою. У галицькому сеймі домінували поляки, у буковинському – румуни.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте повноваження органів державної влади і управління в Галичині, Північній Буковині та Закарпатті.
2. Визначте правовий статус різних груп населення на західноукраїнських землях.
3. Визначте зміст кодифікації права в Австро-Угорщині наприкінці XVIII – на початку XIX ст.
4. Охарактеризуйте право західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії (1867 р. – початок XX ст.).
5. Охарактеризуйте основні риси цивільного права західноукраїнських земель.
6. Визначте основні риси кримінального права західноукраїнських земель.
7. Дайте характеристику судовому процесу на західноукраїнських землях.

Тестові завдання

1. Визначте адміністративно-територіальний устрій Галичини після проведення реформи 40-х роках XIX ст. Адміністративні одиниці мали назву:

а) повіти;

б) гмини;

в) дистрикти;

г) циркули;

д) староства;

є) комітати.

2. Визначте орган управління Галичиною у другій половині XIX ст.:

а) галицький крайовий сейм;

б) намісник;

в) губернатор;

г) крайовий президент;

д) крайовий маршалок;

є) крайовий комітет.

3. Знайдіть у тексті помилки та заповніть прогалини:

Вибори до буковинського крайового сейму, заснованого у 1864 р., проходили за п’ятьма куріями. До першої входили землевласники, до другої – промислова буржуазія, до третьої – чиновники і …, до четвертої – робітники, п’ята мала бути представлена …

4. Визначте, до якого виду поділу Закарпаття у першій половині XIX ст. відносились відповідно домінії та жупи:

а) адміністративно-територіального та територіально-економічного;

б) територіально-економічного та адміністративно-територіального;

в) тільки адміністративно-територіального;

г) тільки територіально-економічного.

5. Із запропонованих понять і термінів внесіть до таблиці ті, якими визначались особливості виборчого закону до Галицького сейму від 14.02.1914:

Вибори за 6 куріями; пасивне виборче право – 21 рік; загальне виборче право; багатоступеневість виборів; вибори за чотирма куріями; пряме виборче право; активне виборче право – 18 років; плюральність; пасивне виборче право – 30 років; право голосу надавалось жінкам; поділ виборців за національністю; відкритість голосування.

6. Визначте, в якому році було скасоване кріпосне право на західноукраїнських землях:

а) 1861;
б) 1795;
в) 1849;
г) 1848;
д) 1870.

7. Внесіть до таблиці спільні і відмінні риси суспільного ладу західноукраїнських земель у першій та другій половині XIX ст.:

Назва	Спільні риси	Відмінні риси
Суспільний лад у першій пол. XIX ст.		
Суспільний лад у другій пол. XIX ст.		

8. Який кодекс було прийнято в Австро-Угорщині у 1787 р., що діяв на території Західної України:

а) кримінально-процесуальний;

б) цивільний;

в) кримінальний;

г) цивільно-процесуальний;

д) адміністративний.

9. Назвіть важливі наслідки проведення кодифікаційних робіт на західноукраїнських землях наприкінці XVIII ст.

а) заміна польського законодавства російським;

б) заміна польського законодавства австрійським;

в) польське законодавство залишилось без змін;

г) польське законодавство було поєднане з російським;

д) заміна польського законодавства угорським.

10. Визначте, в якому році набув чинності на західноукраїнських землях новий цивільно-процесуальний кодекс Австро-Угорської імперії:

а) 1892;

б) 1898;

в) 1905;

г) 1900;

д) 1901.

ТЕМА 11
ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Питання для обговорення, дискусії

1. Утворення та діяльність Центральної Ради і проголошення УНР.

2. Органи центральної та місцевої влади і управління УНР. Судова система.

3. Право України періоду Центральної Ради (Універсали та законодавство Центральної Ради, Конституція УНР 29.04.1918).

4. Утворення Гетьманату П. Скоропадського. Державне будівництво (організація влади і управління, судова система).

5. Законодавство Гетьманату П. Скоропадського.

Основні (ключові) поняття: державний механізм України періоду Центральної Ради; право України періоду Центральної Ради; державне будівництво України періоду Гетьманату П. Скоропадського; право України періоду Гетьманату П. Скоропадського

Тематика реферативних завдань

1. Основні напрями діяльності Центральної Ради (березень–жовтень 1917 р.).

2. Характеристика повноважень органів центральної влади і управління УНР.

3. Характеристика основних положень Конституції УНР 29.04.1918.

4. Розвиток державного механізму Гетьманату П. Скоропадського.

5. Характеристика конституційного законодавства Української держави.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте політичну та соціально-економічну ситуацію в Україні на початку 1917 р.

2. З'ясуйте політико-ідеологічні програми партій, що входили до складу Центральної Ради. У чому їхні спільні та відмінні риси?

3. Висвітліть питання про зовнішньополітичну діяльність УНР.

4. Визначте, в яких відносинах перебувала гетьманська влада з соціалістичними партіями? Чому, на Вашу думку, соціалістичні партії відмовилися від участі у розбудові Української держави?

5. Висвітліть питання про зовнішньополітичну діяльність Гетьманату П. Скоропадського.

Глосарій

І Всекраїнський військовий з'їзд (05–08.05.1917) – на ньому були прийняті важливі рішення: 1. Центральна Рада – єдиний компетентний орган влади в Україні. 2. Тимчасовий уряд і Петроградська Рада мають прийняти акт про національно-територіальну автономію України. 3. Українізація армії триватиме. Для здійснення українізації армії був обраний генеральний військовий комітет. Генеральний військовий комітет повинен, погоджуючи свої дії з російським генеральним штабом, створити окремі українські частини, українські команди на деяких кораблях Балтійського флоту, українізувати весь Чорноморський флот.

ІІ Всеукраїнський військовий з'їзд (05–10.06.1917) – на ньому були прийняті важливі рішення: 1. Закликати Центральну Раду негайно приступити до створення автономного устрою України. 2. Запропонувати погодити питання автономії України з національними меншинами. 3. Ухвалити Перший Універсал Центральної Ради. 4. Створити вищу українську військову установу – Генеральний комітет; схвалити і запропонувати продовжити українізацію армії. 5. Обрати Раду військових депутатів. 6. Постановити, щоб Рада військових депутатів увійшла до складу Центральної Ради.

І Всеукраїнський селянський з'їзд (28.05. – 2.06.1917) – на ньому були прийняті важливі рішення: 1. Підтримати політику Центральної Ради, спрямовану на досягнення автономії України. 2. Засудити Тимчасовий уряд за відмову надати автономію Україні. 3. Обрати Раду селянських депутатів та її виконавчий орган – Центральний комітет Селянської спілки. 4. Прийняти рішення про входження до Центральної Ради Ради селянських депутатів і Центрального комітету.

Генеральний Секретаріат – вищий орган управління, своєрідний уряд**;** засновано 15.06.1917, правовий статус визначався «Статутом Генерального Секретаріату» від 16.07.1917, згідно з яким Генеральний Секретаріат мав право призначати посадовців, приймати нормативно-правові акти урядового характеру тощо. До складу входили: писар, секретар фінансів, секретар міжнаціональних справ, секретар освіти, секретар судових справ, секретар земельних справ, секретар продовольчих справ. Після проголошення IV Універсалу перетворюється на Раду Народних Міністрів.

Генеральний Суд – вищий судовий і наглядовий орган в УНР; створено у грудні 1917 р.; складався з трьох департаментів – цивільного, адміністративного і кримінального. Ця назва була збережена і законом Української держави від 02.06.1918 (Генеральний Суд отримував усі повноваження російського Сенату). 08.07.1918 новим Законом «Про Державний Сенат» було запроваджено нову вищу судову інстанцію – Державний Сенат, діяльність якого мала регулюватись відповідними російськими нормативно-правовими актами.

Гетьман – вища посадова особа в Українській державі. Він володів законодавчою владою, вищою виконавчою, вів зносини з іноземними державами, був верховним командувачем. Гетьман призначав голову Ради Міністрів – Отамана-міністра і затверджував її склад.

Грамота до всього українського народу – письмове звернення до українського народу П. Скоропадського від 29.04.1918, в якому він обіцяв відновити нормальне життя, скасував соціальну й економічну політику Центральної Ради.

Закони про тимчасовий державний устрій України 29.04.1918. – своєрідна «Конституція» Української держави, в якій викладалась організація державної влади в країні, основи соціально-економічної політики. Передбачали встановлення сильної влади гетьмана, відсутність парламенту; проголошували деякі основні права і обов'язки громадян; визнавали недоторканність приватної власності тощо.

Конституція УНР – основний закон УНР, ухвалений Центральною Радою 29.04.1918. Складалась із семи розділів і визначала основні засади організації влади в УНР, права людини, організацію місцевого самоврядування, основи міжнаціональних відносин та ін. Згідно з Конституцією УНР мала стати на шлях розвитку парламентської республіки.

Рада Міністрів – уряд в Українській державі. Його головою був Отаман-міністр (у подальшому – Голова), призначуваний гетьманом, склад Ради Міністрів затверджувався гетьманом за поданням Отамана. Основним завданням Ради Міністрів була організація здійснення управління в державі.

«Тимчасова інструкція для Генерального секретаріату Тимчасового уряду на Україні» (серпень 1917 р.) – цей документ встановлював, що: 1. Влада Генерального секретаріату поширюється на п'ять губерній – Київську, Волинську, Подільську, Полтавську, частину Чернігівської. 2. Генеральний секретаріат повинен бути підзвітним не Центральній Раді, а Тимчасовому уряду. Зі сфери компетенції Генерального секретаріату виключалися військові, продовольчі справи, пошта, телеграф, суд. В екстрених випадках ТУ мав право безпосередньо керувати органами місцевої влади (тобто без Генерального секретаріату). Генеральний секретаріат зменшувався кількісно (до семи секретарів), чотири з них мали бути представниками національних меншин. 3. Центральна Рада позбавлялася законодавчих прав.

Центральна Рада – загальноукраїнський політичний центр, створений за ініціативою Товариства українських поступовців, що поступово перетворюється на парламент із певними особливостями (тимчасовість, формування через делегування представників від громадських організацій тощо). Датою заснування

Центральної Ради вважається 03–04.03.1917. До її складу увійшли, в основному, партії соціал-демократичного спрямування, представники наукових, культурно-освітніх, військових організацій тощо. Центральна Рада виступала за соціал-демократичний розвиток України у складі оновленої федеративної Росії на правах автономії. Утворила в своєму складі Малу Раду – комітет, який мав оперативно вирішувати важливі питання; обрала Генеральний Секретаріат – вищий орган управління в Україні. Центральна Рада за період свого існування проголосила чотири Універсали, видала кілька актів, якими мали регулюватись відносини власності, відносини у галузі державного будівництва, міжнаціональні відносини тощо. Припинила своє існування 29.04.1918 внаслідок приходу до влади гетьмана П. Скоропадського.

Українська держава – офіційна назва Наддніпрянської України за правління гетьмана П. Скоропадського. Виникла внаслідок державного перевороту 29.04.1918. Верховна влада в Українській державі належала гетьману, виконавчу владу здійснювала Рада Міністрів. Режим гетьмана П. Скоропадського не здобув широкої підтримки населення. 14.12.1918 він зрікся влади і залишив Україну.

Українська Народна Республіка (УНР) – українська національна держава, проголошена 07.11.1917 р. III Універсалом Центральної Ради. 09.01.1918 IV Універсалом Центральна Рада проголосила незалежність УНР. Повалена переворотом гетьмана П. Скоропадського 29.04.1918 р. Відновлена у грудні 1918 р. Директорією. Остаточно ліквідована після поразки національно-визвольних змагань.

Універсали Центральної Ради – своєрідні правові документи у формі звернення до населення України. I Універсалом (10.06.1917) проголошувалась суверенність українського народу, національно-територіальну автономію у складі Росії; запровадження податку на потреби України, відмову передавати податки до Росії; II Універсалом (03.07.1917) оголошувалась відмова від автономного статусу України до вирішення питання по суті Всеросійськими Установчими зборами, Центральна Рада і Генеральний Секретаріат мали бути крайовими органами влади; III Універсалом (07.11.1917) проголошувалась Українська Народна

Республіка, але у федеративних зв'язках з Російською Республікою, деякі права і свободи громадян, скасування приватної власності на землю, смертної кари, надання національним меншинам права на національно-персональну автономію; IV Універсалом (09.01.1918) – проголошується, що УНР стає самостійною державою.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес утворення та діяльності Центральної Ради (березень–жовтень 1917 р.).
2. Дайте характеристику повноваженням органів центральної та місцевої влади і управління УНР.
3. Охарактеризуйте зміст Універсалів Центральної Ради. У чому їхні спільні та відмінні риси?
4. Визначте основні напрями розвитку законодавства Центральної Ради.
5. Охарактеризуйте основні положення Конституції УНР 29.04.1918.
6. Дайте характеристику повноваженням органів центральної та місцевої влади і управління Української держави.
7. Визначте основні напрями розвитку законодавства Української держави.
8. У чому, на Вашу думку, полягали суттєві відмінності законодавства Центральної Ради і Гетьманату П. Скоропадського?

Тестові завдання

1. Визначте, як з початку створення Центральної Ради в її програмних документах визначалось політичне майбутнє України:

а) повна незалежність;

б) автономія у складі унітарної Російської монархічної держави;

в) автономія у складі Російської федеративної республіки;

г) як суб'єкт Російської конфедерації;

д) як звичайна провінція Російської держави.

2. Внесіть до таблиці особливості формування і діяльності Центральної Ради:

3. Визначте, як до проголошення IV Універсалу називався в Україні уряд:

а) Директорія;

б) Мала Рада;

в) Тимчасовий уряд;

г) Генеральний Секретаріат;

д) Мала Рада Міністрів.

4. Визначте, який принцип розбудови місцевого самоврядування був домінуючим в УНР:

а) обмежене самоврядування поєднувалось із суворою централізацією;

б) широке самоврядування поєднувалось з децентралізацією;

в) органи місцевого самоврядування ототожнювались з місцевими органами державної влади;

г) місцеве самоврядування взагалі не передбачалось.

5. Визначте вищий судовий орган за Конституцією УНР 29.04.1918:

а) Верховний суд;

б) Суд УНР;

в) Генеральний суд;

г) Вищий суд;

д) Сенат.

6. Назвіть дату видання II Універсалу Центральної Ради:

а) 20.11.1917;

б) 03.07.1917;

в) 03.06.1917;

г) 09.01.1918;

д) 29.04.1918.

7. Назвіть основні положення ІІІ Універсалу:

а) відмова від автономії України до скликання всеросійських Установчих зборів;

б) проголошення УНР;

в) проголошення УНР незалежною державою;

г) проголошення злуки з ЗУНР.

8. Визначте форму правління в Україні згідно з Конституцією УНР 29.04.1918:

а) парламентсько-президентська республіка;

б) конституційна монархія;

в) президентська республіка;

г) парламентська республіка;

д) необмежена монархія;

є) дуалістична монархія.

9. З'ясуйте, який принцип було покладено в основу земельного законодавства Центральної Ради:

а) непорушності приватної власності;

б) соціалізації землі;

в) часткової соціалізації землі;

г) скасування всіх форм власності, крім власності народу УНР;

д) приватна власність дозволялась на земельні ділянки не більше 100 десятин.

10. Коли були видані «Закони про тимчасовий державний устрій України»:

а) 20.05.1918;

б) 20.11.1917;

в) 08.07.1918;

г) 29.04.1918;

д) 08.07.1919.

11. Назвіть особливості державного устрою Української держави:

а) сильна влада гетьмана, відсутність парламенту;

б) сильна законодавча влада, гетьман тільки затверджує закони;

в) відсутність парламенту, державою управляють органи виконавчої влади (Рада Міністрів);

г) сильна виконавча влада, гетьман є лише главою держави.

12. Підкресліть у другій та третій колонці помилки:

Державний лад Української держави гетьмана П. Скоропадського:

Орган держави чи посадова особа	Влада	Влада
Гетьман	Законодавча	Виконавча
Рада міністрів	Законодавча	Виконавча
Державний Сенат	Виконавча	Законодавча
Губернські старости	Судова	Виконавча

13. Визначте, який принцип в Українській державі було покладено в основу розбудови місцевої державної адміністрації:

а) поєднання місцевої адміністрації з широким місцевим самоврядуванням;

б) заміни органів місцевої влади органами місцевого самоврядування;

в) створення системи органів місцевої адміністрації з широкими повноваженнями;

г) надання органам місцевої адміністрації поліцейських функцій;

д) поєднання адміністративних функцій і судової влади.

14. Внесіть до таблиці особливості Закону Української держави «Про Державний Сенат»:

15. Внесіть до таблиці відмінні риси законодавства про громадянство, земельного законодавства та законодавства про військове будівництво УНР та Української держави:

Назва	УНР	Українська держава
Законодавство про громадянство		
Земельне законодавство		
Законодавство про військове будівництво		

ТЕМА 12
ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ДИРЕКТОРІЇ. ЗУНР

Питання для обговорення, дискусії

1. Становлення УНР періоду Директорії. Розбудова органів державної влади і управління.

2. Законодавство УНР періоду Директорії.

3. Розпад Австро-Угорської імперії та становлення ЗУНР. Державне будівництво ЗУНР (органи влади і управління, судова система).

4. Законодавство ЗУНР.

5. Поразка національно-визвольних змагань, її причини та наслідки.

Основні (ключові) поняття: державний механізм УНР періоду Директорії; законодавство УНР періоду Директорії; державне будівництво ЗУНР; законодавство ЗУНР.

Тематика реферативних завдань

1. Характеристика повноважень вищих органів влади і управління УНР періоду Директорії.

2. Конституційне законодавство УНР періоду Директорії та ЗУНР: порівняльно-правовий аналіз.

3. Організація і діяльність державного апарату ЗУНР.

4. Причини, наслідки та історичні уроки поразки національно-визвольних змагань у 1917–1921 рр.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте конституційні проекти, що створювались у соборній УНР.

2. Які спільні та відмінні риси у політичній платформі урядів УНР і ЗУНР Ви можете назвати?

3. Які причини та наслідки підписання Акта злуки УНР і ЗУНР від 22.01.1919. Ви можете назвати?

3. Висвітліть питання про територіальний поділ західноукраїнських земель після падіння ЗУНР. Якими угодами це було закріплено?

Глосарій

Акт Злуки УНР та ЗУНР – об'єднання українських земель в єдину державу, проголошене 22.01.1919. ЗУНР було перейменовано на ЗОУНР, яка зберегла повну територіальну автономію, законодавчі й виконавчі органи влади, збройні сили, законодавство. Остаточно статус ЗУНР мав вирішити спільний законодавчий орган. Акт Злуки не був реалізований через поразку революції та суперечності між лідерами УНР і ЗОУНР.

Варшавський договір 1920 р. – договір Директорії УНР та Речі Посполитої про взаємне визнання та спільні антибільшовицькі дії, оформлений політичною та військовою конвенціями 22 і 24 квітня. Передбачав визнання Польщею Директорії, спільні дії проти більшовиків, Директорія погоджувалась на перехід до Польщі Східної Галичини, Холмщини, Підляшшя, частини Волині.

Державний секретаріат – уряд у ЗУНР, вперше було сформовано 09.11.1918 р. на чолі з К. Левицьким; до складу уряду входило 14 секретарств.

Директорія – тимчасовий верховний орган державної влади; створений 14.11.1918 як керівний орган у боротьбі з режимом гетьмана П. Скоропадського. 26.12.1918. Директорія проголосила Декларацію, в якій конкретизувала свої програмні завдання (соціалістичний напрям у соціально-економічній та державно-правовій сфері). Правовий статус Директорії було визначено законом Трудового Конгресу від 28.01.1919. «Про форму влади в Україні» (Директорія визначалась як тимчасова верховна влада, вона мала право приймати закони, затверджувати склад уряду тощо). Політичні розбіжності між партіями призвели до виходу з Директорії усіх її членів, тому з кінця 1919 р. одноосібним главою держави (голова Директорії УНР) став С. Петлюра. У листопаді 1920 р. Директорія втратила контроль над територією України.

Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) – українська держава, утворена на західноукраїнських землях після розпаду Австро-Угорської імперії. Початком процесу утворення національної державності на західноукраїнських землях вважається 19.10.1918 (видання Українською Національною Радою Маніфесту), офіційно назву держави було визначено 09.11.1918. Територіально охоплювала Східну Галичину, Північну Буковину і деякі райони Закарпаття (Паризька мирна конференція у 1919 р. вирішила передати Північну Буковину Румунії, а Закарпаття – Чехословаччині). Після невдалої війни з Польщею і підписання С. Петлюрою Варшавського договору 1920 р. уряд ЗУНР від'їжджає до Відня. Остаточно доля ЗУНР була вирішена у 1923 р., коли Рада послів Антанти передала Східну Галичину Польщі.

Конституційні проекти Директорії УНР (листопад 1920 р.) – затверджені головою Директорії 12.11.1920 закони «Про тимчасове верховне управління і порядок законодавства в УНР», «Про Державну Народну Раду УНР». Ними передбачалось створення президентсько-парламентської республіки. Законодавчим органом проголошувалась Державна Народна Рада, закони якої мали затверджуватись Директорією. Рада Народних Міністрів вважалась урядом, голову і склад якої затверджувала Директорія. Уряд мав право видавати акти, які після затвердження Директорією ставали законами. Уряд був у подвійному підпорядкуванні Директорії та Державної Народної Ради, яка могла висловити недовіру уряду.

Маніфест Української Національної Ради 19.10.1918 – документ-звернення до українського населення, в якому було проголошено, що на території Східної Галичини, Північної Буковини та тих повітів Закарпаття, де компактно проживало українське населення, утворюється Українська держава; Українська Національна Рада найближчим часом має розробити конституцію; пропонувалось національним меншинам обрати своїх представників до Української Національної Ради.

Найвищий Суд – вища судова інстанція в УНР періоду Директорії, створений законом від 02.01.1919.

Рада Народних Міністрів – уряд в УНР періоду Директорії; його склад мав затверджуватись Директорією.

Ризький договір 18.03.1921 – мирний договір між Польщею та Радянською Росією і УСРР, за яким територію України поділили між цими двома державами. Варшавський договір 1920 р. було анульовано, Польща визнавала Радянську Україну, до неї відходила майже вся Правобережна Україна: Холмщина, Західна Волинь, Західне Полісся та Підляшшя. Східна Волинь відійшла до УСРР. Згідно з договором діяльність Директорії, уряду УНР та інших антибільшовицьких організацій на території Польщі мала бути припинена.

Тимчасовий Основний закон 13.11.1918 – прийнятий Українською Національною Радою акт, своєрідна Конституція ЗУНР. У ньому проголошувались деякі права і свободи громадян, передбачалось створення у майбутньому парламенту – Сейму (до того законодавчі повноваження мали належати Українській Національній Раді), виконавча влада – Державному секретаріату. ЗУНР мала стати парламентською республікою.

Українська Національна Рада – орган, що мав представляти в Австро-Угорській імперії інтереси українського населення; створений 18.10.1918 і очолений Є. Петрушевичем. Фактично, Українська Національна Рада стала тимчасовим верховним органом управління в ЗУНР з правом видання законів і формування уряду – Державного секретаріату. Ведення військових дій зумовило централізацію влади в руках окремих органів Української Національної Ради: на початку січня була створена Президія і Виділ Української Національної Ради, який мав право призначати уряд, затверджувати закони тощо.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес розбудови органів державної влади і управління УНР періоду Директорії.
2. Визначте основні напрями розвитку законодавства УНР періоду Директорії.
3. Охарактеризуйте процес розбудови органів державної влади і управління ЗУНР.

4. Визначте основні напрями розвитку законодавства ЗУНР.

5. У чому, на Вашу думку, полягали спільні та відмінні риси законодавства УНР періоду Директорії та ЗУНР.

6. З'ясуйте причини та наслідки поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Тестові завдання

1. Визначте, які політичні партії або групи увійшли до Національно-державного союзу, що виступив проти гетьманської влади:

а) соціалісти-федералісти;

б) кадети;

в) монархісти;

г) соціал-демократи;

д) есери;

є) більшовики.

2. Які повноваження мала Директорія:

а) приймала закони;

б) призначала членів уряду;

в) очолювала судову владу;

г) мала право вето на рішення трудового конгресу;

д) тільки призначала членів уряду та очолювала судову владу.

3. З'ясуйте, що означав «трудовий принцип», проголошений Директорією у Декларації від 26.12.1918:

а) диктатуру пролетаріату;

б) пропорційне представництво у парламенті всіх класів суспільства;

в) влада в республіці мала належати робітникам і селянам;

г) передачу влади Директорії;

д) реалізацію влади робітників і селян через місцеві трудові ради.

4. Із запропонованих органів влади виберіть правильні і вставте у текст:

Трудовий конгрес, Директорія, Генеральний Суд, повітові національні ради, Українська Національна Рада, Головний Отаман, трудові ради робітників, селян та трудової інтелігенції, Державний Секретаріат, Рада Народних Міністрів.

На початку грудня 1918 р. представники політичних партій ухвалили, що верховна влада належить …, законодавча – …, виконавча – …, влада на місцях – … . Згідно із законом «Про форму влади в Україні» право приймати закони одержала …, а … міг затвердити чи відкинути їх, виконавча влада належала … .

5. Назвіть дату, коли було прийнято Закон «Про форму влади в Україні»:

а) січень 1918 р.;

б) січень 1919 р.;

в) вересень 1918 р.;

г) січень 1920 р.;

д) грудень 1917 р.

6. Визначте, якою мала бути форма правління УНР за конституційними проектами листопада 1920 р.:

а) парламентською республікою;

б) президентською республікою;

в) конституційною монархією;

г) президентсько-парламентською республікою;

д) парламентсько-президентською республікою.

7. Назвіть дату проголошення ЗУНР:

а) 28.01.1919;

б) 22.01.1919;

в) 16.01.1919;

г) 01.11.1918;

д) 13.11.1918.

8. Які основні положення Статуту Української Національної Ради від 18.10.1918 р. Ви знаєте:

а) відміна смертної кари;

б) проголошення самостійної Української держави;

в) встановлення дружніх стосунків з Радянською Росією;

г) всі національні меншини мали вислати своїх представників до Української Національної Ради;

д) тільки проголошення самостійної Української держави і встановлення дружніх стосунків з Радянською Росією.

9. Визначте центральні органи влади ЗУНР:

а) Генеральний секретаріат;

б) Державна Народна Рада;

в) Українська Національна Рада;

г) Рада Міністрів;

д) Державний Секретаріат

10. Внесіть до таблиці місцеві органи влади ЗУНР та їхні повноваження:

Місцеві органи влади	Повноваження місцевих органів влади

11. Визначте найвищий апеляційний судовий орган ЗУНР:

а) Вищий суд;

б) Генеральний Суд;

в) Державний Сенат;

г) Найвищий державний суд;

д) Народний Секретаріат.

12. З'ясуйте особливості земельного законодавства УНР доби Центральної Ради, періоду Директорії, Української держави та ЗУНР:

УНР доби Центральної Ради	УНР періоду Директорії	Українська держава	ЗУНР

ТЕМА 13
СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК В УКРАЇНІ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА (1917–1929 рр.)

Семінарське заняття 1

Питання для обговорення, дискусії

1. Становлення Радянської України у 1917 – на початку 20-х років. XX ст. Органи влади і управління Радянської України.
2. Утворення СРСР. Правові основи входження УСРР до складу СРСР. Зміни в державному ладі УСРР.
3. Судова система УСРР у 20-х роках XX ст.

Основні (ключові) поняття: державний механізм УСРР у 1917 – на початку 20-х рр.; входження УСРР до складу СРСР; зміни в державному ладі УСРР у другій половині 20-х рр.

Тематика реферативних завдань

1. Становлення апарату держави Радянської України у 1917 – на початку 20-х років: особливості та етапи.
2. Характеристика змін у державному ладі УСРР після входження до складу СРСР.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть діяльність з'їзду Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (06–10.03.1919).
2. Охарактеризуйте процес встановлення федеративних зв'язків Української СРР з Радянською Росією.
3. Які політико-правові наслідки входження УСРР до складу СРСР Ви можете назвати?

Глосарій

Всеукраїнська надзвичайна комісія – репресивно-каральний орган більшовицького режиму в Україні; створений у грудні 1917 р.; його діяльність в основному спрямовувалась на знищення політичних і ідеологічних противників більшовизму.

Всеукраїнські з'їзди Рад – верховний представницький орган влади в Радянській Україні; мав законодавчі повноваження.

Декларація про утворення СРСР (30.12.1922) – нею визначалися причини утворення СРСР: доцільність об'єднання зусиль радянських республік у вирішенні проблем відновлення народного господарства; забезпечення міжнародної безпеки, подальшої соціалістичної перебудови суспільства.

Державне Політичне Керування УСРР – особливий орган, створений при РНК УСРР у 20-х роках для боротьби з бандитизмом, шпигунством; разом з тим на практиці займався політичними репресіями.

Договір про утворення СРСР (30.12.1922) – документ, яким об'єднано в єдину державу – СРСР, чотири республіки: РСФРР, Білоруську СРР, ЗСФРР та Українську СРР. Ним визначено: 1. Конституційні основи СРСР як єдиної радянської соціалістичної держави, що складається з рівноправних союзних республік, які мають право вільного виходу з СРСР. 2. Органи верховної державної влади і керування (З'їзд Рад СРСР, РНК СРСР, ЦВК СРСР), їхні повноваження. 3. Склад РНК СРСР і РНК союзних республік. 4. Порядок взаємодії органів влади СРСР і союзних республік. 5. Порядок обрання і норми представництва делегатів з'їздів СРСР, порядок скликання з'їздів і сесій ЦВК СРСР.

Комнезами (комітети незаможних селян) та комбіди (комітети бідноти) – створювались у 1918–1920 рр. з метою забезпечення проведення політики «воєнного комунізму»; комбіди створювались замість місцевих Рад, комнезами – поряд з місцевими органами влади.

Народний Секретаріат – перший радянський уряд в Україні, створювався Центральним виконавчим комітетом; вважався вищим виконавчим і розпорядчим органом Радянської України,

йому надавались законодавчі повноваження; складався з народних секретаріатств. З 29.01.1919 його перейменовано на Раду Народних Комісарів УСРР. З 1924 р. вважався виконавчим і розпорядчим органом ВУЦВК.

Нова економічна політика (НЕП) (введено у 1921 р.) – її суть полягала у таких заходах: 1. Скасовувалася політика «військового комунізму» в економіці, зберігалися основні соціалістичні принципи: державна власність і контроль над великою промисловістю, транспортом, фінансово-банківською системою. 2. Замість продрозкладки вводився натуральний податок. 3. Селяни одержували право продавати сільськогосподарську продукцію, відроджувалися товарно-грошові відносини, підприємницька діяльність. 4. Частина підприємств поверталася колишнім власникам та передавалася в оренду. 5. Припинялося насильницьке об'єднання селян у колгоспи, радгоспи, комуни. 6. Створювалися умови для розвитку кооперації. 7. Скасовувалася заборона на оренду землі і використання найманих сільгоспробітників.

Продовольча політика більшовиків у період «військового комунізму» – вона визначала, що: 1. Держава зосереджує у своїх руках усе зерно, яке було вироблене у сільських господарствах понад споживчу норму. Норму визначав Раднарком. 2. Зерно, вироблене понад споживчу норму, відповідно до Декрету Раднаркому «Про продовольчу розверстку», підлягало вилученню. 3. Вилучення зерна у селян мали здійснювати комбіди і спеціальні збройні робітничі загони – продзагони, які застосовували насильницькі міри до селян, що відмовлялися здавати зерно. 4. Вилучене зерно йшло на забезпечення хлібом армії, міст, селянської бідноти. 5. Селянам суворо заборонялося продавати зерно.

Українізація – політика більшовиків, спрямована на розвиток української культури та мови. Була започаткована у квітні 1923 р. рішенням XII з'їзду РКП (б); передбачала українізацію державного апарату, поглиблене вивчення української мови, перехід діловодства на українську мову, збільшення друку книг українською мовою тощо. Наприкінці 20-х років політика українізації була більшовиками припинена, українська інтелігенція – піддана масовим репресіям.

УСРР – УРСР – Українська радянська держава. Українська радянська республіка була проголошена у грудні 1917 р. на І Всеукраїнському з'їзді Рад у Харкові. Існувала до 1991 р. Історія української радянської державності поділяється на кілька етапів. На першому (1917–1922 рр.) відбувається процес становлення радянської державної влади в Україні, законодавчо оформлюються повноваження державних органів. У 1922–1929 рр. проходить «українізація», запровадження НЕПу, створюються перші кодифікаційні акти УСРР. У 30-х роках в Україні запроваджується тоталітарна система більшовицького панування, яка існувала до середини 50-х років. До початку 60-х років вона поступово демонтується, проходить процес «десталінізації». З початку 60-х років і до 1985 р. відбуваються зворотні процеси, остаточно затверджується командно-адміністративна система управління, придушуються будь-які спроби інакомислення. З 1985 р. оголошується курс на «перебудову», наслідком проведення якої стає «суверенізація» колишніх радянських республік і розпад СРСР.

Центральний виконавчий комітет (ЦВК) – виконавчий та розпорядчий орган з'їздів Рад, який ними і формувався; мав право видавати нормативно-правові акти; складався з відділів. У подальшому його було перейменовано на Всеукраїнський ЦВК (ВУЦВК). ВУЦВК працювала сесійно між з'їздами Рад, у його складі створювалась Президія ВУЦВК, що виконувала функції ВУЦВК у міжсесійний період (з 1924 р. їй було надано статус вищого законодавчого органу).

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес становлення Радянської України у 1917 – на початку 20-х рр. XX ст.
2. Дайте характеристику повноваженням органів влади і управління Радянської України у 1917 – на початку 20-х років. XX ст.
3. Охарактеризуйте зміст юридичних актів входження УСРР до складу СРСР.
4. Визначте зміни у державному ладі УСРР після її входження до складу СРСР.
5. Охарактеризуйте судову систему УСРР у 20-х роках.

Тестові завдання

1. Коли відбувся ІІІ Всеукраїнський з'їзд Рад:

а) грудень 1917 р.;

б) березень 1918 р.;

в) січень 1918 р.;

г) березень 1919 р.;

д) травень 1918 р.

2. Внесіть до таблиці вищі органи державної влади УСРР відповідно до Конституції УСРР 1919 р. та їхні повноваження:

Вищі органи влади	Повноваження

3. Які органи згідно з Конституцією 1919 р. мали право видавати закони:

а) тільки ВУЦВК;

б) з'їзд Рад та ВУЦВК;

в) лише Раднарком;

г) тільки Президія ВУЦВК;

д) з'їзд Рад, ВУЦВК, її Президія, Раднарком;

є) Рада оборони УСРР;

ж) Тимчасовий робітничо-селянський уряд УСРР.

4. Визначте, на якому рівні відповідно до Конституції УСРР 1919 р. створювались місцеві органи влади:

а) селищному;

б) сільському;

в) губернському;

г) районному;

д) волосному;

є) обласному.

5. Внесіть до таблиці каральні органи радянської влади в Україні у 1918–1920 рр. та їхні повноваження:

Каральні органи	Повноваження

6. Визначте і внесіть до таблиці спільні й відмінні риси у діяльності вищих органів державної влади УСРР до і після прийняття Конституції СРСР 1924 р.:

Вищі органи влади	Спільні риси	Відмінні риси	
		До прийняття Конституції СРСР	Після прийняття Конституції СРСР

7. Визначте і внесіть до таблиці спільні й відмінні риси у діяльності місцевих органів влади УСРР у 1918–1921 і 1922–1929 рр.:

Місцеві органи влади	Спільні риси	Відмінні риси	
		1918–1921 рр.	1922–1929 рр.

8. Назвіть вищі виконавчі органи за Конституцією УСРР 1929 р.:

а) ВУЦВК;
б) Всеукраїнський з'їзд Рад;
в) Президія ВУЦВК;
г) РНК;
д) Пленум ЦК ВКП (б);
є) тільки РНК та ВУЦВК.

9. Визначте місцеві органи влади за Конституцією УСРР 1929 р.:

а) районні з'їзди Рад;
б) обласні Ради;
в) сільські з'їзди Рад;
г) окружні з'їзди Рад;
д) повітові Ради;
є) виконкоми окружних з'їздів Рад.

10. Якими із запропонованих органів судової системи слід замінити помилково внесені до таблиці (підкресліть ті, якими слід замінити, і ті, які внесені помилково до таблиці):

Міжобласні суди, міжрайонні суди, губернські суди, повітові суди, окружні суди, народні суди.

Судова система УСРР за Положенням про судоустрій УСРР 1922 р.	Судова система УСРР за Положенням про судоустрій УСРР 1925 р.	Судова система УСРР за Положенням про судоустрій УСРР 1929 р.
Верховний Суд УСРР Обласні суди Народні суди	Верховний Суд УСРР Міжобласні суди Народні суди	Верховний Суд УСРР Міжрайонні суди Районні суди

Семінарське заняття 2

Питання для обговорення, дискусії

1. Становлення радянського права у 1917–1921 рр. Конституція УСРР 1919 р.

2. Кодифікація радянського законодавства у 20-х роках XX ст.:

а) Цивільний кодекс;

б) Кримінальний кодекс;

в) Земельний кодекс;

г) Кодекс законів про працю;

ґ) Кодекс законів про народну освіту;

д) Кодекс законів про сім’ю.

3. Процесуальне законодавство:

а) Кримінально-процесуальний кодекс 1922 р. зі змінами та доповненнями 1927 р.;

б) Цивільно-процесуальний кодекс 1924 р. зі змінами та доповненнями 1929 р.;

в) Виправно-трудовий кодекс 1925 р.

4. Основні положення Конституції УСРР 1929 р.

Основні (ключові) поняття: радянське право у 1917–1922 рр.; кодифікація радянського законодавства у 20-х роках XX ст.; конституційні акти 1919 та 1929 рр.

Тематика реферативних завдань

1. Особливості становлення радянського права в Україні у 1917–1921 рр.

2. Кодифікація радянського українського законодавства у 20-х роках ХХ ст.: характер, основні напрями та етапи.

3. Характеристика основних положень Конституції УСРР 1919 р. та Конституції УСРР 1929 р.: порівняльно-правовий аналіз.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть питання про вплив політики «воєнного комунізму» на особливості становлення радянського права в Україні у 1917–1921 рр.

2. Яким чином, на Вашу думку, НЕП могла вплинути на характер кодифікації цивільного та земельного законодавства УСРР у 20-х роках?

Глосарій

Конституція УСРР 1919 р. – перша конституція Радянської України; була прийнята у березні 1919 р. ІІІ Всеукраїнським з'їздом Рад; визначала УСРР як організацію диктатури пролетаріату і найбіднішого селянства, проголошувала скасування приватної власності на землю, свободу слова, зібрань і союзів лише для трудящих. Влада трудящих мала здійснюватись Радами робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; найвищими органами проголошувались Всеукраїнський з'їзд Рад, ВУЦВК та РНК. До Конституції як окремий розділ включалась Декларація прав і обов'язків трудящого й експлуатованого народу. Згодом до Конституції були внесені значні зміни, особливо після утворення СРСР.

Конституція УСРР 1929 р. – була прийнята у травні 1929 р. на XI Всеукраїнському з'їзді Рад, складалась з п'яти розділів; закріплювала принципи верховенства загальносоюзних органів та

загальносоюзного законодавства, проголошувала права і свободи трудящих, визначала вищі (Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, ВУЦВК, Президія ВУЦВК) та місцеві органи державної влади й управління (місцеві Ради, окружні й районні з'їзди Рад та їхні виконкоми).

Перша кодифікація радянського законодавства – це загальна назва кодифікаційних робіт, що здійснювались в УСРР у 20-х роках. Перші підготовчі заходи щодо збору й узагальнення законодавчого матеріалу для майбутньої широкої кодифікації були започатковані в Україні ще з березня 1921 р. Але активні кодифікаційні роботи почалися лише наприкінці 1921 р. У 1922–1929 рр. були прийняті такі кодекси: 1922 р. – цивільний, земельний, кримінальний, кримінально-процесуальний, про працю, про народну освіту; 1923 р. – закон про ліси; 1924 р. – цивільно-процесуальний, тимчасові будівельні правила; 1925 р. – ветеринарний, виправно-трудовий; 1926 р. – про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану; 1927 р. – адміністративний, кримінальний, кримінально-процесуальний; 1928 р. – статут цивільного будівництва, гірничий; 1929 р. – цивільно-процесуальний. Логічним завершенням кодифікаційних робіт стало видання у 1929–1930 рр. Систематичного зібрання чинних законів УСРР (у семи томах).

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику радянському праву у 1917–1921 рр.
2. Охарактеризуйте основні положення Конституції УСРР 1919 р.
3. Визначте зміст кодифікації радянського законодавства у 20-х роках.
4. Охарактеризуйте кодифіковані акти УСРР 20-х років.
5. Визначте зміст основних положень Конституції УСРР 1929 р. У чому, на Вашу думку, полягали спільні та відмінні риси першої та другої конституцій УСРР?

Тестові завдання

1. Підкресліть помилку:

Конституція УСРР 1919 р. була прийнята на ІУ Всеукраїнському з'їзді Рад. У ній визначались основні завдання диктатури пролетаріату – здійснення переходу від буржуазного ладу до соціалізму шляхом проведення мирних реформ. Влада трудящих здійснювалась Радами робітничих, селянських та червоноармійських депутатів та ревкомами. Вищим органом державної влади визнавались ВУЦВК. Єдиними повноважними органами державної влади на місцях визнавались місцеві Ради, їхні виконкоми, ревкоми та комбеди.

2. У яких роках був прийнятий Цивільний та Земельний кодекси УСРР:

а) відповідно – 1923 та 1925 роки;

б) 1922;

в) 1923 та 1924;

г) 1922 та 1923;

д) 1922 та 1926.

3. Які форми власності були закріплені у Цивільному кодексі УСРР:

а) кооперативна;

б) власність українського народу;

в) приватна;

г) державна;

д) індивідуальна;

є) тільки державна та кооперативна.

4. Порівняйте Кримінальний кодекс УСРР 1922 та 1927 рр. та внесіть до таблиці їхні спільні та відмінні риси:

Назва	Спільні риси	Відмінні риси

5. Підкресліть у тексті помилки:

Земельний кодекс УСРР було прийнято у 1923 р. Він проголошував існування державної, колективної та приватної власності на землю. ЗК УСРР також визначав право користування землею, зокрема, землею у користування мали право наділяти земельні громади, відповідні земельні органи та приватні особи.

6. Внесіть до таблиці суттєві відмінності між нормами радянського трудового права у 1918–1921 рр. і Кодексом законів про працю УСРР 1922 р.:

Назва	Відмінності
Норми радянського трудового права у 1918–1921 рр.	
КЗпП УСРР 1922 р.	

7. Визначте, в яких випадках чоловік і жінка вважались подружжям згідно з нормами Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану УСРР 1926 р.:

а) у випадку спільного проживання не менше одного року;

б) допускалась реєстрація подружжя церквою;

в) лише у випадку державної реєстрації органами ЗАГСу;

г) у випадку спільного проживання не менше двох років;

д) у випадку спільного проживання не менше трьох років.

8. В яких роках було затверджено Положення про судоустрій УСРР:

а) 1925 та 1928;

б) 1925, 1926 та 1929;

в) 1923 та 1925;

г) 1923, 1925 та 1929;

д) 1925 та 1929;

є) 1927 та 1929.

9. Що є характерним для процесуального законодавства УСРР у другій половині 20-х років:

а) внесення антидемократичних положень у процесуальних кодексах;

б) звуження права людини на захист у суді;

в) розширення права особи на захист;

г) внесення демократичних норм;

д) посилення силового тиску держави;

є) приведення процесуального законодавства УСРР у відповідність до загальносоюзного.

10. У чому полягала найсуттєвіша різниця між Конституціями УСРР 1919 та 1929 рр.:

а) визнання переваги союзних органів над українськими, залежності УСРР від союзного центру;

б) зміни в системі вищих органів влади і управління;

в) визначення нової компетенції органів державної влади;

г) дозвіл на створення у складі УСРР національних адміністративно-територіальних одиниць;

д) закріплення в Конституції УСРР 1929 р. нової форми державного правління.

ТЕМА 14
РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ І ПРАВО В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ (30-ті роки XX ст.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Загальна характеристика змін у суспільно-політичному ладі України у 30-х роках.

2. Центральні та місцеві органи влади і управління в УСРР та УРСР.

3. Судові та правоохоронні органи в Україні у 30-х роках. Посилення їхніх каральних функцій. Формування репресивного апарату.

4. Джерела та основні риси радянського права в Україні у 30-х роках. Конституція УРСР 1937 р.

Основні (ключові) поняття: суспільно-політичний лад України у 30-х роках; державний механізм України у 30-х роках; репресивний апарат в Україні у 30-х роках.; джерела та основні риси радянського права в Україні у 30-х роках.

Тематика реферативних завдань

1. Причини та наслідки змін у суспільно-політичному ладі України у 30-х роках.

2. Причини та умови формування репресивного апарату в Україні у 30-х роках.

3. Характеристика основних положень Конституції УРСР 1937 р.

Питання для самостійного опрацювання

1. У чому, на Вашу думку, полягало посилення централізації та зростання ролі союзних органів державної влади та управління у 30-х роках?

2. Які зміни відбулися в структурі адміністративно-політичних органів Радянської України на початку та впродовж 30-х років?

Глосарій

Верховна Рада депутатів трудящих – законодавчий орган УРСР, обирався строком на чотири роки, який мав право утворювати уряд.

Каральні органи Радянської України періоду тоталітаризму – органи суду, прокуратури та ДПУ –НКВС, МВС – МДБ, які наприкінці 20-х – на початку 50-х років здійснювали тотальне і перманентне насилля над громадянами УСРР – УРСР. Формами діяльності цих органів були: масові порушення законності, прав та свобод людини, організація переслідувань ні в чому не повинних людей, фабрикація справ тощо. Крім того, створювались позасудові органи («Особлива нарада», «трійки» тощо), які в адміністративному порядку могли розглядати кримінальні справи. Подібна діяльність каральних органів мала на меті залякати населення, фізично розправитись з тими, хто, на думку представників більшовицької влади, міг загрожувати їхньому існуванню. У результаті репресій була знищена частина фахівців в усіх сферах суспільного виробництва, селян, робітників, представників інтелігенції, військових тощо.

Конституція УРСР 1937 р. – була затверджена у січні 1937 р. на XIV Надзвичайному з'їзді Рад УРСР; складалась із 13 розділів і 146 статей. Визначалась УРСР як соціалістична держава робітників і селян; вищими органами державної влади визначались Верховна Рада депутатів трудящих (законодавчий орган), РНК УРСР (уряд), а місцевими – обласні, окружні, районні, міські, сільські Ради депутатів трудящих та їхні виконкоми, при цьому керівною установою для всіх державних органів проголошувалась комуністична партія. Конституція проголосила основні права і обов'язки громадян. На відміну від попередніх конституцій у Конституції 1937 р. було закріплено організацію і діяльність судових органів та прокуратури, також було змінено виборчу систему (розширення кола виборців, урівнення у правах робітників і селян, таємність голосування). Діяла до 1978 р.

Рада Народних Комісарів УРСР – уряд УРСР, що мав виконавчо-розпорядчі функції з правом видання постанов і розпоряджень; очолювався головою РНК УРСР; до складу уряду входили голова державної планової комісії УРСР, уповноважений комітету заготівель СРСР, уповноважені наркоматів СРСР, наркоми УРСР.

Питання для самоконтролю

1. Дайте загальну характеристику змін у суспільно-політичному ладі України у 30-х роках.
2. Визначте повноваження центральних та місцевих органів влади і управління Радянської України у 30-х роках.
3. З'ясуйте причини та наслідки перетворення у 30-х роках судових та правоохоронних органів на каральні установи. У чому полягали їхні карально-репресивні функції?
4. Охарактеризуйте джерела та основні риси радянського права в Україні у 30-х роках.
5. Дайте характеристику основним положенням Конституції УРСР 1937 р.

Тестові завдання

1. Заповніть прогалини в таблиці:

Система вищих державних органів УСРР у середині 30-х років:

Законодавча	Виконавча	Судова
Всеукраїнський з'їзд Рад		

2. Згідно з Конституцією УРСР 1937 р. основу політичної влади в Україні становили:

а) колгоспи;

б) Верховна Рада УРСР;

в) Ради депутатів трудящих;

г) центральні органи державної влади і управління;

д) колгоспи і Ради депутатів трудящих.

3. Коли відбувся в Радянській Україні перехід на триступеневу адміністративно-територіальну систему управління: район – область – центр:

а) 1930 р.;

б) 1922–1925 рр.;

в) 1932 р.;

г) 1935 р.;

д) 1939 р.

4. У чому полягала адміністративно-територіальна реформа, проведена на початку 30-х років в Україні:

а) скасування округів, утворення, як адміністративних одиниць, міст та районів;

б) збільшення кількості округів;

в) утворення губерній та повітів;

г) створення двох категорій місцевих Рад – республіканського та районного підпорядкування.

5. В якому році було утворено як самостійний орган Прокуратуру СРСР:

а) 1930;

б) 1934;

в) 1929;

г) 1933;

д) 1937.

6. Якими із запропонованих органів прокуратури слід замінити помилково внесені до таблиці (підкресліть ті, якими слід замінити, і ті, які внесені помилково до таблиці):

Міжрайонні прокуратури, обласні прокуратури, окружні прокуратури, повітові прокуратури, губернські прокуратури, дільничні прокуратури, районні прокуратури, міжобласні прокуратури.

1930 р.	1932 р.	1934 р.
Генеральний прокурор УСРР	Генеральний прокурор УСРР	Прокурор Союзу РСР
Окружні прокуратури	Міжрайонні прокуратури	Міжобласні прокуратури
Міські прокуратури	Міські прокуратури	Міські прокуратури
Прокуратури народних судів	Дільничні прокуратури	Дільничні прокуратури

7. З чим були пов'язані зміни в організації каральних органів УСРР у 30-ті роки:

а) поглибленням демократії;

б) необхідністю пристосування цих органів до існуючого адміністративно-територіального поділу;

в) значним збільшенням злочинної діяльності;

г) посиленням терору;

д) тільки необхідністю пристосування цих органів до існуючого адміністративно-територіального поділу та значним збільшенням злочинної діяльності.

8. Внесіть до таблиці джерела права УСРР-УРСР у 30-х роках та суб'єкти їхнього прийняття:

Джерела права	Суб'єкти прийняття

9. Які характерні риси у розвитку джерел права у 30-х роках Ви можете назвати:

а) перевага загальносоюзного законодавства над республіканським;

б) одним із провідних джерел стають партійні директиви;

в) перевага республіканського законодавства над загальносоюзним;

г) єдиним джерелом стають закони Радянської України;

д) перевага надається актам місцевих органів влади.

10. Які зміни були внесені до Конституції УРСР 1937 р. порівняно з Конституцією УСРР 1929 р.:

а) істотне розширення гарантованих державою прав і свобод громадян;

б) зміни, пов'язані з реорганізацією державних органів;

в) внесення розділів про суспільний та державний устрій УРСР;

г) внесення розділу, присвяченого діяльності органів суду та прокуратури;

д) внесення змін до розділів про виборчу систему.

ТЕМА 15
ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 рр.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Приєднання західноукраїнських земель до УРСР на початковому етапі Другої світової війни.
2. Перебудова державного механізму за умов війни:
а) надзвичайні органи державної влади і управління;
б) конституційні органи державної влади і управління.
3. Спроби відновлення української державності:
а) Акт відновлення Української держави 30.06.1941;
б) створення УПА та її діяльність.
4. Основні риси радянського права за роки війни.

Основні (ключові) поняття: приєднання західноукраїнських земель до УРСР; перебудова державного механізму УРСР за умов війни; спроби відновлення української державності за роки Другої світової війни; основні риси радянського права за роки війни.

Тематика реферативних завдань

1. Державотворення у Карпатській Україні у 1939 р.
2. Співвідношення повноважень надзвичайних та конституційних органів державної влади і управління за умов Другої світової війни.
3. Характеристика діяльності Українського державного правління та Української Національної Ради за роки війни.
4. Характеристика основних етапів діяльності УПА.
5. Особливості радянського права за роки Другої світової війни.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть початок Другої світової війни, її характер і розвиток.

2. Висвітліть питання про діяльність Українського державного правління та Української Національної Ради.

3. Які основні нормативні документи, що були прийняті УГВР, Ви знаєте? Охарактеризуйте їх.

Глосарій

Акт відновлення Української держави (30.06.1941) – документ, в якому проголошувалось відновлення Української держави. Здійснено у м. Львів Національним зібранням, що складалося з представників національного руху.

Карпатська Україна – офіційна назва автономної Української республіки у складі Чехословаччини у 1938–1939 рр. і Української незалежної держави на Закарпатті у березні 1939 р. (15.03.1939 Сейм проголосив незалежність). За державним устроєм – президентська республіка, державна мова – українська. 18.03.1939 була окупована угорськими військами.

Надзвичайні органи влади СРСР та УРСР – органи влади з надзвичайними повноваженнями, які були створені на початку війни СРСР з Німеччиною з метою перебудувати країну на воєнний лад. До центральних надзвичайних органів належав ДКО – Державний Комітет оборони, утворений 30.06.1941, який зосередив у своїх руках всю владу у державі. З метою вирішення окремих питань ДКО створював постійні комітети та ради, його органами на місцях були уповноважені і міські комітети оборони. Першим місцевим надзвичайним органом УРСР став створений у червні 1941 р. штаб оборони Києва. Міські комітети оборони створювались і у деяких інших містах України. Іншим органом була Ставка Головного командування Збройних сил СРСР, утворена 23.06.1941, яка займалась стратегічним керівництвом армії.

Організація українських націоналістів (ОУН) – українська політична організація, що ставила собі за мету встановлення незалежної Української держави. Заснована у 1929 р. у Відні. До 1939 р. основна діяльність ОУН була спрямована проти Польщі. У 1940 р. розкололась на прибічників С. Бандери (ОУН (Б)) та А. Мельника (ОУН (М)). 30 червня 1941 р. при активній підтримці ОУН (Б) Національним зібранням у Львові було проголошено Акт відновлення Української держави. З кінця 1941 р. ОУН (Б) вела боротьбу на два фронти – проти СРСР та Німеччини. Після проголошення незалежності 24.08.1991 обидві фракції діють в Україні, зокрема, ОУН (Б) заснували Конгрес українських націоналістів.

УПА – Українська повстанська армія була сформована з ініціативи ОУН-Б у жовтні 1942 р. Армія брала активну участь у боротьбі з німецько-фашистськими військами, згодом – з військами НКВС та держбезпеки Радянського Союзу. Формами боротьби були: партизанський рух, рейдування, терор проти представників окупаційної та радянської влади. З ініціативи УПА у червні 1944 р. була створена Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), що проголосила себе тимчасовим парламентом. Військова боротьба УПА продовжувалась до початку 50-х років і через об’єктивні обставини закінчилась поразкою. Залишки її загонів перейшли через західні кордони УРСР в Австрію та Західну Німеччину.

Питання для самоконтролю

1. Висвітліть процес приєднання західноукраїнських земель до УРСР на початковому етапі Другої світової війни. З’ясуйте результати приєднання західноукраїнських земель до УРСР.
2. Охарактеризуйте повноваження надзвичайних та конституційних органів державної влади і управління за умов війни.
3. Дайте характеристику Акта відновлення Української держави 30.06.1941.
4. Висвітліть питання створення УПА та її діяльності.
5. Охарактеризуйте основні риси радянського права за роки війни.

Тестові завдання

1. Визначте, коли західноукраїнські землі були офіційно включені до складу УРСР:

а) жовтень 1938 р.;

б) вересень 1938 р.;

в) жовтень 1940 р.;

г) листопад 1939 р.;

д) листопад 1938 р.

2. Визначте, коли було створено штаб оборони Києва:

а) липень 1941;

б) червень 1941;

в) вересень 1941;

г) жовтень 1941.

3. З'ясуйте, які надзвичайні органи влади були створені на початку війни:

а) Державний Комітет Оборони;

б) Раднарком УРСР;

в) штаб оборони Києва;

г) Ставка Головного Командування ЗС СРСР;

д) тільки Центральний штаб партизанського руху та штаб оборони Києва;

є) військові трибунали військ НКВС;

ж) тільки Державний Комітет Оборони та Раднарком УРСР.

4. Підкресліть у тексті помилку:

Першим місцевим надзвичайним органом державної влади УРСР став створений у червні 1941 р. штаб оборони Одеси. Всю ж владу в своїх руках ДКО. Органами ДКО на місцях були уповноважені міські та районні комітети оборони. Органами спеціального призначення були Раднарком УРСР, Рада з евакуації, військові ради фронтів.

5. Визначте, коли було утворено Українську Національну Раду на чолі з М. Величківським у Києві:

а) 19.09.1941;

б) 05.10.1941;

в) 17.11.1941;

г) 30.06.1941;

д) 30.07.1941.

6. З'ясуйте, коли було створено Головну команду УПА:

а) квітень 1942 р.;

б) травень 1942 р.;

в) травень 1943 р.;

г) червень 1942 р.;

д) червень 1943 р.

7. Які органи українського національного руху під час війни Ви знаєте:

а) Українське державне правління;

б) Українська національна рада;

в) НКВС;

г) УГВР;

д) повітові комісаріати;

є) тільки Українське державне правління та повітові комісаріати.

8. Підкресліть у другій колонці таблиці помилки:

Органи	Документи, що приймались органами
Національне зібрання	Акт відновлення Української держави Створення УПА
Установчі збори (м. Київ)	Створення УПА Постанова щодо утворення Української Національної Ради Декларація принципів діяльності Української держави
УГВР	Політична платформа Акт об'єднання ОУН-Б та ОУН-М

9. Які чинники обумовлювали зміни в законодавстві УРСР воєнного періоду:

а) політична активність населення;

б) зміни в суспільному ладі;

в) надзвичайна воєнна обстановка;

г) значний економічний розвиток країни;

д) тільки надзвичайна воєнна обстановка та політична активність населення.

10. Внесіть до таблиці відмінності між нормами адміністративного і кримінального права довоєнного періоду і періоду Другої світової війни:

Назва	**Довоєнний період**	**Період Другої світової війни**
Адміністративне право		
Кримінальне право		

ТЕМА 16
ДЕРЖАВНИЙ ЛАД І ПРАВО УРСР У ПОВОЄННІ РОКИ ТА ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1945 – початок 1960-х рр.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Юридичне оформлення приєднання Закарпаття та переходу Кримської області до складу УРСР.
2. Державний лад УРСР.
3. Основні риси радянського права.

Основні (ключові) поняття: приєднання Закарпаття та перехід Кримської області до складу УРСР; державний лад УРСР; основні риси радянського права.

Тематика реферативних завдань

1. Характеристика політико-юридичних підстав приєднання Закарпаття та переходу Кримської області до складу УРСР.
2. Основні риси державного апарату УРСР у період десталінізації.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте політичне та соціально-економічне становище УРСР після закінчення Другої світової війни.
2. Які, на Вашу думку, якісні зміни у державному механізмі УРСР другої половини 50-х років можуть вказати на початок періоду десталінізації.

Глосарій

Входження Закарпаття до складу УРСР – 26 листопада 1944 р. відбувся І з'їзд Народних комітетів Закарпатської України, який прийняв Маніфест, яким проголошувалось об'єднання Закарпатської України з УРСР. На підставі цього 29 червня 1945 р. було укладено договір між СРСР і Чехословаччиною про приєднання Закарпатської України до УРСР. У складі УРСР Закарпатську область створено 22.01.1946.

Входження Криму до складу УРСР – Президія Верховної Ради СРСР, враховуючи територіальну близькість, спільність економіки і тісні господарські зв'язки, затвердила 19.02.1954 подання Президії Верховної Ради РРФСР і Президії Верховної Ради УРСР про передачу Кримської області до складу УРСР.

Десталінізація – політико-правовий процес, спрямований на позбавлення країни та народів СРСР від культу особи І. Сталіна. Полягав у частковому і, подекуди, непослідовному викритті злочинів тоталітарного режиму, проголошенні курсу на демократизацію, відновлення законності. Було започатковано у червні 1953 р., засудження ж культу особи І. Сталіна відбулось під час таємної доповіді М. Хрущова на XX з'їзді КПРС у лютому 1956 р. Разом з тим ініціатори цього процесу пояснювали виникнення культу особи І. Сталіна як наслідок виключно його характеру; абсолютно не ставили під сумнів необхідність розвитку в СРСР державного соціалізму, командно-адміністративної системи, планової економіки тощо.

Кодифікація загальносоюзного законодавства – проведення в СРСР кодифікаційних робіт, що полягали у виданні Основ законодавства, при цьому прийняття цивільного, кримінального та процесуального кодексів відносилось до відання союзних республік (вони мали прийматись на розвиток Основ законодавства). Були прийняті Основи кримінального законодавства СРСР та союзних республік, Основи кримінального судочинства СРСР та союзних республік, Основи про судоустрій СРСР, союзних та автономних республік (1958 р.), Основи цивільного законодавства СРСР та союзних республік (1961 р.) та інші.

Номенклатура – суспільна (соціальна) група населення в СРСР, до якої належали службові особи адміністративного і управлінського апарату (переважно, партійні і радянські керівники). Почала складатись у другій половині 50-х – на початку 60- х років, формувалась за принципом ієрархії. Мала, порівняно з робітниками, селянами й інтелігенцією, ряд переваг і пільг, пов'язаних із використанням політичної влади, доступом до керівних важелів в економіці тощо.

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику юридичним актам, що були основою приєднання Закарпаття та переходу Кримської області до складу УРСР.
2. Охарактеризуйте повноваження органів державної влади і управління УРСР у 1946 – середині 60-х років.
3. Дайте характеристику основним рисам радянського права у 1946 – середині 60-х рр.

Тестові завдання

1. Визначте, в якому році Крим увійшов до складу УРСР:

а) 1954;
б) 1953;
в) 1949;
г) 1956;
д) 1961.

2. Визначте, які надзвичайні органи були ліквідовані після війни:

а) ДКО;
б) раднаргоспи;
в) посада Генерального Секретаря ЦК КПРС;
г) політичні органи господарських установ.

3. Які зміни, що відбулись у системі вищих органів влади і управління УРСР у другій половині 50-х – початку 60-х років Ви можете назвати:

а) розширення компетенції Верховної Ради УРСР;

б) поєднання постів секретаря ЦК КПУ і голови Ради Міністрів;

в) скорочення кількості міністерств;

г) посилення централізації;

д) скасування союзно-республіканських міністерств.

4. Заповніть таблицю, в якій необхідно відобразити вищі органи державної влади УРСР другої половини 50-х – початку 60-х років:

Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада

5. Визначте характерні риси діяльності місцевих органів влади в УРСР у другій половині 40-х – на поч. 50-х рр.:

а) підпорядкування виконкомів місцевих рад виконкомам рад вищого рівня;

б) двоступеневість виборів до місцевих рад;

в) вибори були загальними при відкритому голосуванні;

г) місцеві органи управління підпорядковувались відповідному наркомату УРСР;

д) було запроваджено сесійний порядок діяльності місцевих Рад.

6. З'ясуйте, на яких рівнях створювались місцеві ради депутатів трудящих на початку 60-х років:

а) повіту;

б) округу;

в) міста;

г) району;

д) обласні;

є) міжрайонні.

7. Внесіть до таблиці відмінності у нормах адміністративного, трудового і кримінального права періоду Другої світової війни та у післявоєнний період (друга половина 40-х – початку 50-х років.):

Назва	Період Другої світової війни	Післявоєнний період
Адміністративне		
Трудове		
Кримінальне		

8. Визначте рік видання Основ цивільного законодавства СРСР та союзних республік:

а) 1961;
б) 1960;
в) 1957;
г) 1958;
д) 1959.

ТЕМА 17
ДЕРЖАВНИЙ ЛАД І ПРАВО УРСР У СЕРЕДИНІ 1960-х – 1991 рр.

Питання для обговорення, дискусії

1. Адміністративно-командна система державного управління у роки «застою» (середина 1960-х – середина 1980-х рр.). Судова система.

2. Кодифікація радянського права у 60-х – середині 80-х рр. Конституція УРСР 1978 р.

3. Зміни у державно-правовому статусі УРСР за умов «перебудови» (середина 1980-х – 1991 років.).

4. Радянське законодавство у період «перебудови». Прийняття Декларації про державний суверенітет України 16.07.1990.

Основні (ключові) поняття: адміністративно-командна система управління в УРСР; кодифікація радянського права у 60-х – середині 80-х років; державний механізм УРСР у період «перебудови»; радянське законодавство у період «перебудови».

Тематика реферативних завдань

1. Причини і наслідки формування та еволюції в Україні адміністративно-командної системи державного управління (середина 60-х – середина 80-х років).

2. Кодифікація радянського українського права у 60-х – середині 80-х років: причини, основні напрями та етапи.

3. Зміст та історично-правове значення прийняття Декларації про державний суверенітет України 16.07.1990.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте суспільний лад України у 60-х – першій половині 80-х років.

2. Які наукові теорії з питань напрямів розвитку законодавства УРСР Ви знаєте?

3. У чому, на Вашу думку, полягала криза усіх сфер суспільного життя на початку 80-х років? Назвіть причини «перебудови» М. С. Горбачова, що здійснювалась у другій половині 80-х років.

Глосарій

Декларація про державний суверенітет України – документ, прийнятий Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. Декларацією проголошувалось верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади республіки в межах території України, недоторканність, незмінність кордонів, право власності українського народу на національні багатства, самостійне створення банківської, фінансової, митної, податкової та цінової системи України тощо.

Друга кодифікація радянського законодавства – систематизація нормативних актів, проведена у 60–80-х роках. Основним її завданням було приведення правової системи відповідно до рівня розвитку суспільства. Вважалося, що соціалізм у СРСР переміг повністю і остаточно, а держава диктатури пролетаріату переросла на загальнонародну державу і поступово наближається до комуністичного самоврядування. В УРСР були прийняті Кримінальний, Кримінально-процесуальний, Цивільний, Цивільно-процесуальний, Земельний, Водний, Житловий, Виправно-трудовий кодекси, Кодекс про шлюб та сім'ю, Кодекс законів про працю, Кодекс УРСР про адміністративні правопорушення). Багато у чому вони дублювали галузеві Основи законодавства СРСР та союзних республік.

Звід законів УРСР – офіційне видання Президії Верховної Ради УРСР; є наслідком систематизації законодавства. Видання Зводу переслідувало мету удосконалення законодавства; створення збільшених актів; створення актів, що мали заповнювати прогалини у законодавстві, тощо.

Командно-адміністративна система – система управління, що склалась в СРСР і існувала у 60-х–80-х роках XX ст. Основними рисами цієї системи були: централізація влади, бюрократизація

управління, керування народним господарством «ручними» методами, відсутність професіоналізму. В СРСР ця система поєднувалась з пануванням єдиної комуністичної ідеології, придушенням інакомислення, домінуванням партійних органів над державними, низьким рівнем соціально-політичної активності мас, зростанням корупції та хабарництва.

Конституція УРСР 1978 р. – прийнята 20 квітня 1978 р. на VII сесії Верховної Ради УРСР; її було розроблено відповідно до Конституції СРСР 1977 р.; більшість положень Конституції УРСР 1978 р., як і союзної Конституції, багато у чому мали декларативний характер. Конституція УРСР закріплювала державний і суспільний устрій УРСР, визначала її судову і правоохоронну системи, права і обов'язки громадян. За Конституцією, найвищим органом влади УРСР була Верховна Рада УРСР; найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади – Рада Міністрів УРСР (уряд); місцевими органами влади визначались сільські, селищні, районні в містах, міські, районні та обласні Ради народних депутатів та їхні виконкоми. Судову систему за Конституцією становили Верховний Суд УРСР, обласні суди, Київський міський суд, районні (міські) народні суди, які мали утворюватись на принципі виборності суддів та народних засідателів.

Перебудова – процес змін у політичній та соціально-економічній сферах. Вона планувалась її ініціаторами (М. С. Горбачовим та його командою) як контрольований захід деяких «косметичних» змін у вказаних сферах без будь-яких кардинальних змін поглядів на сутність соціалізму й взаємовідносини між Союзом і республіками (організаційна перебудова державних структур, перехід на нові форми їхньої діяльності, реформа державного апарату, підвищення ефективності виробництва, покращення планування, запровадження госпрозрахунку, впровадження кооперації, прискорення науково-технічного прогресу, звернення більшої уваги до проблем соціальної сфери, гласність, реабілітація жертв сталінізму і засудження сталінського режиму тощо). Перебудова мала як позитивні (демократизація, посилення у республіках національного руху, зміни у законодавстві), так і негативні наслідки (погіршення економічної ситуації). Процес перебудови закінчився фактично з розпадом СРСР.

Питання для самоконтролю

1. Висвітліть причини формування в Україні адміністративно-командної системи державного управління. У чому, на Вашу думку, полягала її суть?

2. Охарактеризуйте зміст кодифікації радянського права у 60-х – середині 80-х років. Дайте загальну характеристику кодифікованим актам.

3. Охарактеризуйте основні положення Конституції УРСР 1978 р.

4. З'ясуйте, у чому полягали зміни у державно-правовому статусі УРСР за умов «перебудови» (середина 80-х – 91 роки.).

5. Дайте характеристику змісту Декларації про державний суверенітет України 16.07.1990. У чому полягає її історичне значення?

Тестові завдання

1. Визначте основні риси командно-адміністративної системи управління:

а) бюрократизація управління;

б) високий рівень соціально-політичної активності населення;

в) домінування партійних органів над державними;

г) розвиток економіки на інтенсивній основі;

д) зростання хабарництва.

2. Внесіть до таблиці спільні та відмінні риси у діяльності Верховної Ради УРСР та Ради Міністрів УРСР відповідно наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. та у другій половині 60-х – першій половині 70-х років.

Назва	Спільні риси		Відмінні риси	
	кінець 50-х – початок 60-х років	друга половина 60-х – перша половина 70-х років	кінець 50-х – початок 60-х років	друга половина 60-х – перша половина 70-х років
ВР УРСР				
РМ УРСР				

3. З'ясуйте, які органи відповідно до Конституції УРСР 1978 р. були центральними органами державного управління:

а) Рада Міністрів УРСР;

б) державні комітети УРСР;

в) республіканські міністерства;

г) державні комітети СРСР;

г) союзно-республіканські міністерства.

4. Знайдіть у тексті помилку (або заповніть прогалини у тексті):

Відповідно до Конституції УРСР 1978 р. місцевими органами влади в УРСР були окружні, обласні, районні, міські, міжміські, …, сільські та … Ради депутатів трудящих. На своїй території вони мали здійснювати господарське, оборонне та соціально-культурне будівництво. У межах своєї компетенції вони приймали закони та …

5. Визначте, коли під час проведення кодифікації у 60-х – на початку 70-х років набрали чинності Цивільний та Цивільно-процесуальний кодекси УРСР:

а) січень 1961р.;

б) квітень 1964 р.;

в) січень 1961 р. та квітень 1964 р.;

г) січень 1964 р.;

д) квітень 1961р.

6. Назвіть кодифікаційні акти УРСР 50–60-х років:

а) Кримінальний кодекс УРСР;

б) Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення;

в) Цивільний кодекс УРСР;

г) Кодекс законів про працю УРСР;

д) Житловий кодекс УРСР;

є) Закон УРСР про судоустрій.

7. Заповніть прогалини і розташуйте в хронологічній послідовності кодифікаційні акти УРСР з основних галузей права у 60–80-х роках:

а) Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси (чинні з 01.04.1961 р.);

б)

в)

г) Земельний кодекс УРСР (08.07.1970 р.);

д)

є)

ж) Водний кодекс (09.06.1972 р.);

з)

8. З'ясуйте, коли була прийнята нова Конституція УРСР:

а) квітень 1977 р.;

б) квітень 1978 р.;

в) травень 1978 р.;

г) травень 1977 р.;

д) червень 1978 р.

9. Визначте, які зміни передбачалось здійснити під час «перебудови»:

а) прискорення науково-технічного прогресу;

б) створення конфедеративної держави;

в) відмову від соціалістичної економіки;

в) запровадження госпрозрахунку;

д) гласність;

є) введення багатопартійності і відхід від домінуючої ролі у політичному житті КПРС;

ж) впровадження кооперації.

10. Визначте, які, відповідно до Декларації про державний суверенітет України, державні структури мали бути суто республіканськими:

Державні структури

ТЕМА 18
ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1991–2019 рр.)

Питання для обговорення, дискусії

1. Акт проголошення незалежності України 24.08.1991 р.
2. Розбудова органів державної влади і управління незалежної України.
3. Конституція 1996 р. та подальший державно-політичний розвиток України.
4. Державний механізм України після прийняття змін до Конституції України у 2004 р.
5. Законодавство незалежної України та прийняття нових кодексів (Кримінального, Цивільного, Господарського, Земельного, Сімейного тощо).

Основні (ключові) поняття: становлення державного механізму незалежної України; державно-правовий розвиток України на початку XXI ст.; становлення і розвиток правової системи незалежної України.

Тематика реферативних завдань

1. Зміст та історично-правове значення Акта проголошення незалежності України 24.08.1991.
2. Особливості становлення державного механізму України у 1991–1995 рр.
3. Кодифікація сучасного українського законодавства: причини та основні напрями.
4. Становлення і розвиток правової системи сучасної України: проблеми та шляхи їхнього вирішення.

Питання для самостійного опрацювання

1. Висвітліть питання щодо спроби та наслідків державного заколоту в серпні 1991 р.

2. Охарактеризуйте причини та наслідки «Помаранчевої» революції в Україні.

3. Які проблеми будівництва демократичної правової держави в Україні на початку XXI ст. Ви можете назвати? З чим, на Вашу думку, вони пов'язані?

Глосарій

АТО – комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на Сході України. Операція тривала з 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018.

Автономна Республіка Крим – автономна республіка у складі України, яка є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання. Автономія Криму була проголошена 03.04.1992.

Акт проголошення незалежності України 1991 р. – політичний документ, прийнятий позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 24.08.1991 після невдалої спроби державного перевороту в Москві (путч ДКНС). Актом проголошено незалежність України та створення самостійної держави – Україна. Він був схвалений на всеукраїнському референдумі 01.12.1991 90,32 % громадян.

Безвізовий режим між Україною та Європейським союзом – статус, що дозволяє громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу, починаючи з 11 червня 2017 року.

Кодифікація національного законодавства – створення в Україні галузевих кодифікованих актів; була спрямована на формування новітньої системи законодавства України, адаптованої як до сучасних реалій життя суспільства, так і до європейського законодавства. Цей процес започатковано у 1991 р. прийняттям Господарського процесуального кодексу України; з початком XXI ст. кодифікаційні процеси значно активізуються. Зокрема, у 2001 р. були прийняті Кримінальний, Бюджетний, Земельний кодекси, у 2002 р. – Митний та Сімейний кодекси, у 2003 р. – Господарський, Кримінально-виконавчий та Цивільний кодекси, у 2004 р. – Цивільний процесуальний кодекс, у 2005 р. – Кодекс адміністративного судочинства України. Процес кодифікації продовжується.

Конституційна реформа – зміни до Конституції України, прийняті Верховною Радою України у грудні 2004 р., які набули чинності з 01.01.2006 р. Конституційна реформа була своєрідним компромісом між командами В. Ф. Януковича та В. А. Ющенка під час президентських виборів. Реформа значно обмежувала права президента і розширювала права уряду та парламенту. В результаті реформи Україна стала парламентсько-президентською республікою.

Конституційно-правові реформи в Україні (2014–2018 роки) – спрямовані на зміну тексту Конституції України, передбачають ряд демократичних змін відповідно до волевиявлення громадян, поступово утверджують в Україні парламентсько-президентську форму республіканського правління.

Конституційний Договір між Президентом України і Верховною Радою України – правовий документ про організацію державної влади та місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України, укладений 08.06.1995 р. Причинами його укладення були поглиблення суперечки між законодавчою та виконавчою владою, нагальні проблеми суспільного життя. Складався з восьми розділів (161 стаття), якими визначалась організація державної влади і місцевого самоврядування. Діяв до 28.06.1996 р. і дозволив створити умови для прискорення конституційного процесу в Україні.

Конституція України від 28.06.1996 р. – Основний закон, який був прийнятий Верховною Радою України, є важливим політико-правовим документом довгострокової дії. Складається з преамбули та 14 розділів (161 стаття) та 15-го розділу «Перехідні положення». Конституцією закріплюються в Україні засади державної політики, спрямованої на забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя. Заклала серйозні підвалини для розвитку і зміцнення демократичної, соціальної і правової держави, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Окупація Автономної Республіки Крим та Севастополя Росією – збройна агресія Росії, спрямована на насильницьке протиправне відторгнення Кримської автономії та Севастополя від України та приєднання їх до РФ на правах так званих суб'єктів федерації, що було здійснено протягом березня 2014 року.

Операція об'єднаних сил (ООС) – комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на Сході України. Проведення операції передбачалось на виконання Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях».

Операція об'єднаних сил, фактично, є переформатуванням АТО з введенням воєнного або надзвичайного стану, переданням управління від СБУ, яка формально керувала АТО, до Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ. Початок операції об'єднаних сил було призначено з 14:00 30 квітня 2018 року.

Реформа децентралізації в Україні – комплекс змін до існуючого станом на початок 2014-го року законодавства, основною метою якого є передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Комплекс заходів з реформи децентралізації стартував у 2014-му році, невдовзі після Євромайдану, та отримав назву «Національний проект «Децентралізація».

Реформа децентралізації передбачає здійснення таких змін:

- Посилення місцевого самоврядування;
- Зміна положення про адміністративно-територіальний устрій;
- Закріплення «принципу повсюдності» (землями за територією населених пунктів розпоряджаються відповідні органи місцевого самоврядування);
- Гарантія наділення місцевого самоврядування достатніми повноваженнями та ресурсами;
- Врахування історичних, економічних, екологічних та культурних особливостей при плануванні розвитку громад;
- Передача «на місця» максимальної кількості повноважень, які органи місцевого самоврядування здатні виконати;
- Створення об'єднаних територіальних громад;
- У перспективі – запровадження інституту префектів, нової територіальної основи України зі зменшенням кількості районів, подальший розвиток форм прямого народовладдя.

СНД – Співдружність Незалежних Держав, яка об'єднала деякі колишні республіки СРСР. Її створення ініціювали керівники України, Білорусії та Росії. СНД була утворена 07–08.12.1991 у Біловезькій Пущі. До СНД 21.12.1991 р. під час зустрічі в Алма-Аті приєдналися Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменистан та Узбекистан. За сучасних умов – нежиттєздатне ефемерне об'єднання, яке використовується деякими російськими радикальними силами для втручання у внутрішні справи незалежних держав-членів СНД.

Угода про асоціацію України з ЄС – угода між Україною та Європейським Союзом про асоціацію, яка дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину – 27 червня 2014 року. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно, в режимі телемосту, ратифікували цю Угоду 16 вересня 2014 року; президент Порошенко одразу в Раді підписав закон про ратифікацію. Угода мала вступити в силу з 1 листопада 2014 року. Чинна з 1 вересня 2017 року.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте зміст Акта проголошення незалежності України 24.08.1991. У чому полягає його історичне значення?
2. Дайте характеристику процесу розбудови органів державної влади і управління незалежної України у 1991–1995 рр.
3. З'ясуйте характер державно-політичного розвитку України після прийняття Конституції 1996 р.
4. Визначте зміни у державному механізмі України після прийняття нової редакції Конституції у 2004 р.
5. Охарактеризуйте джерела права сучасної України.
6. Визначте зміст кодифікації законодавства сучасної України.

Тестові завдання

1. Про які положення йдеться в Акті проголошення незалежності України:

а) Україна стає незалежною, демократичною державою;

б) призначення проведення республіканського референдуму щодо підтвердження Акта;

в) підтвердження Угоди про створення СНД;

г) намір укласти новий союзний договір;

д) чинними є тільки Конституція України, закони, постанови уряду, інші нормативно-правові акти республіки.

2. Назвіть дату утворення СНД:

а) 06–07.12.1991;

б) 07–09.12.1991;

в) 07–08.12.1991;

г) 31.12.1991;

д) 01.12.1991.

3. Назвіть дату прийняття закону, яким регулюються повноваження Президента України:

а) 05.07.1991;

б) 05.07.1990;

в) 08.10.1991;

г) 01.12.1991;

д) 24.08.1991.

4. Підкресліть помилки в тексті:

Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України 16.07.1990. Декларація проголосила про незалежність України, верховенство та самостійність влади республіки в межах її території. 24.08.1991. Верховна Рада УРСР прийняла Акт проголошення незалежності, згідно з яким на території України мали діяти Конституція СРСР та УРСР, союзні та республіканські закони. 07–08.11.1991 у Біловезькій Пущі керівники України, Білорусії та Росії підписали угоду про створення Союзу Незалежних Держав (СНД), обговорювались питання щодо укладення нового Союзного договору.

5. Визначте, коли було підписано Конституційний Договір:

а) 28.06.1995;

б) 28.06.1996;

в) 08.06.1996;

г) 27.01.1995;

д) 08.06.1995.

6. Назвіть мету укладення Конституційного Договору:

а) відновлення СРСР;

б) вихід України з СНД;

в) усунення протистояння структур влади;

г) забезпечення діяльності державного апарату України;

д) створення АР Крим;

є) тільки забезпечення діяльності державного апарату України та створення АР Крим.

7. Назвіть законодавчий орган України за Конституцією України 28.06.1996:

а) Верховна Рада АР Крим;

б) Верховна Рада України;

в) Президент України;

г) Кабінет Міністрів України;

д) Верховна Рада АР Крим та Верховна Рада України.

8. Які з перерахованих нижче конституційних ознак Української держави, що містяться у Конституції України від 28.06.1996, відповідають визначенням у таблиці. Заповніть таблицю (у першій колонці проти визначень, для яких Ви не маєте відповідних конституційних ознак, поставте знак «-»):

Суверенність і незалежність; демократизм; соціальна держава; демократична держава.

Ознаки	Визначення
	Створення сприятливих умов для широкої та реальної участі громадян в управлінні справами держави та суспільства
	Здійснення ефективної соціальної політики, реальне забезпечення прав і свобод людини і громадянина, підтримка малозабезпечених верств населення
	Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України
	Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову
	Діяльність держави, її органів та посадових осіб здійснюється на основі і у межах, визначених правом
	Влада держави є верховною, повною, самостійною, неподільною у межах її кордонів, рівноправною у зовнішніх зносинах
	Рівноправне існування різних форм власності і господарювання

9. Підкресліть і внесіть у першу колонку назви тих вищих органів державної влади, які відповідають кожній із гілок влади:

Верховна Рада України, Верховна Рада АР Крим, Президент України, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів АР Крим.

Законодавча	Виконавча	Судова

10. Визначте основу місцевого самоврядування в Україні згідно з нормами Конституції України 1996 р. та відповідних законів України:

а) місцеві державні адміністрації;

б) міські Ради депутатів;

в) сільські Ради депутатів;

г) територіальні громади;

д) органи самоорганізації населення.

11. Внесіть до таблиці спільні та відмінні риси у формуванні та діяльності Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України за Конституцією України у редакції 1996 та 2004 р.:

Назва	Спільні риси		Відмінні риси	
	Конституція України 1996 р.	Конституція України 2004 р.	Конституція України 1996 р.	Конституція України 2004 р.
ВР України				
КМ України				
Президент України				

12. Визначте форму правління відповідно до змін, внесених до Конституції України у грудні 2004 р.:

а) конституційна монархія;

б) парламентська республіка;

в) президентсько-парламентська республіка;

г) парламентсько-президентська республіка;

д) президентська республіка

13. Яким є правильний порядок розташування вертикальної структури нормативно-правових актів:

а) Конституція України, підзаконні акти, конституційні закони, поточні закони;

б) Конституція України, конституційні закони, рішення місцевих державних адміністрацій, поточні закони;

в) Конституція України, конституційні закони, поточні закони, підзаконні акти;

г) Конституція України, поточні закони, конституційні закони; підзаконні акти.

14. Внесіть до таблиці спільні і відмінні риси другої радянської кодифікації законодавства у 60-х–80-х роках та кодифікації законодавства незалежної України:

Назва	Спільні риси	Відмінні риси
Друга кодифікація радянського законодавства		
Кодифікація законодавства незалежної України		

15. Визначте, в якому році було прийнято Цивільний процесуальний кодекс України:

а) 1991;

б) 2000;

в) 2009;

г) 2004;

д) 2005.

БІОГРАФІЧНІ ДАНІ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ

Кравчук Леонід Макарович

Народився 10 січня 1934 р. у селі Великий Житин Волинського воєводства Польщі (тепер Рівненська область України).

Закінчив у 1958 р. Київський державний університет, у 1970 р. – Академію суспільних наук при ЦК КПРС. Кандидат економічних наук.

1958–1960 рр. – викладав у Чернівецькому фінансовому технікумі.

1960–1967 рр. – консультант-методист Будинку політпросвіти, лектор, помічник секретаря, завідувач відділу агітації та пропаганди Чернівецького обкому КПУ.

1967–1970 рр. – аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС.

1970–1988 рр. – завідувач сектору, інспектор, помічник секретаря ЦК, перший заступник завідувача відділу, завідувач відділу агітації та пропаганди ЦК КПУ.

1988–1990 рр. – завідувач ідеологічного відділу, секретар ЦК КПУ, 1990 р. – другий секретар ЦК КПУ. 1989–1990 рр. – кандидат у члени Політбюро, 1990–1991 рр. – член Політбюро ЦК КПУ.

Народний депутат України X–XIV (I–IV) скликань. 1990–1991 рр. – Голова Верховної Ради України.

У серпні 1991 р. Кравчук залишив лави КПУ і балотувався на посаду президента як безпартійний. Водночас його підтримали як активісти забороненої на той час компартії, так і частина націонал-демократів, які рекламували голову Верховної Ради як «батька незалежності».

1991–1994 рр. – Президент України. У 1993 р. погодився на дострокові вибори глави держави (призначені на липень 1994 р.). У першому турі набрав найбільшу кількість голосів серед інших кандидатів, але в другому програв Леоніду Кучмі.

Обраний народним депутатом у 1994 р. – на довиборах в одному з мажоритарних округів на Тернопільщині. 1998 р., залишаючись безпартійним, очолив виборчий список Соціал-демократичної партії України (об'єднаної). Напередодні голосування вступив до СДПУ(о) і привів її до Верховної Ради.

З жовтня 1998 р. – член Політбюро і Політради СДПУ(о). 2002–2006 рр. очолював фракцію СДПУ(о) у Верховній Раді України.

2006 р. очолив список опозиційного блоку «Не так». Але за підсумками виборів той не подолав 3-відсотковий бар'єр.

Герой України (2001 р.).

Леонід Кравчук підтримав Революцію Гідності і проведення АТО на Сході України і виступає за вступ України до НАТО.

Кучма Леонід Данилович

Народився 9 серпня 1938 р. у селі Чайкине Чернігівської області. Батько – Данило Прокопович Кучма загинув на фронті у 1944 р. Мати – Параска Трохимівна Кучма, колгоспниця.

1960 р. здобув освіту інженера-механіка у галузі ракетної техніки на фізико-технічному факультеті Дніпропетровського університету.

1960–1982 рр. – інженер, старший інженер, провідний конструктор, помічник головного конструктора, технічний керівник випробувань ракетно-космічних комплексів космодрому Байконур (Казахстан).

З 1982 по 1986 р. – перший заступник генерального конструктора КБ «Південне», а з 1986 по 1992 р. – генеральний директор ВО «Південний».

1990–1992 рр. – народний депутат УРСР, пізніше – Верховної Ради України першого скликання.

Жовтень 1992 р. – вересень 1993 р. – прем'єр-міністр України.

З грудня 1993 р. – президент Ради промисловців та підприємців України. Березень 1994 р. – серпень 1994 р. – народний депутат України.

10 липня 1994 р. – обраний на посаду Президента України.

14 листопада 1999 р. вдруге обраний на посаду Президента України. У 1-му турі набрав 9.598.672 голосів (36,49 %), перше місце з 13 претендентів. У 2-му турі набрав 15.870.722 голосів (56,25 %).

Незадовго до початку президентської передвиборної кампанії 2004 р. Конституційний суд України надав Кучмі право балотуватися на посаду голови держави втретє, але той відмовився. У грудні 2004 р. новим президентом України був вибраний Віктор Ющенко.

Після відставки Леонід Кучма не брав участь в активних політичних проектах, лише зрідка виступав публічно з коментарями щодо поточної ситуації.

Проте бурхливі події, пов’язані із агресією Росії на Сході України, зумовили активізацію його політичної діяльності: так, 2 лютого 2015 Президент Петро Порошенко призначив Леоніда Кучму офіційним представником України у тристоронній групі щодо врегулювання конфлікту на Донбасі (2 жовтня 2018 року він відмовився від участі у роботі тристоронньої контактної групи).

Ющенко Віктор Андрійович

Народився 23 лютого 1954 р. у селі Хоружівка Сумської області у родині вчителів.

1975 р. закінчив Тернопільський фінансово-економічний інститут. Після інституту рік відслужив у лавах Радянської армії, строкову службу проходив у прикордонних військах на радянсько-турецькому кордоні недалеко від м. Ленінакан (Гюмрі, Вірменія).

З 1975 р. – помічник головного бухгалтера колгоспу «40-річчя Жовтня» в селі Яворів Косівського району Івано-Франківської області.

З грудня 1976 р. влаштувався у районному відділенні Держбанку СРСР у смт Улянівка Білопольського району Сумської області. В 1977 р., у віці 23 років, вступає до КПРС. З липня 1985 р. працював у відділі кредитування і фінансування сільського господарства Держбанку СРСР. У грудні 1987 р. на запрошення Вадима Гетьмана перейшов у київське відділення Агропромбанку СРСР.

З 1992 р. – перший заступник голови правління акціонерного комерційного агропромислового банку «Україна».

З січня 1993 р. до грудня 1999 р. – голова правління Національного банку України. Під його керівництвом в Україні успішно провели грошову реформу, створили Державну скарбницю, почали будівництво Банкнотно-монетного двору, було успішно подолано фінансову кризу 1998 р.

З 22 грудня 1999 р. до травня 2001 р. – прем'єр-міністр України. Реалізація урядової програми «Реформи заради добробуту» дозволила Кабінету Міністрів Ющенка домогтися позитивної динаміки в економіці. Вперше за роки незалежності Україна отримала приріст ВВП.

Звільнено з посади прем'єр-міністра 29 травня 2001 р. у зв'язку з резолюцією Верховної Ради України про недовіру Кабінетові міністрів України. Продовжував виконувати обов'язки прем'єр-міністра до затвердження на цю посаду Анатолія Кінаха.

У січні 2002 р. було сформовано опозиційний до влади виборчий блок «Наша Україна», який очолив Віктор Ющенко. До

складу блоку увійшли 10 партій правоцентристської орієнтації. На парламентських виборах у березні 2002 р. у багатомандатному окрузі блок отримав 24,7 % голосів виборців і сформував найбільшу фракцію у Верховній Раді.

Був кандидатом від опозиційних сил на посаду Президента України на чергових виборах Президента України 2004 р., хоча формально йшов на вибори як самовисуванець.

Визнаний Центральною виборчою комісією переможцем повторного туру голосування 26 грудня 2004 р. Після рішення Верховного Суду України від 20 січня 2005 р. офіційно оголошений третім Президентом України.

Кандидат економічних наук, захистив дисертацію на тему «Розвиток попиту та пропозиції на гроші в Україні» в 1998 р. в Українській академії банківської справи (м. Суми).

Після поразки на президентських виборах у 2010 році В. Ющенко відійшов від активної політичної діяльності і займається переважно громадською. З квітня 2011 є співголовою Ради з питань розвитку Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал».

Янукович Віктор Федорович

Президент України з 25 лютого 2010 р. Віктор Янукович народився 9 липня 1950 р. у місті Єнакієве Донецької області. Батько Федір Володимирович (1923–1991) – металург; мати Ольга Семенівна (1925–1952) – медсестра. Дружина Людмила Олександрівна (1949 р.) – пенсіонер; син Олександр (1973 р.) – за фахом лікар-стоматолог; син Віктор (1981 р.) – народний депутат України.

Віктор Федорович має вищу освіту, у 1980 р. закінчив Донецький політехнічний інститут за спеціальністю інженер-механік, «Автомобілі та автомобільне господарство», у 2001 р. закінчив Українську академію зовнішньої торгівлі, магістр міжнародного права. В. Ф. Янукович – доктор економічних наук, професор, дійсний член Академії економічних наук України, член Президії Національної академії наук України.

1972–1976 рр. – автоелектрик, механік, Єнакіївське АТП № 04113; 1976–1987 рр. – директор автобази, ВО «Орджонікідзевугілля», ВО «Донбастрансремонт».

1987–1989 рр. – заступник директора з автотранспорту, заступник відділу матеріально-технічного забезпечення та транспорту, 1991–1994 рр. – генеральний директор об'єднання підприємств «Донбастрансремонт», 1994 р. – генеральний директор об'єднання промислового транспорту вугільної промисловості «Укрвуглепромтранс»,1994–1996 рр. – генеральний директор Донецького територіально-виробничого об'єднання автомобільного транспорту «Донецькавтотранс», 1996–2002 рр. – заступник Голови, перший заступник Голови, Голова облдержадміністрації та Голова Донецької облради. 21 листопада 2002 р. – 5 січня 2005 р. – Прем'єр-міністр України, Член Ради Національної безпеки і оборони України, 2010 р. – обраний Президентом України.

Віктор Федорович є автором (співавтором) близько 30 наукових праць.

Має багато нагород:

Орден «За заслуги» III ступеня (1998), II ступеня (2000), I ступеня (2002); Знак «Шахтарська доблесть» III, II, I ступеня; Знак «Шахтарська слава» III, II, I ступеня; Почесна грамота

Кабінету Міністрів України (липень 2000); Орден Святого преподобного Нестора-Літописця Києво-Печерського (1998); Орден Святого князя Володимира (1998); Орден Святого Даниїла Московського; Золота медаль Міжнародної Федерації хокею (2003); Олімпійський орден МОК (2007).

Заслужений працівник транспорту України (1995); Почесний громадянин міста Димитрова Донецької області (2006).

22 лютого 2014 року визнаний Верховною Радою України таким, що у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень та не виконує свої обов'язки.

24 лютого 2014 року виконувач обов'язків міністра внутрішніх справ України Арсен Аваков заявив, що Януковича та ряд інших посадових осіб України оголошено в розшук у рамках кримінальної справи за масові вбивства мирних громадян.

24 січня 2019 року визнаний винним у державній зраді, посібництві у веденні агресивної війни, за що нині засуджений на 13 років позбавлення волі.

Порошенко Петро Олексійович

Народився 26.09.1965 у м. Болград Одеської області.

Громадянин України. Мешкає на території України з дня народження, в т.ч. протягом останніх 23-х років з дня проголошення Незалежності України.

Освіта вища: 1982–1989 рр. – Київський університет ім. Т. Шевченка. Факультет міжнародних відносин і міжнародного права, спеціалізація: міжнародні економічні відносини.

1984–1986 рр. – служба в армії.

1989–1992 рр. – аспірант-асистент Кафедри міжнародних економічних відносин Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

1993–1998 рр. – генеральний директор Концерну «Укрпромінвест».

1998–2002 рр. – народний депутат України III скликання.

2000–2004 рр. – заступник Голови Ради Національного Банку України.

2002–2005 рр. – народний депутат України IV скликання. Голова Комітету ВРУ з питань бюджету.

2002 р. – захистив наукову дисертацію «Правове регулювання управління державними корпоративними правами в Україні». Кандидат юридичних наук.

08.02.2005–08.09.2005 рр. – Секретар Ради Національної безпеки і оборони України.

2006–2007 рр. – народний депутат України V скликання, Голова Комітету ВРУ з питань фінансів і банківської діяльності.

2009–2010 рр – Міністр закордонних справ України.

2012 р. – Міністр економічного розвитку і торгівлі України.

2012 р. – народний депутат України VII скликання, співголова Комітету парламентського співробітництва Україна-ЄС.

1998–2003 рр. – член Координаційної ради з питань функціонування ринку цінних паперів в Україні.

У 1998 р. заснував іменний Благодійний фонд, який здійснює благодійні проекти у різних сферах суспільного життя.

2000–2002 рр. – керівник фракції «Солідарність» у ВРУ III скликання.

2007–2012 рр. – Голова Ради НБУ.

Заслужений економіст України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат міжнародної премії імені П. Орлика, нагороджений Орденом «За громадянські заслуги» ступені Великого Хреста Королівства Іспанії.

Позапартійний.

Одружений. Дружина – Порошенко Марина Анатоліївна, сини – Олексій (1985 р.н.) і Михайло (2001 р.н.), доньки – Євгенія і Олександра (2000 р.н.)

25 травня 2014 року на позачергових виборах Президента України був обраний Президентом України. 7 червня 2014 року склав присягу перед Українським народом як Глава держави.

КОРОТКА ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

VII–III ст. до н. е.	існування у Північному Причорномор'ї Скіфської держави
Кінець V – 40-і роки IV ст. до н.е.	існування Скіфської держави царя Атея
III ст. до н. е. – III ст. н. е.	існування Скіфської держави у Криму
III ст. до н. е. – III ст. н. е.	домінування у Північному Причорномор'ї сарматських племінних союзів
VII ст. до н. е. – IV ст. н. е.	існування у Північному Причорномор'ї античних міст-держав
80-і роки V ст. до н. е.	заснування Боспорського царства
V ст. до н. е. – IV ст. н. е.	існування Боспорського царства
З I ст. до н. е.	поступовий перехід античних міст-держав у залежність від Римської імперії
Кінець IV–VII ст.	існування у східних слов'ян союзів племен і «воєнної демократії»
VI–VII ст.	формування у східних слов'ян державних утворень
VIII–IX ст.	утворення у Середньому Придніпров'ї державного об'єднання «Руська земля» з центром у Києві
882 р.	утворення держави — Київської Русі
Кінець IX – перша третина XII ст.	існування єдиної держави – Київської Русі
907, 911, 944, 971 рр.	договори Київської Русі зі Східною Римською імперією (Візантією)

988 р.	запровадження в Київській Русі християнства
Кінець X ст.	укладення церковного Статуту Володимира
10–30-ті роки XI ст.	укладення «Правди Ярослава»
Перша половина XI ст.	укладення церковного Статуту Ярослава
50–70 роки XI ст.	укладення «Правди Ярославичів»
70-і роки – кінець XI ст.	укладення «Суду Ярослава Володимировича»
1113 р.	укладення «Статуту Володимира Всеволодовича»
Друга третина XII – перша половина XIV ст.	період роздробленості Київської Русі
1199–1340 рр.	існування Галицько-Волинського князівства
XIII ст.	загарбання угорськими феодалами Закарпаття
1349 р.	приєднання до Польського королівства Галичини
Друга половина XIV ст.	приєднання до Великого князівства Литовського основної частини українських земель
1356 р.	надання м. Львову Магдебурзького права
1359 р.	встановлення залежності Північної Буковини від Молдавії
1377 р.	приєднання до Польського королівства Західної Волині

1385 р.	укладення Кревської унії між Польським королівством і Великим князівством Литовським
1413 р.	укладення Городельської унії між Польським королівством і Великим князівством Литовським
1434 р.	утворення у Галичині Руського воєводства
1438 р.	надання м. Кремінець Магдебурзького права
1444 р.	надання м. Житомиру Магдебурзького права
Друга половина XV ст.	виникнення козацтва як стану
1447 р.	видання привілею Казимира Ягайловича феодалам Великого Литовського князівства (Віленський привілей)
1452 р.	ліквідація Волинського князівства
1468 р.	видання Судебника Казимира IV
1471 р.	ліквідація Київського князівства
1494–1497 рр.	надання Києву Магдебурзького права
1497 р.	надання м. Луцьку Магдебурзького права
1529 р.	видання першої редакції Литовського Статуту (Старий)
1557 р.	прийняття «Устава на волоки» Сигізмунда II Августа
1564–1566 рр.	реорганізація місцевого управління на українських землях (Віленський сейм)

1566 р.	видання другої редакції Литовського Статуту (Волинського)
1569 р.	підписання Люблінської унії між Польським королівством і Великим князівством Литовським та офіційне утворення Речі Посполитої
1572 р.	прийняття Генрікових артикулів
1572 р.	формування козацького реєстрового війська, яке мало захищати південні кордони Речі Посполитої
1588 р.	видання третьої редакції Литовського Статуту (Новий)
1591–1593 рр.	козацько-селянське повстання під керівництвом К. Косинського
15941–596 рр.	козацько-селянське повстання під проводом С. Наливайка та Г. Лободи
1596 р.	укладення Берестейської церковної унії та утворення греко-католицької церкви
1634 р.	приєднання до Речі Посполитої Смоленщини і Чернігово-Сіверщини за умовами Полянівського мирного договору з Московією
1637–1638 рр.	козацько-селянське повстання під проводом Я. Остряниці
1638 р.	видання «Ординації війська Запорозького реєстрового»
1648–1657 рр.	національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького

1648 р., 21 січня	початок національно-визвольної війни на чолі з Б. Хмельницьким
1648 р., 5–6 травня	перемога козацького війська під Жовтими Водами
1648 р., 16 травня	перемога козацького війська під Корсунем та проголошення Б. Хмельницького гетьманом усієї України
1648 р., червень	прийняття «Статуту про устрій Війська Запорозького»
1648 р., 13 вересня	перемога козацького війська під Пилявцями
1649 р., 5–6 серпня	перемога козацького війська під Зборовом
1649 р., 8 серпня	підписання Зборівського мирного договору
1651 р., лютий	зібрання Земського собору в Москві та прийняття ним рішення про прийняття України «під високу руку» московського царя
1651 р., 18–30 червня	поразка козацько-селянської армії у битві під Берестечком
1651 р., 18 вересня	підписання Білоцерківського мирного договору
1652–1709 рр.	період існування Чортомлинської Січі
1652 р., 22–23 травня	перемога козацького війська під Батогом
1653 р., 1 жовтня	рішення Земського собору у Москві про прийняття України «під високу руку» московського царя
1654 р., 8 січня	прийняття на Переяславській раді рішення про входження України під протекторат Московії

1654 р., березень	укладення Березневих статей
1654–1667 рр.	війна Московії з Річчю Посполитою
1658 р.	укладення Гадяцького трактату
1659 р., жовтень	укладення Переяславських статей Ю. Хмельницького
1660 р.	укладення Слободищенського пакту Ю. Хмельницького
1663–1722 рр.	діяльність Малоросійського приказу
1665 р.	підписання Московських статей І. Брюховецького
1667 р.	укладення Андрусівського перемир'я між Московією і Річчю Посполитою
1669 р.	підписання Глухівських статей Д. Многогрішного
1669 р.	укладення договору Д. Дорошенка з Туреччиною
1674 р.	підписання Конотопських статей І. Самойловича
1685 р.	підпорядкування православної Київської митрополії Московському патріарху
1686 р.	укладення «Вічного миру» між Московією та Річчю Посполитою
1687 р.	укладення Коломацьких статей І. Мазепи
1699 р.	скасування козацтва як стану на Правобережжі
1709 р.	зруйнування російськими військами Запорозької Січі

1709 р.	підписання Решетилівських статей І. Скоропадського
1709 р.	призначення царського резидента при гетьманському уряді
1710 р.	укладення акта конституційно-правового характеру «Пакти і Конституція прав і вольностей Запорізького війська» (Конституція П. Орлика)
1728 р., 22 серпня	підписання «Решительных (конформированных) пунктов» Д. Апостола
1722–1727 рр.	діяльність І Малоросійської колегії
1734 р.	ліквідація гетьманства; заснування Нової Січі (Базавлуцької); видання «Процесу короткого приказного»
1734–1750 рр.	діяльність «Правління гетьманського уряду» на Лівобережній Україні
1743 р.	видання збірника «Права, по которым судится малороссийский народ»
1750–1758 рр.	створення збірника Ф. Чуйкевича «Суд и расправа в правах малороссийских»
1754 р.	скасування внутрішніх митних кордонів між Україною і Російською імперією
1760 р., 22 квітня	видання універсалу гетьмана К. Розумовського про обмеження переходів селян на Лівобережжі
1760 р., 17 листопада	видання гетьманського універсалу про реформування Генерального військового суду
1763 р.	проведення судової реформи у Лівобережній Україні

1764 р.	ліквідація царатом посади гетьмана і Генеральної військової канцелярії; упорядкування збірника В. Кондратьєва «Книга Статут и прочие права малороссийские»
1764–1786 рр.	діяльність II Малоросійської колегії
1765 р.	видання Маніфесту Катерини II про ліквідацію полкового устрою у Слобідській Україні; створення Слобідсько-Української губернії
1765–1783 рр.	ліквідація козацького війська, переведення козаків до гусарських, пікінерських та карабінерських полків
1767 р.	видання збірника «Экстракт малороссийских прав»
1769 р., 11 листопада	юридичне оформлення кріпацтва у Північній Буковині
1772 р.	перший поділ Польщі, приєднання до Австрії Галичини
1774 р.	створення Галичанської надвірної канцелярії
1775 р., 3 серпня	видання Маніфесту Катерини II про ліквідацію Запорозької Січі; заснування Задунайської Січі; заснування галицького станового сейму
1781 р.	ліквідація полково-сотенного устрою у Лівобережній Україні
1782–1783, 1796 рр.	введення в Лівобережній Україні губернського адміністративно-територіального устрою

1783 р., 8 квітня	видання Указу Катерини ІІ про включення Криму до складу Російської імперії
1783 р., 3 травня	видання Указу Катерини ІІ про заборону переходів селян у Лівобережній Україні (остаточне юридичне закріпачення селян)
1785 р.	видання «Жалуваної грамоти дворянству», згідно з якою козацька старшина зрівнювалася в правах з російським дворянством
1786 р.	видання збірника «Экстракт из указов, инструкций и учреждений Правительствующего Сената»; скасування Магдебурзького права у Львові
1787 р.	прийняття нового австрійського кримінального кодексу (Йосифіна)
1793 р., січень	другий поділ Польщі, приєднання до Російської імперії частини Правобережної України
1795 р.	третій поділ Польщі, приєднання до Російської імперії Західної Волині
1796 р., 3 листопада	видання Указу Павла І «О восстановлении в Малороссии правления и судопроизводства сообразно тамошним правам и пружним обрядам», поновлення у Лівобережній Україні українського судочинства, у Правобережній Україні – польського.
1796 р.	набуття чинності у Західній Галичині австрійського цивільно-процесуального кодексу (у Східній Галичині – з 1807 р.)

1796–1797 рр.	набуття чинності у Галичині нового австрійського кримінального кодексу
1797 р.	затвердження і поширення на територію Галичини нового австрійського Цивільного кодексу
1802 р., 27 лютого	видання указу про поділ Малоросійського генерал-губернаторства на Чернігівську і Полтавську губернії
1802 р., 8 жовтня	видання указу про реорганізацію Новоросійської губернії і утворення трьох нових губерній: Катеринославської, Таврійської, Миколаївської
1803 р.	створення в Одесі, Херсоні та Феодосії градоначальств
1807 р.	видання збірника «Собрание малороссийских прав»
1808 р.	заснування комерційних судів
1811 р.	видання «Литовского Статута российской редакции»
1812 р., 1 січня	введення в дію нового австрійського Цивільного кодексу (у Північній Буковині – з 1лютого 1816 р.)
1822, 11 травня	видання указу про створення з Херсонської, Таврійської і Катеринославської губерній Новоросійського генерал-губернаторства
1826 р., 3 липня	видання указу про створення III відділення імператорської канцелярії
1831 р.	скасування Магдебурзького права в усіх містах України, крім Києва

1834 р., 23 грудня	скасування Магдебурзького права у м. Києві
1835 р.	видання указу «О Малороссийских чинах, дающих право на действительное или потомственное дворянство»
1837–1841 рр.	проведення реформи управління, надання державним селянам права створювати органи самоврядування
1837 р.	видання «Свода местных законов Западных губерний»
1840–1842 рр.	поширення на територію України Зводу законів Російської імперії
1842 р.	офіційне скасування дії Литовського Статуту
1845 р.	видання «Уложения о наказаниях уголовных и исправительных».
1847–1848 рр.	запровадження на Правобережній Україні «Інвентарних правил»
1848 р., 27 березня, 15 травня, 9 серпня	ліквідація кріпосного права на Закарпатті, у Галичині та Північній Буковині
1849 р.	проведення в Австро-Угорщині судової буржуазно-демократичної реформи
1849 р., 4 березня	проголошення в Австрії Конституції, проведення на західноукраїнських землях адміністративно-територіальної реформи
1852 р.	прийняття нового австрійського Кримінального кодексу

1861 р., 19 лютого	затвердження Маніфесту про скасування кріпосного права, «Загального положення про селян, звільнених від кріпосної залежності», трьох Місцевих положень для губерній України: Катеринославської, Таврійської, Херсонської, частини Харківської; Чернігівської, Полтавської, частини Харківської; Київської, Подільської та Волинської
1861 р., 31 березня	затвердження тимчасових «Правил про наймання робітників»
1861 р.	створення у Галичині та у Північній Буковині крайових сеймів
60–70-ті рр. XIX ст.	проведення в Російській імперії поліцейської реформи
1863 р., 26 червня	прийняття Положення про удільних селян
1863 р.	прийняття циркуляру міністра внутрішніх справ Валуєва про обмеження видання книг та викладання в школах українською мовою
1864 р., 1 січня	ухвалення царським урядом Положення про губернські та повітові земські установи
1864 р., 20 листопада	затвердження царем судових (цивільного та кримінального судочинства, про покарання, що накладаються мировими суддями) статутів, проведення судової реформи
1864–1874 рр.	проведення військової реформи
1865 р.	проведення цензурної реформи
1866 р., 18 січня, 24 листопада	опублікування законів, що стосувались державних селян

1866 р.	видання нової редакції Уложення про покарання кримінальні і виправні; опублікування галицького крайового закону про громади
1867 р.	прийняття Положення про корпус жандармів; прийняття австрійської Конституції
1870 р., 16 червня	ухвалення царським урядом Міського положення
1875 р.	прийняття Військового статуту про покарання
1876 р.	видання Емського указу Олександра II про заборону друку і видання книг українською мовою
1879 р.	прийняття угорського кримінального кодексу
1880–1883 рр.	реорганізація центрального апарату політичної поліції
1881 р., 14 серпня	видання Положення про заходи з охорони державного порядку і громадського спокою
1882 р., 1 червня	прийняття закону щодо працюючих неповнолітніх
1885 р., 3 червня	видання закону щодо заборони нічної праці неповнолітнім і жінкам
1885 р.	видання нової редакції Уложення про покарання кримінальні і виправні
1886 р., 3 червня	прийняття «Правил про наймання робітників на фабрики, заводи і мануфактури»
1889 р., 12 липня	введення Закону про земських дільничих начальників

1889 р., 29 грудня	затвердження царським урядом Правил про провадження судових справ, підвідомчих земським начальникам та міським суддям
1890 р.	проведення земської контрреформи
1892 р.	проведення міської контрреформи
1898 р.	набуття чинності у західноукраїнських землях нового цивільного процесуального кодексу Австро-Угорської імперії
1903 р.	видання нового збірника кримінальних законів Російської імперії «Кримінальне уложення»
1903–1906 рр.	видання правових актів, що полегшували правове становище селян (скасування кругової поруки, право переселення до Сибіру, заборона тілесних покарань, відміна викупних платежів, вільний вибір місця проживання)
1905 р., 6 серпня	прийняття закону щодо створення Державної Думи
1905 р., 17 жовтня	видання царського Маніфесту «Про удосконалення державного порядку»
1905 р., 24 листопада	прийняття Тимчасових правил про періодичні видання (з доповненнями і змінами у редакції від 18 березня 1906 р.)
1906 р., 4 березня	прийняття Тимчасових правил про товариства та спілки
1906 р., 23 квітня	прийняття «Основних державних законів Російської імперії»
1906 р., 19 серпня	видання указу про створення воєнно-польових судів

1906 р., 9 листопада	видання указу «Про доповнення деяких постанов чинного закону щодо селянського землевласництва і землекористування», початок Столипінської аграрної реформи
1907 р., 3 червня	прийняття царського маніфесту про розпуск Державної думи і зміну виборчого закону
1910 р., 14 червня	видання Закону «Про зміни і доповнення деяких постанов про селянське землевласництво»
1911 р., 29 травня	прийняття Закону «Про землеустрій»
1912 р., 15 червня	прийняття Закону «Про перетворення місцевого суду», яким відновлювався інститут мирових суддів
1914 р., 14 лютого	затвердження галицьким сеймом нового виборчого закону
1917 р., 23–27 лютого	Лютнева революція в Петрограді
1917 р., 2 березня	утворення у Петрограді Тимчасового уряду
1917 р., березень–квітень	утворення в Україні Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів
1917 р., 25 квітня – 6 травня	проведення у м. Харкові І обласного з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів Донецького і Криворізького басейнів
1917 р., 3–4 березня	утворення Центральної Ради
1917 р., 6–8 квітня	проведення Всеукраїнського національного конгресу
1917 р., 5 травня	прийняття «Наказу Українській Центральній Раді»

1917 р., 5–8 травня	проведення І Всеукраїнського військового з’їзду
1917 р., 28 травня 2 червня	проведення І Всеукраїнського селянського з’їзду
1917 р., 10 червня	проголошення Центральною Радою І Універсалу
1917 р., 15 червня	утворення Генерального Секретаріату Української Центральної Ради
1917 р., 3 липня	проголошення Центральною Радою ІІ Універсалу
1917 р., 11–14 липня	проведення Українського робітничого з’їзду
1917 р., 16 липня	затвердження «Статуту Генерального Секретаріату»
1917 р., 4 серпня	затвердження Тимчасовим урядом «Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріату»
1917 р., 21–28 вересня	проведення у м. Києві «З’їзду народів»
1917 р., 6 листопада	ухвалення Закону «Про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки»
1917 р., 7 листопада	проголошення Центральною Радою ІІІ Універсалу та Української Народної Республіки
1917 р., 19 листопада	прийняття закону Центральної Ради про амністію
1917 р., 25 листопада	прийняття закону про утримання Центральної Ради за державний кошт та закону про порядок видання нових законів; ухвала Генерального Секретаріату про Друкування грошей УНР

1917 р., 2 грудня	прийняття закону про утворення Генерального суду УНР
1917 р., 3 грудня	висунення РНК Радянської Росії ультиматуму до Центральної Ради («Маніфест Раднаркому до українського народу»)
1917 р., 9 грудня	прийняття законів про державні кошти УНР; про Головну скарбницю та Державний банк; про скасування Дворянського та Селянського банків та повернення зиску з цукрової монополії на користь УНР
1917 р., 11–12 грудня	проведення у м. Харків І Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів; прийняття резолюцій «Про організацію влади на Україні» та «Про самовизначення України»; проголошення Української Радянської Республіки
1917 р., 17 грудня	утворення ЦВК Рад України уряду – Народного Секретаріату
1917 р., 23 грудня	прийняття законів УНР «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і Апеляційного судів» та «Про упорядження прокураторського нагляду на Україні»
1918 р., 3 січня	прийняття Закону УНР «Про утворення добровільного війська (армії)»
1918 р., 4 січня	прийняття постанови Народного Секретаріату України «Про введення Народного суду»
1918 р., 9 січня	проголошення Центральною Радою IV Універсалу та повної самостійності УНР; прийняття Закону «Про національно-персональну автономію»

1918 р., 20 січня	прийняття декрету Народного Секретаріату про утворення Червоного козацтва
1918 р., 23 січня	видання Положення про революційні трибунали
1918 р., 30 січня	прийняття закону УНР про землю
1918 р., 9 лютого	укладення Брестського миру між УНР і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією
1918 р., лютий–березень	окупація України австро-німецькими військами
1918 р., початок березня	проведення реформи органів виконавчої влади УНР і перетворення Генерального Секретаріату на Раду Міністрів
1918 р., 2 березня	прийняття Закону УНР «Про громадянство»
1918 р., 6 березня	прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій УНР
1918 р., 17–19 березня	проведення ІІ Всеукраїнського з'їзду Рад; обрання ВУЦВК; прийняття «Тимчасового положення про соціалізацію землі»
1918 р., 16 квітня	прийняття закону про недоторканість членів Центральної Ради та Українських Установчих зборів
1918 р., 29 квітня	ухвалення Конституції УНР
1918 р., 29 квітня	проведення державного перевороту в Україні і перехід до П. Скоропадського; видання «Грамоти до всього українського народу» і «Законів про тимчасовий державний устрій України»

1918 р., травень	утворення антигетьманського Національно-державного союзу (у серпні перетворено на Український національний союз)
1918 р., 18 травня	видання Закону Української держави «Про Державну варту»
1918 р., 20 травня	утворення за наказом гетьмана «Комісії для перегляду заведення Генерального та Апеляційного судів»
1918 р., 25 травня	затвердження гетьманом «Положення про Малу Раду Міністрів»
1918 р., 27 травня	видання Закону «Про право на врожай 1918 р. на території Української держави»
1918 р., 2 червня	прийняття законів Української держави про повноваження Генерального Суду та «Про порядок складання законопроектів, внесення їх до Ради Міністрів, обговорення, затвердження їх і про форму і порядок оголошення законів»
1918 р., 21червня	видання Закону Української держави «Про організацію військово-судових установ та їх компетенції»
1918 р., 1 липня	ухвалення гетьманом закону про українське громадянство
1918 р., 8 липня	затвердження гетьманом Закону «Про Державний Сенат» та Тимчасового закону «Про заходи боротьби з розладнанням сільського господарства»
1918 р., 9 липня	скасування Закону Центральної Ради про національно-персональну автономію
1918 р., 15 липня	ухвалення гетьманом Закону «Про передачу хліба врожаю 1918 р. у розпорядження держави»

1918 р., 24 липня	прийняття Закону Української держави про загальний військовий обов’язок
1918 р., 1 серпня	прийняття «Тимчасового закону про верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами держави Ясновельможного пана Гетьмана всієї України»; прийняття Закону «Про політично-правове становище службовців військового відомства»
1918 р., 2 серпня	ухвалення гетьманом законодавства про утворення фонду Національної бібліотеки
1918 р., 5 вересня	прийняття закону про вибори до земств
1918 р., 16 жовтня	видання Універсалу гетьмана про відновлення козацтва
1918 р., 18 жовтня	утворення у м. Львові Української Національної Ради; затвердження її статуту
1918 р., 19 жовтня	видання Українською Національною Радою Маніфесту
1918 р., 1 листопада	захоплення українськими частинами м. Львова
1918 р., 9 листопада	утворення Українською Національною Радою Державного секретаріату – уряду ЗУНР
1918 р., 13 листопада	прийняття Українською Національною Радою «Тимчасового Основного закону»
1918 р., 16 листопада	видання Закону «Про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки»
1918 р., 28 листопада	утворення більшовиками Тимчасового робітничо-селянського уряду України

1918 р., кінець листопада	видання Тимчасовим робітничо-селянським урядом Декрету «Про організацію влади на місцях»
1918 р., 30 листопада	прийняття Закону Української держави «Про зміну, доповнення та скасування діючих узаконень про волосні, повітові і губерніальні установи по управлінню сільськими місцевостями»
1918 р., 14 листопада	видання грамоти гетьмана П. Скоропадського про федерацію з Росією
1918 р., 13–14 листопада	утворення Директорії УНР
1918 р., 21 листопада	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про тимчасову організацію судів і судової влади»
1918 р., 27 листопада	прийняття Закону УНР «Про мобілізацію»
1918 р., 30 листопада	утворення на території ЗУНР військово-польових судів
1918 р., листопад	створення Українською Національною Радою жандармерії
1918 р., 3 грудня	прийняття декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду «Про організацію Всеукраїнської Надзвичайної Комісії»
1918 р., 14 грудня	зречення Гетьмана П. Скоропадського від влади; скасування Директорією законів гетьманського уряду у сфері робітничого законодавства; підписання Вступного (прелімінарного) договору між Українською Національною Радою і Директорією УНР про об’єднання
1918р., 26 грудня	проголошення Декларації Директорії УНР

1918 р., 27 грудня	прийняття Тимчасовим робітничо-селянським урядом Положення про Робітничо-Селянську Червону Армію України
1919 р., 2 січня	1920затвердження Директорією Закону «Про поновлення діяльності Генерального Суду»
1919 р., 4 січня	прийняття законів ЗУНР про створення Президії і Виділу Української Національної Ради; про право депутатської недоторканості
1919 р., 6 січня	ухвалення Закону УНР «Про Державну Українську Грошову Одиницю»
1919 р., 11 січня	прийняття декрету УСРР «Про порядок націоналізації підприємств»
1919 р., 22 січня	проголошення Акта соборності (злуки) України між УНР та ЗУНР; прийняття Декрету УСРР «Про націоналізацію банків»
1919 р., 24 січня	поновлення Директорією діяльності апеляційних судів; поновлення Закону УНР від 9 січня 1918 р. «Про національно-персональну автономію»
1919 р., 28 січня	прийняття Конгресом трудового народу України Закону «Про форми влади в Україні»; затвердження Директорією Закону «Про надзвичайні військові суди»
1919 р., лютий	видання декретів УСРР «Про організацію відділів записів актів громадянського стану», «Про громадянський шлюб та ведення книг актів громадянського стану», «Про розлучення»
1919 р., 5 лютого	прийняття декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду про будівництво міліції

1919 р., 8 лютого	прийняття постанови Раднаркому УСРР «Про організацію місцевих органів Радянської влади та порядок управління»
1919 р., 11 лютого	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про утворення у повітах трибуналів І інстанції»
1919 р., 14 лютого	прийняття Директорією тимчасового Закону «Про порядок внесення і затвердження законів в Українській Народній Республіці»
1919 р., 15 лютого	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про державну мову»
1919 р., 19 лютого	ухвалення Директорією Закону «Про вибори і призначення мировых суддів»
1919 р., 20 лютого	прийняття «Тимчасового положення про народні суди і революційні трибунали УСРР»
1919 р., березень	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про скликання Сейму Західно-Української Народної Республіки»; прийняття Декрету УСРР «Про скасування спадкування»
1919 р., 6–10 березня	проведення ІІІ Всеукраїнського з'їзду Рад; прийняття Конституції УСРР
1919 р., кінець березня	укладення угоди між ВРНГ РСФРР та РНГ України про проведення єдиної економічної політики
1919 р., квітень	прийняття Українською Національною Радою виборчого закону
1919 р., 8 квітня	прийняття Українською Національною Радою Закону «Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців»

1919 р., 12 квітня	прийняття декрету РНК УСРР про хлібну розкладку
1919 р., 14 квітня	прийняття Українською Національною Радою земельного закону
1919 р., 16 квітня	прийняття декрету Раднаркому УСРР «Про утворення Верховного Касаційного Суду»
1919 р., 26 травня	прийняття декрету ВУЦВК «Про соціалістичний землеустрій та про перехідні заходи до соціалістичного землекористування»
1919 р., 30 травня	затвердження ВУЦВК Положення про Всеукраїнську та місцеві надзвичайні комісії
1919 р., 1 червня	прийняття Декрету ВЦВК «Про об'єднання Радянських соціалістичних республік: Росії, України, Литви, Латвії, Білорусі для боротьби зі світовим імперіалізмом», укладення військово-політичного і господарського союзу радянських республік
1919 р., 12 серпня	прийняття Радою народних міністрів УНР нової Декларації
1919 р., 2 грудня	підписання Декларації між УНР і Польщею про відмову УНР від Галичини на користь Польщі
1919 р., 3 грудня	прийняття Декрету «Про організацію Всеукраїнської Надзвичайної Комісії»
1919 р., 11 грудня	створення Всеукраїнського революційного комітету
1919 р., 22 грудня	затвердження Всеукраїнським революційним комітетом «Тимчасового положення про організацію Радянської влади на Україні»

1920 р., 27 січня	прийняття Всеукрревкомом Постанови «Про об'єднання діяльності УСРР та РСФРР»
1920 р., 5 лютого	прийняття Всеукрревкомом Закону про землю
1920 р., 14 лютого	прийняття урядом УНР нового «Тимчасового закону про державний устрій і порядок законодавства УНР»
1920 р., 21–23 квітня	укладення Варшавського договору між УНР та Польщею
1920 р., 30 квітня	ухвалення постанови про створення комітетів незаможних селян
1920 р., 8 липня	створення тимчасового радянського уряду Східної Галичини – Галицький революційний комітет; проголошення Галицької радянської соціалістичної республіки
1920 р., 4 серпня	офіційне введення в дію на території УСРР «Керівних начал з кримінального права РСФРР»
1920 р., 26 жовтня	прийняття Раднаркомом УСРР Положення «Про народний суд»
1920 р., 12 листопада	затвердження С. Петлюрою законів «Про тимчасове верховне управління і порядок законодавства в УНР» та «Про Державну Народну Раду УНР»
1920 р., 28 грудня	укладення договору про військовий і господарський союз між РСФСР і УСРР
1921 р., 27 березня	прийняття Постанови ВУЦВК «Про заміну продовольчої розкладки натуральним податком»
1921 р., березень – травень	прийняття Раднаркомом УСРР постанов про запровадження натурального податку

1921 р., 21 вересня	прийняття Раднаркомом УСРР Кодексу законів про працю малолітніх і підлітків
1922–1929 рр.	проведення першої кодифікації законодавства Радянської України і створення кодексів: 1922 р. – Цивільного, Земельного, Кримінального, Кримінально-процесуального, Про працю, Про народну освіту; 1923 р. – закон про ліси; 1924 р. – Цивільно-процесуального, тимчасових будівельних правил; 1925 р. – Ветеринарного, Виправно-трудового; 1926 р. – Про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану; 1927 р. – адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального; 1928 р. – статуту цивільного будівництва, гірничого; 1929 р. – цивільно-процесуального
1922 р., 1 лютого	прийняття Постанови ВУЦВК «Про адміністративно-територіальний поділ України»
1922 р., 22 березня	видання ВУЦВК постанови про скасування Української надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією, спекуляцією та злочинами за посадою
1922 р., 28 червня	затвердження ВУЦВК Положення «Про прокурорський нагляд»
1922 р., 26 липня	прийняття постанови ВУЦВК «Про основні приватні майнові права, що визнаються УСРР, охороняються її законами і захищаються судами УСРР»
1922 р., 2 жовтня	затвердження ВУЦВК Положення «Про адвокатуру»
1922 р., 16 грудня	затвердження ВУЦВК Положення про судоустрій УСРР

1922 р., 30 грудня	відкриття І Всесоюзного з'їзду Рад; затвердження Декларації про утворення СРСР і Союзного договору
1923 р., 3 січня	прийняття постанови ВУЦВК «Про обов'язкову військову службу»
1923 р., 12 квітня	прийняття Постанови ВУЦВК «Про новий адміністративно-територіальний поділ України»
1923 р., 19 травня	прийняття декрету ВУЦВК та Раднаркому УСРР про запровадження єдиного сільськогосподарського податку і перехід від натурального податку до грошового
1923 р., 2 липня	видання Декрету ВУЦВК «Про державні промислові підприємства, які діють на засадах комерційного розрахунку (трести)»
1923 р., 27 липня	видання Декрету Раднаркому УСРР «Про заходи у справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ»
1923 р., 1 серпня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про заходи забезпечення рівноправності мов та про допомогу розвитку української мови»
1924 р., 31 січня	затвердження ІІ з'їздом Рад Союзу РСР Конституції СРСР
1924 р., 13 серпня	затвердження ВУЦВК та Раднаркомом УСРР нового Положення про Державне Політичне Керування (ДПК) УСРР
1924 р., 12 жовтня	прийняття Постанови ВУЦВК «Про утворення Автономної Молдавської СРР»; прийняття нового Положення про Раднарком УСРР, Загального положення про народні комісаріати УСРР

1924 р., 31 жовтня	прийняття ЦВК СРСР «Основних засад кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» та Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік
1925 р., 30 квітня	Постанова ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про заходи термінового проведення повної українізації радянського апарату»
1925 р., 10 травня	затвердження IX Всеукраїнським з'їздом Рад Конституції Молдавської АСРР
1925 р., 23 жовтня	прийняття Постанови ВУЦВК «Про надання чинності Положенню про судоустрій УСРР»
1925 р., 16 листопада	прийняття Декрету ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про комітети незаможних селян УСРР»
1926 р., лютий	затвердження ВУЦВК і Раднаркомом УСРР Положення про дисциплінарні суди (скасовані у 1927 р.)
1926 р.	ухвалення ЦВК і Раднаркомом СРСР Положення про військові трибунали і військову прокуратуру
1927 р.	затвердження ВУЦВК положень про сільські, селищні та міські ради
1928 р., 4 липня	прийняття «Положення про державні промислові трести УСРР»
1929 р., січень	проведення у м. Відень конгресу ОУН
1929 р., 6 лютого	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про авторське право»
1929 р., 11 вересня	затвердження ВУЦВК і Раднаркомом УСРР нового Положення про судоустрій УСРР

1929 р., 7–15 травня	проведення XI Всеукраїнського з'їзду Рад; прийняття Конституції УСРР
1930 р., 5 січня	прийняття Постанови ЦК ВКП(б) «Про темпи колективізації і заходи допомоги колгоспному будівництву»
1930 р., 30 січня	прийняття Постанови ЦВК і Раднаркому СРСР «Про проведення кредитної реформи»
1930 р., лютий	запровадження в обласних центрах УСРР «трійок»
1930 р., 1 лютого	видання Постанови ЦВК і Раднаркому СРСР «Про заходи щодо зміцнення соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації і щодо боротьби з куркульством»
1930 р., 5 квітня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про заборону орендувати землю і застосовувати найману працю в одноосібних селянських господарствах у районах суцільної колективізації»
1930 р., 2 серпня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про ліквідацію округів та перехід на двоступеневу систему управління»
1930 р., 15 грудня	ліквідація НКВС УСРР
1932 р., лютий	прийняття Постанови ВУЦВК про перехід на триступеневу адміністративно-територіальну систему управління
1932 р., травень	ліквідація міжрайонних судів і встановлення нової триступеневої судової системи

1932 р., 26 червня	прийняття Постанови Раднаркому УСРР «Про порядок розірвання та зміни договорів, укладених між підприємствами і організаціями республіканського та місцевого значення»
1932 р., 7 серпня	прийняття Закону СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності»
1932 р., 22 листопада	прийняття постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР про посилення трудової дисципліни і боротьбу із прогулами
1932 р.	утворення Харківської, Київської, Дніпропетровської, Вінницької, Одеської, Чернігівської та Донецької областей
1933 р., 20 червня	утворення Прокуратури СРСР як самостійного органу
1933 р., 17 грудня	затвердження ЦВК і РНК СРСР Положення «Про Прокуратуру СРСР»
1933–1934 рр.	централізація судової системи та посилення керівної ролі Верховного Суду СРСР щодо верховних судів союзних республік
1934 р., 7 квітня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР «Про реорганізацію народних комісаріатів та центральних установ УСРР»
1934 р., 10 липня	прийняття Постанови ЦВК СРСР «Про утворення загальносоюзного народного комісаріату внутрішніх справ»
1934 р., 20 липня	прийняття Постанови ВУЦВК і Раднаркому УСРР про доповнення КК УСРР статтями про зраду Батьківщини

1934 р., 5 листопада	прийняття Постанови ЦВК і Раднаркому СРСР «Про особливу нараду при НКВС СРСР»
1934 р., 1 грудня	прийняття Постанови ЦВК СРСР «Про виключний порядок судочинства у справах про терористичні акти»
1935 р., 17 лютого	затвердження Раднаркомом СРСР і ЦК ВКП (б) Зразкового статуту сільськогосподарської артілі
1935 р., 7 квітня	прийняття закону, яким знижувався вік кримінальної відповідальності (до 12 років)
1936 р., 8 серпня	прийняття закону, яким вводилося тюремне ув'язнення
1937 р., 30 січня	затвердження XIV Всеукраїнським з'їздом Рад Конституції УРСР
1937 р., вересень	запровадження в УРСР «двійок»
1938 р., 16 серпня	прийняття Закону СРСР «Про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік»
1938 р., 11 жовтня	надання автономії Карпатській Україні
1939 р.	проведення в УРСР військової реформи
1939 р., 15 березня	проголошення незалежності Карпатської України
1939 р., 28 травня	видання постанови Раднаркомом СРСР і ЦК ВКП (б) «Про заходи охорони громадських земель колгоспів від розбазарювання»
1939 р., 23 серпня	укладення між Німеччиною і СРСР договору про ненапад

1939 р., 1 вересня	напад Німеччини на Польщу і початок Другої світової війни
1939 р., 17 вересня	напад радянських військ на Польщу
1939 р., 28 вересня	укладення радянсько-німецького договору «Про дружбу і кордони»
1939 р., 1 листопада	прийняття Закону СРСР «Про приєднання Західної України до складу Союзу РСР з об'єднанням її з УРСР»
1939 р., 15 листопада	прийняття Верховною Радою УРСР рішення «Про прийняття Західної України до складу УРСР»
1939 р., грудень	утворення у Західній Україні Станіславської, Тернопільської, Волинської, Львівської, Дрогобицької та Рівненської областей
1940 р., 26 червня	видання указу Президії Верховної Ради СРСР «Про збільшення робочого дня до 8 год. і переведення підприємств та установ на 7-денний робочий тиждень»
1940 р., 28–30 червня	вторгнення радянських військ до Румунії
1940 р., 2 серпня	прийняття Закону СРСР «Про включення північної частини Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії в склад Української Радянської Соціалістичної Республіки»
1940 р., серпень	утворення Чернівецької та Акерманської (з грудня 1940 р. – Ізмаїльська) областей
1940 р., 2 жовтня	видання Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про державні трудові резерви»

1941 р., 22 червня	напад нацистської Німеччини на СРСР; видання Президією Верховної Ради СРСР Указу «Про воєнний стан» та Положення про військові трибунали в місцевостях, оголошених на воєнному стані і в районах воєнних дій; проголошення у м. Краків утворення Українського Національного Комітету
1941 р., 23 червня	створення Ставки Головного командування Збройних сил СРСР (з 10 липня – Ставка Верховного командування)
1941 р., 30 червня	утворення Державного Комітету Оборони (ДКО); проголошення у м. Львів Національним зібранням Акта відновлення Української держави
1941 р., червень	створення штабу оборони м. Києва
1941 р., 6 липня	видання Указу «Про відповідальність за поширення у воєнний час брехливих чуток, які викликають тривогу серед населення»; створення у Західній Україні Ради сеньйорів (30 липня вона була перейменована на Українську національну раду)
1941 р., 17 липня	прийняття Постанови ДКО «Про об'єднання НКВС і НКДБ СРСР в НКВС СРСР»
1941 р., 1 серпня	створення окупантами «дистрикту Галичина»
1941 р., 16 серпня	видання наказу міністра оборони СРСР № 160 про повноваження «загороджувальних загонів»
1941 р., 20 серпня	утворення нацистами рейхскомісаріату «Україна»

1941 р., 5 жовтня	засідання в Києві Установчих зборів і утворення Української національної ради
1941 р., 22 жовтня	прийняття постанови ДКО про створення міських комітетів оборони
1941 р., 17 листопада	заборона окупаційним режимом Української національної ради
1942 р., 20 червня	створення Українського штабу партизанського руху
1942 р., 14 жовтня	створення Української повстанської армії (УПА)
1943 р., травень	створення Головної команди УПА
1943 р., 28 липня	видання наказу міністра оборони СРСР № 227 про повноваження «загороджувальних загонів»
1943 р., 28 вересня	прийняття постанови Раднаркому УРСР «Про порядок одліку і використання націоналізованого, конфіскованого, вимороченого і безгосподарного майна»
1944 р., 1 квітня	прийняття постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про керівні органи місцевих Рад депутатів трудящих»
1944 р., липень	створення в Карпатах поблизу Самбора Української Головної Визвольної Ради (УГВР); прийняття Тимчасового устрою УГВР, Політичної платформи і Декларації принципів
1944 р., 26 листопада	проведення І з'їзду Народних комітетів Закарпатської України; прийняття Маніфесту, яким проголошувалось об'єднання Закарпатської України з УРСР
1945 р., березень	початок ліквідації у Західній Україні Української греко-католицької церкви

1945 р., 29 червня	укладення договору між СРСР і Чехословаччиною про приєднання Закарпатської України до УРСР
1945 р., 1 липня	відновлення відпусток
1945 р., 6 серпня	укладення договору між СРСР і Польщею; встановлення нового кордону між УРСР і Польщею
1945 р., 4 вересня	скасування ДКО
1945 р., вересень	скасування широкої юрисдикції воєнних трибуналів
1946 р., 22 січня	утворення Закарпатської області
1946 р., весна	скасування воєнного стану
1946 р., березень	перетворення Раднаркому УРСР на Раду Міністрів УРСР, а народних комісаріатів – на міністерства
1947 р., 26 травня	видання указу Президії Верховної Ради СРСР «Про скасування смертної кари»
1947 р., 14 грудня	прийняття постанови Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) «Про проведення грошової реформи, скасування карткової системи та комерційної торгівлі і введення відкритої торгівлі за єдиними державними цінами»
1948 р., 26 серпня	видання указу Президії ВР СРСР «Про право громадян на купівлю та будівництво індивідуальних жилих будинків»
1950 р., 12 січня	видання указу Президії Верховної Ради СРСР «Про застосування смертної кари до зрадників Батьківщини, шпигунів, підривників-диверсантів»

1951 р., 12 березня	прийняття Закону «Про захист миру»
1953 р., осінь	ліквідація трибуналів військ МВС та «особливих нарад»; початок реабілітації невинно засуджених у ході масових сталінських репресій 1934–1953 рр.
1954 р., 19 лютого	видання указу Президії Верховної Ради СРСР «Про передачу Криму Україні»
1955 р., 4 травня	видання постанови Ради Міністрів СРСР «Про зміну порядку державного планування та фінансування господарства союзних республік»
1955 р., 24 травня	затвердження Положення про прокурорський нагляд у СРСР
1956 р., травень	скасування Міністерства юстиції СРСР і утворення Міністерства юстиції УРСР
1956 р., 30 червня	прийняття Постанови ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків»
1956 р., 14 липня	прийняття Закону СРСР «Про державні пенсії»
1957 р., лютий	прийняття Положення про Верховний Суд СРСР
1957 р., 11 лютого	прийняття закону СРСР про передачу союзним республікам (у тому числі і УРСР) права самостійно вирішувати економічні питання; відновлення положення Конституції СРСР 1924 р. про віднесення до відання союзних республік законодавства про їхній судоустрій, про прийняття цивільного, кримінального та процесуального кодексів

1957 р., травень	прийняття закону УРСР про подальше удосконалення організації управління промисловістю і будівництвом
1958 р.	надання права Україні мати свого постійного представника в ООН; прийняття Основ законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік; Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік; Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік
1958 р., 1 січня	звільнення господарств колгоспників від обов'язкових поставок державі продуктів сільського господарства
1959 р.	прийняття закону УРСР про відкликання депутатів Верховної Ради та депутатів Рад інших рівнів, що не виправдали довіру виборців; Закону «Про судоустрій УРСР»
1960 р.	ліквідація МВС СРСР та передача його функцій МВС союзних республік
1960 р., 30 червня	прийняття закону про судоустрій УРСР
1961 р.	прийняття Основ цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік
1961 р., 1 квітня	набуття чинності Кримінального кодексу УРСР та Кримінально-процесуального кодексу УРСР
1961 р., грудень	прийняття Основ цивільного законодавства Союзу РСР; Основ цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік
1964 р., 1 січня	набуття чинності Цивільного кодексу УРСР та Цивільно-процесуального кодексу УРСР

1965 р.	скасування політики створення раднаргоспів
1965 р., 2 жовтня	прийняття Закону СРСР «Про зміну системи органів управління промисловістю країни»
1968 р., 27 червня	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік «Про шлюб і сім'ю»
1968 р., 2 липня	прийняття законів УРСР про сільські і селищні Ради депутатів трудящих
1969 р., 20 червня	прийняття Кодексу Про шлюб та сім'ю УРСР
1969 р., 11 липня	прийняття Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік
1969 р., 13 грудня	прийняття Основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік
1970 р.	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю
1970 р., 8 липня	прийняття Земельного кодексу УРСР
1970 р., грудень	прийняття Основ водного законодавства Союзу РСР і союзних республік
1970 р., 23 грудня	прийняття Виправно-трудового кодексу УРСР
1971 р., 15 липня	прийняття законів УРСР про міські, районні, районні в містах Ради депутатів трудящих
1971 р., 10 грудня	прийняття Кодексу законів про працю УРСР

1972 р., 9 червня	прийняття Водного кодексу УРСР
1972 р., 20 вересня	прийняття Закону СРСР «Про статус депутатів Рад депутатів трудящих в СРСР»
1974 р., 15 грудня	прийняття Закону УРСР «Про державний нотаріат»
1975 р., 9 липня	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про надра
1977 р.	прийняття Основ лісового законодавства Союзу РСР і союзних республік
1978 р., 20 квітня	прийняття на VII сесії Верховної Ради УРСР Конституції УРСР
1979 р.	прийняття законів УРСР про правовий статус міських, районних, районних у містах, сільських, селищних Рад народних депутатів
1979 р., 30 листопада	прийняття законів СРСР «Про Верховний суд СРСР»; «Про державний арбітраж СРСР»; «Про прокуратуру СРСР»; «Про адвокатуру СРСР»
1980 р.	прийняття законів УРСР про правовий статус обласних Рад народних депутатів
1980 р., 25 червня	затвердження нової редакції Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій в СРСР; прийняття закону СРСР «Про охорону атмосферного повітря та про охорону і використання тваринного світу
1980 р., 1 жовтня	затвердження ВР УРСР Положення про адвокатуру УРСР
1980 р., 13 жовтня	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення

1981 р.	прийняття законів УРСР про вибори районних (міських) народних суддів УРСР, про судоустрій УРСР; прийняття Основ житлового законодавства Союзу РСР і союзних республік
1983 р., 30 червня	прийняття Житлового кодексу УРСР
1984 р., 7 грудня	прийняття Кодексу УРСР «Про адміністративні правопорушення»
1985 р., квітень	проголошення на пленумі ЦК КПРС курсу на перебудову
1987 р., 30 червня	прийняття Закону СРСР «Про державне підприємство (об'єднання)»
1989 р., 20 червня	прийняття Закону СРСР «Про статус суддів в СРСР»
1989 р., вересень	утворення Народного Руху України за перебудову
1989 р., 27 жовтня	прийняття законів УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного закону) Української РСР»; «Про вибори народних депутатів Української РСР»; «Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР»
1989 р., 28 жовтня	прийняття Закону УРСР «Про мови в Українській РСР»
1989 р., 13 листопада	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій
1989 р., 23 листопада	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про оренду
1990 р., 28 лютого	прийняття Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про землю

1990 р., 9 квітня	прийняття Закону СРСР «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР»
1990 р., 26 квітня	прийняття Закону СРСР «Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації»
1990 р., 16 липня	прийняття Декларації «Про державний суверенітет України»
1990 р., 3 серпня	прийняття Закону УРСР «Про економічну самостійність Української РСР»
1990 р., 7 грудня	прийняття Закону УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування»
1990 р., 20 грудня	прийняття Закону УРСР «Про міліцію»
1991 р., 7 лютого	прийняття законів УРСР «Про власність»; «Про підприємництво»
1991 р., 1 березня	прийняття Закону УРСР «Про зайнятість населення»
1991 р., 27 березня	прийняття Закону УРСР «Про підприємства в Україні»
1991 р., травень	прийняття Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік
1991 р., 2 липня	прийняття Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік
1991 р., 3 липня	прийняття Закону УРСР «Про всеукраїнський і місцеві референдуми»
1991 р., 19–24 серпня	спроба державного перевороту в СРСР (ДКНС)
1991 р., 24 серпня	проголошення Верховною Радою УРСР Акта незалежності України

1991 р., 12 вересня	прийняття Закону України «Про правонаступництво України»
1991 р., 18 вересня	прийняття Закону України «Про інвестиційну діяльність»
1991 р., 8 жовтня	прийняття Закону України «Про громадянство України»
1991 р., 4 листопада	прийняття Закону України «Про Національну гвардію»
1991 р., 5 листопада	прийняття законів України «Про пенсійне забезпечення»; «Про прокуратуру»
1991 р., 6 листопада	прийняття Господарського процесуального кодексу України
1991 р., 1 грудня	проведення референдуму про незалежність України
1991 р., 6 грудня	прийняття законів України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України»
1991 р., 7–8 грудня	підписання Угоди про створення СНД
1992 р., березень	прийняття Закону України «Про місцеві Ради народних депутатів, місцеве і регіональне самоврядування»
1992 р., 25 березня	прийняття Закону України «Про Службу безпеки України»
1992 р., 28 квітня	прийняття ВР України Концепції судово-правової реформи
1992 р, 3 червня	прийняття Закону України «Про Конституційний суд України»
1992 р., 25 червня	прийняття Закону України «Про національні меншини в Україні»
1992 р., 17 листопада	прийняття Закону України «Про статус народного депутата України»

1992 р., 19 листопада	прийняття Основ законодавства України про охорону здоров'я
1992 р., 15 грудня	прийняття Закону України «Про статус суддів»
1992 р., 19 грудня	прийняття Закону України «Про адвокатуру»
1993 р., 14 травня	прийняття Повітряного кодексу України
1993 р., 30 червня	прийняття Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»
1994 р.	прийняття Закону України «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад»
1994 р., 3 лютого	прийняття Закону України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування»
1995 р., 8 червня	підписання Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України
1996 р., 28 червня	прийняття ВР України Конституції України
1996 р., 16 жовтня	прийняття Закону України «Про Конституційний Суд України»
1997 р., 19 лютого	прийняття Закону України «Про приватизацію державного майна»
1997 р., 21 травня	прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»
1998 р., 14 січня	прийняття Закону України «Про вибори депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів»

1999 р., 9 квітня	прийняття Закону України «Про місцеві державні адміністрації»
1999 р., 20 травня	прийняття Закону України «Про Національний банк України»
2000 р., 16 березня	прийняття Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»
2000 р., 7 грудня	прийняття Закону України «Про банки і банківську діяльність»
2001 р., 18 січня	прийняття Закону України «Про громадянство України»
2001 р., 5 квітня	прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні»
2001 р., 5 квітня	прийняття Кримінального кодексу України
2001 р., 21 червня	прийняття Бюджетного кодексу України
2001р., 25 жовтня	прийняття Земельного кодексу України
2002р., 10 січня	прийняття Сімейного кодексу України
2002 р., 7 лютого	прийняття Закону України «Про судоустрій України»
2002р., 11 липня	прийняття Митного кодексу України
2003р., 16 січня	прийняття Цивільного кодексу України
2003 р., 16 січня	прийняття Господарського кодексу України
2003р.,11 липня	прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України
2004р.	прийняття Закону України «Про третейські суди»
2004 р., 18 березня	прийняття Цивільного процесуального кодексу України

2004 р., 6 квітня	прийняття Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради АР Крим, місцевих рад і сільських, селищних, міських голів»
2004 р., 8 грудня	прийняття ВР України конституційної реформи
2005 р., 6 липня	прийняття Кодексу адміністративного судочинства України
2005 р., 7 липня	прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України»
2007 р., 22 лютого	прийняття Закону України «Про Кабінет Міністрів України»
2010 р., 25 лютого	обрання Януковича В.Ф. Президентом України
2010 р., 30 вересня	визнання Конституційним судом України Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року незаконним
2011–2013 роки	прийняття Верховною Радою України низки антиконституційних і неправових законів у сфері регулювання конституційно-правових відносин, посилення президентської вертикалі управління
Кінець 2013 – початок 2014 року	Революція Гідності в Україні і усунення від влади Януковича В.Ф. та «маріонеток Кремля»
2014 рік, 16 січня	прийняття Верховною Радою України неправових, «диктаторських» законів, спрямованих на суттєве обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні

2014 рік, лютий – березень	анексія Російською Федерацією АР Крим
2014 рік, березень – квітень	початок неоголошеної («гібридної») війни Росії проти України в Донецькій і Луганській областях
2014 рік, 27 червня	підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом
2014 рік, 5 вересня	підписання у Мінську протоколу про тимчасове перемир'я у війні на Сході України
2015 рік, 11–12 лютого	підписання Другої Мінської угоди у форматі «нормандської четвірки»
2016 рік	правова система України має вже 22 кодекси, які регулюють суспільні відносини у всіх сферах життєдіяльності людини і громадянина
2017 рік, 11 червня	оголошення безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом
2017 рік, 1 вересня	офіційно набула чинності Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом
2018 рік, кінець листопада	посилення напруженості у взаємовідносинах між Україною і РФ, оголошення воєнного стану в Україні 28 листопада
2018 рік, 6 грудня	Верховна Рада України ухвалила Закон «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією». Законом припиняється дія згаданого договору з 1 квітня 2019 року

2019 рік, 6 січня	Вселенський патріарх Варфоломій надав Україні томос про автокефалію. Томос є патріаршою та синодальною грамотою про надання автокефалії (незалежності) українській православній церкві та визнання її рівною серед інших 14-ти помісних православних церков, чим, фактично, визнано незалежність української православної церкви від Москви
2019 рік, 31 березня, 21 квітня	чергові вибори Президента України і перемога В. О. Зеленського

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основний

1. Актуальні проблеми теорії держави і права: навчальний посібник / Шевченко А. Є., Топчій В. В., Кудін С .В., Старостюк А. В., Талах А. М. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2016. 200 с.
2. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посібник [для студ. ВНЗ]. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 903 с.
3. Боярська З. І. Історія держави і права України: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2001. 280 с.
4. Історія держави і права України : практикум / М. Ю. Бурдін, О. А. Гавриленко, І. Д. Коцан та ін. ; за ред. М. Ю. Бурдіна. Харків : ФОП Бровін О.В., 2017. 444 с.
5. Гавриленко О. А. Історія держави і права України: стародавня доба : навчальний посібник. Харків : ХНУВС, 2011. 64 с.
6. Гончаренко В. Д. Історія держави і права України: підручник. – Київ : Атіка, 2013. 704 с.
7. Заруба В. М. Історія держави і права України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Істина, 2006. 416 с.
8. Іванов В. М. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с.
9. Іванов В. М. Практикум з історії держави і права України : навч. посібник. Київ : МАУП, 2008. 724 с.
10. Історія держави і права України : підруч. / А. С. Чайковський, В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев та ін. ; за ред. А. С. Чайковського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 512 с.
11. Історія держави і права України : підруч. за ред. : О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2018. 640 с.
12. Історія держави і права України : навч. посіб. / сост. : И. Тетарчук, Т. Дякив. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 214 с.

13. Історія держави і права України : підруч. у 2-х т. / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін.; за ред. : В. Я. Тація та ін. Т. 1-2. Київ : Ін Юре, 2003. 656 с.

14. Історія держави і права України : курс лекцій / В. М. Щербатюк, П. П. Захарченко, О. В. Кузьминець та ін.; за ред. В. М. Щербатюка. Київ, Вид-во «Фенікс», 2018. 496 с.

15. Історія держави та права України : словник термінів і понять / В. В. Щукін, Н. В. Сугацька, А. М. Павлюк ; під ред. М. М. Шитюка. Київ : Кондор, 2011. 284 с.

16. Історія держави і права України : підручник / О. І. Нелін. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. 719 с.

17. Історія держави і права України: практикум / А. Є. Шевченко, Л. І. Суюсанов, Г. В. Мухіна, С. В. Кудін, Н. П. Свиридюк; За ред. А. Є. Шевченка. Донецьк: ПП «ВД «Кальміус», 2012. 248 с.

18. Історія держави і права України: навчальний посібник / В. М. Калашні ков, Г. Г. Кривчик, К. А. Марков; за ред. В. М. Калашнікова. Дніпропетровськ, НГУ, 2012. 256 с.

19. Історія держави і права України: підручник / С. Гусарєв, В. Антошкіна, О. Сердюк та ін. ; за ред. В. В. Соловйової. Донецьк: Юго-Восток, 2014. 535 с.

20. Історія українського права : навч. посіб. / І. А. Безклубий, І. С. Гриценко, О. О. Шевченко та ін. ; за ред. І. А. Безклубого. Київ : Грамота, 2010. 334 с.

21. Історія українського права : курс лекцій / за ред. О. О. Шевченка. Київ : Олан, 2001. 214 с.

22. Капелюшний В. П. Історія держави і права України : навч. посіб. в схемах, таблицях і визначеннях основних термінів / В. П. Капелюшний, С. В. Кудін. Київ : Олан, 2010. 224 с.

23. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. (До 15-річчя Конституції України і до 20-ї річниці незалежності України) / Упоряд.: І. О. Кресіна, О. В. Батанов ; від. ред. Ю. С. Шемшученко. 3-є вид. Київ : Юридична думка, 2011. 328 с.

24. Копиленко О. Л. Досвід децентралізації у країнах Європи: зб. документів. Пер. з іноз. мов / Заг. ред. В. Б. Гройсмана. Київ, 2015. 768 с.

25. Копиленко О. Л. Свято об'єднання України / Вступне слово В.Б. Гройсмана, Голови Верховної Ради України; упоряд.: О. Л. Копиленко, Є. Р. Бершеда, І. М. Мищак; Інститут законодавства Верховної Ради України. Репринт. вид. Друге видання, доповнене. Київ: Парлам. вид-во, 2015. 112 с. (Серія: Із першоджерел. Вип. І).

26. Копиленко О. Л. Вступ до європейського парламентського права. Заг. ред. В. О. Зайчука. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 476 с. (керівник колективу упорядників).

27. Копиленко О. Л. The Issue of Power Decentralisation in the Context of Constitutional Reform in Ukraine / Olexander Kopylenko, Olexander Kostylyev // Ukraine after the Euromaidan: Challenges and Hopes / V. Stepanenko, Y. Pylynskyi eds. – Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2015. – P. 137–144. [Копиленко О. Питання децентралізації влади у контексті конституційної реформи в Україні / Олександр Копиленко, Олександр Костилєв. Україна після Євромайдану: виклики та надії. За ред. В. Степаненка, Я. Пилинського. Берн: Пітер Ланг, 2015. С. 137–144.].

28. Кудін С. В. Історія держави і права України: навч.-метод. посіб. для студ. вищих. навч. закл. Київ: Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2010. 240 с.

29. Кузьминець О. Історія держави і права України : навч. посіб. / О. Кузьминець, В. Калиновський. 2-е вид. допов. Київ : Україна, 2005. 448 с.

30. Кульчицький В. С. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. Київ : Ін Юре, 2008. 624 с.

31. Орленко В. І. Історія держави і права України : посіб. для підготов. до іспитів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. 3-є вид., доповн. та перероб. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. 164 с.

32. Середа А. М. Історія держави і права України: навчальний посібник. Частина І. Суми: Університетська книга, 2014. 332 с.

33. Тищик Б. Й. Історія держави і права України : акад. курс / Б. Й Тищик, І. Й Бойко. Київ : Ін Юре, 2015. 808 с.

34. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2011. 944 с.

35. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : Вид. 4-те, зі змінами. Київ: Видавничий дім «КОНДОР», 2018. – 772 с.

36. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 568 с.

Основні праці авторів з проблем історії держави і права України

1. Кудін С. В. Правовий статус адвоката у литовсько-польський період. Збірник матеріалів Всеукр. круглого столу «Адвокатура України: історія та сучасність (на пошану адвоката, президента УНР в екзилі С. П. Витвицького). Київ: КВІЦ, 2015. С. 52–56.

2. Кудін С. В. Поняття «адвокат» та «адвокатська діяльність» за правовими пам’ятками українських земель та Московської держави XV–XVII ст. *Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України»*. Вип. 2. Київ: КВІЦ, 2016. С. 39–54.

3. Kydin S. V. Treaties of Kievan Rus (X–XIII Centuries): Cognition of the «Common» and the «Different» in the Law of States. Jus Gentium. Journal of International Legal History. – 2016. – Vol. 1, No. 2. – July. S. 573–579.

4. Кудін С. В. Джерела кримінального права України у X – першій чверті XII ст.: історіографічні аспекти дослідження. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування». Ірпінь, 2018. С. 77–81.

5. Шевченко А. Є. Незалежність України: ретроспективний аналіз, сучасність, перспектива. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. № 8. 016. С. 6–8.

6. Шевченко А. Є. Старостюк А. В. Актуалізація цінності інтегративного праворозуміння в умовах пошуку теоретичних засад єдності оптимального визначення права «Innovations in science and education: challenges of our time» / [collection of scientific papers; edited by Marina Dei, Olha Rudenko]. London: IASHE, 2016. 196 c. С.157–160.

7. Шевченко А. Є. Питання методології історії діяльності органів внутрішніх справ України (частина І) // *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. №1 (3). Ірпінь, 2016. 221 с. С. 205–211.

8. Шевченко А. Є. Старостюк А. В. Ціннісні детермінанти пізнання права як складова правового прогресу. *Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах // Науково-практичний юридичний журнал*. Випуск 7. Київ: ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2016. 448 с. С. 44–47.

9. Шевченко А. Є. Питання методології історії діяльності органів внутрішніх справ України (частина ІІ). *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. № 2 (4). Ірпінь, 2016. 221 с. С. 240–246.

10. Шевченко А. Є. Formation of unitarianism in Poland and Italy (comparative and legal analysis) Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, Volume 26, Number 2, 2018. Co-publisher: Accent graphics communications. Hamilton, ON, Ontario, L8N 3x3 Canada. 2018. P. 48–53.

11. Шевченко А. Є. Organizational actions of the soviet government for development and safety of functioning of the motor transport in the 20-30th years of the 20th century // *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика) Серія : право. збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. Випуск 3–4 (12–13). Ірпінь, 2018. 308 с. С. 6–14.

12. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Цивільний кодекс УРСР 1963. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 1 : Історія держави і права України. Харків: Право, 2016. С. 796–798.

13. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1963. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 1 : Історія держави і права України. Харків: Право, 2016. С. 800–802.

14. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Цивільний процесуальний кодекс УСРР 1924. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 1 : Історія держави і права України. Харків: Право, 2016. С. 802–803.

15. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1929. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 1 : Історія держави і права України. Харків: Право, 2016. С. 803–805.

16. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Розвиток системи законодавства у період існування УНР (1917–1918 рр.) // Збірник наукових статей та тез повідомлень Міжнародної наукової конференції «Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення УНР). Харків, 2017. С. 79–83.

17. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Джерела права у період існування Української Народної Республіки. *Право України*. 2017. № 11. С. 101–108.

18. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Історико-правовий аналіз джерел права Української Народної Республіки (1917–1918 рр.). *Альманах права* (Правова аналітика: доктринальні підходи та галузеві виміри). Київ, 2018. Вип. 9. С. 91–95.

19. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Правова система ЗУНР: порівняльно-історичні засади її дослідження. Західно-Українська Народна Республіка та її місце в історії українського державотворення (до 100-річчя проголошення) : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції. Львів, 2018. С. 93–97.

20. Концепції держави і права : історико-теоретичний аналіз : монографія / А. Є. Шевченко, С. В. Кудін ; за заг. ред. професора Шевченка А. Є. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018.

21. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Філософсько-правові аспекти усвідомлення цінності людини в Україні в XI–XVIII ст. Закарпатські правові читання : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород, 2019. Т. 1. С. 113–120.

Допоміжний

1. Августин Волошин: життя і помисли президента Карпатської України / М. М. Вегеш, М. І. Кляп, В. Ю. Тарасюк, М. Ю. Токар. 2-ге вид., доповн. Ужгород: Карпати, 2009. 481 с.

2. Адамчук І. Боротьба за державно-територіальний статус Північної Буковини, Акерманського, Ізмаїловського і Хотинського повітів Бессарабії, острова Зміїного та Закарпатської України у 1917–1947 рр. Історико-правове дослідження: моногр. Київ : Атіка, 2007. 160 с.

3. Актуальні проблеми історії держави та права : матеріали наук. конф., присвяченої 20-річчю незалежності України та 90-річчю НАВС (19 квіт. 2011 р.) / Редкол. : В. В. Коваленко, В. І. Шакун, А. С. Чайковський та ін. Київ, 2011. 147 с.

4. Алексєєв Ю. М. Україна на зламі історичних епох (державотворчий процес 1985–1999 рр.) : навч. посібник / Ю. М. Алексєєв, С. В. Кульчицький, А. Г.Слюсаренко. Київ : ЕксОб, 2000. 296 с.

5. Аніщук Н. Правове становище українських жінок в історичному минулому. *Право України*. 2002. № 3. С. 155–157.

6. Атаманова Н. В. Литовські статути як історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1. Т. 1. С 22–25.

7. Атаманова Н. В. Історико-правове підґрунтя правового порядку доби Запорозької Січі // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. С. 10–14.

8. Бандурка О. М. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII ст. – 1917 р.) : монографія / О. М. Бандурка, В. А. Греченко, О. Н. Ярмиш. Харків: Золота миля, 2012. 616 с.

9. Бедрій М. М. Історико-правовий огляд джерел права Київської Русі. *Молодий вчений*. 2014. № 8 (11). С. 179–184.

10. Бедрій М. Козацьке право як історичний тип українського звичаєвого права (XVI ст. – 40 рр. XIX ст.) // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 78–86.

11. Бедрій М. Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст.: історико-правове дослідження. Львів: Галицький друкар, 2014. 264 с.

12. Бєлік А. В. Аграрне питання за доби Директорії УНР // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. XXXV. С. 106–109.

13. Білоконь М. В. Органи державного управління та місцевого самоврядування в Російській імперії у другій половині XIX ст. (на матеріалах Лівобережної України): історико-правове дослідження. Харків : НУВС, 2003. 257 с.

14. Бланчуца А. Правові основи шляхетського землеволодіння за Другим Литовським Статутом 1566 р. *Україна в Центрально-Східній Європі*. Київ, 2003. С. 129–138.

15. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.). Львів: В-во ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 408 с.

16. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349–1569 рр.) : монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 628 с.

17. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX ст.). Київ: Атіка, 2012. 348 с.

18. Влада і суспільство в Україні. Історичний контекст / В. Верстюк, В. Горобець, С. Кульчицький та ін. ; відп. ред. В. Смолій; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України, 2013. 506 с.

19. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / М. М. Вегеш, М. В. Делеган, О. Д. Довганич та ін. ; відп. ред. М. М. Вегеш. Ужгород: Карпати, 2002. 709 с.

20. Гавриленко О. А. Органи влади та управління античних держав Північного Причорномор'я з республіканською формою правління. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 4. С. 26–34.

21. Гай-Нижник П. П. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник, Л. І. Залізняк, І. Краснодемська та ін. Київ: «МП Леся», 2016. 586 с. С. 192–422.

22. Гай-Нижник П. П. Пошук державної моделі УНР: ідея і крах «трудового принципу» (грудень 1918 р. – липень 1919 р.). *УІЖ*. 2016. № 1. С. 79–97.

23. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання і спроби знищення / П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізняк, І. Й. Краснодемська та ін. Київ: «МП Леся», 2016. 332 с.

24. Голобудський В. Запорозьке козацтво. Київ: Наук. думка, 1994. 539 с.

25. Головко О. Б. Держава Романовичів та Золота Орда. *УІЖ*. 2004. № 6. С. 3 – 16.

26. Головко О. Б. Русь у міжнародному житті Європи IX–X ст. Київ, 1994. 30 с.

27. Головко О. М. Апарат управління фінансами Російської імперії на окупованих територіях Західної України у роки Першої світової війни. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. – 2004. – Вип. 26. – С. 186–192.

28. Гончаренко В. Законодавчі органи в Українській Народній Республіці // *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 2 (45). С. 61–71.

29. Горелов М. Цивілізаційна історія України (нариси) / М. Горєлов, О. Моця, О. Рафальський. Київ: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. 632 с.

30. Горобець В. Політичний устрій українських земель другої половини XVII–XVIII століть. Київ: Інститут історії України НАН України, 2000. 96 с.

31. Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.). Львів: Афіша, 2002. 255 с.

32. Грицак В. Адміністративно-територіальний устрій на теренах українських земель: Галицько-Волинське князівство // *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 3 (15). С. 94–102.

33. Грозовський І. Козацьке право. *Право України*. 1997. № 6. С. 76 – 80.

34. Грозовський І. Право власності на землю в Запорізькій Січі. *Право України*. 1997. № 8. С. 62–65.

35. Губар С.В. Кримінальна юстиція в Україні. 1927–1939 роки: монографія. Київ: «Хай-Тек Прес», 2009. 352 с.

36. Гурбик А. Копні суди на українських землях у XIV–XVI ст. *УІЖ*. 1990. № 10. С. 110–116.

37. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст. : кордони, населення, право. Київ: Основи, 1996. 223 с.

38. Довбня В. А. Органи внутрішніх справ УНР часів Української Центральної Ради: організаційно-правові засади діяльності / В. А. Довбня, Є. С. Дурнов, О. М. Калюк; за заг. ред. О. М. Джужи; Київський національний ун-т внутрішніх справ. Дніпропетровськ : ІМА-Прес, 2008. 144 с.

39. Дорошко М. Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917–1938 рр.): монографія. Київ: Ніка-Центр, 2008. 368 с.

40. Захаренко В. О. Історико-правовий аналіз становлення зовнішньополітичної діяльності України // *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 29–33.

41. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII – початок XIVст.). Київ: Істина, 2007. 128 с.

42. Іванова А. Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка в період Центральної Ради, Гетьманату П.П. Скоропадського та Директорії. Київ : Наук. думка, 2011. 221 с.

43. Івановська О. П. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: навч. посібник. – Київ : ЕксОб, 2002. 263 с.

44. Іванченко Р. П. Українська державність в 20–90-х рр. Київ : МІЛП, 2000. 255 с.

45. Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. 1999. Нова Зоря, 1999. 320 с.

46. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналіт. доповідь / за заг. ред. А. Баровської. Київ: НІСД, 2016. 109 с.

47. Кириченко Ю. М. Поширення Магдебурзького права та його особливості в містах України. *Форум права*. 2011. № 4. С. 361–366.

48. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): Історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 2008. 406 с.

49. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ : Вид. дім «Альтернативи», 1999. 336 с.

50. Конституційно-правові засади становлення української державності / В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Г. Данильян та ін.; За ред. акад. НАН України В. Я. Тація, акад. АПрН України Ю. М. Тодики. Харків: Право, 2003. 328 с.

51. Копиленко О. Л, Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917–1920 : навч. посібник. Київ : Либідь, 1997. 208 с.

52. Корновенко С. В. Аграрне законодавство П. Скоропадського у контексті вітчизняного та європейського досвіду вирішення земельного питання (1918–1921 рр.). *УІЖ*. 2008. № 4. С. 72–81.

53. Косик В. Міжнародні взаємини України-Руси від IX до XIV ст. *Науковий конгрес у 1000-ліття хрещення Руси-України*. Мюнхен, 1988/1989. 1002 с.

54. Котляр М. Ф. Історія суспільного життя Русі: нариси. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 288 с.

55. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. Львів, 1990. 408 с.

56. Кульчицький С. Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні. Київ : В-во Ін-ту історії України НАН України, 2001. 160 с.

57. Лепісевич П. М. Державотворчі процеси та зовнішньополітична діяльність Карпатської України (1938–1939 рр.) / П. М. Лепісевич, М. Д. Хром'як // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 1. С. 27–36.

58. Лісна І. С. Правовий статус судових органів в Українській Державі Павла Скоропадського. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 30–33.

59. Лісова К. С. Звичаєве право : курс лекцій. Київ : ДП «Видавничий Дім «Персонал», 2012. 94 с.

60. Лисенко С. І. Природа Литовсько-Руської державності в сучасних підручниках та посібниках з історії України для вищої школи. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2013. Вип. 36. С. 165–176.

61. Лукашевич О. А., Манжул К. В. Конституція Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка XVIII ст. Харків: Основа, 1996. 52 с.

62. Малик Я. Історія української державності: навч. посіб. / Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна. Львів: Світ, 1995. 248 с.

63. Михайличенко Д. Ю. Селянський повстанський рух в Україні та проблема його політичної реалізації (січень–серпень 1919 р.) : *збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»*. Харків, 2002. Вип. 9. С. 111–120.

64. Михайловський В. М. Юрій II, Юрій-Болеслав Тройденович. *Енциклопедія історії України*: У 10т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Т. 10 : Т-Я. Київ: В-во «Наук, думка», 2013. С. 705–706.

65. Моця О. П. «Внутрішня» Русь у контексті уточнення меж. *Археологія*. 2015. № 1. С. 51–60.

66. Нелин А. Собрание малороссийских прав 1807 года, его содержание и значение. Киев, 1990.

67. Ніколаєв І. Законодавче забезпечення процесу утвердження однопартійної системи в УСРР (1919–1929). *Мандрівець*. 2013. № 2. С. 34–38.

68. Новікова Н. А. Показання свідків в цивільних справах у часи Київської Русі // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип. 41. Т. 1. Ужгород, 2016. С. 121–123.

69. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні: Монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 132 с.

70. Орленко В. І. Історія держави і права України: посіб. для підготов. до іспитів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 164 с.

71. Падох Я. Суди і судовий процес старої України. – Нью-Йорк; Львів, 1990. 125 с.

72. Паламарчук Н. І. Литовсько-польський період в Українській історії державотворення. *Сторінки історії: зб. наук, праць*. – Вип. 31. Київ: ІВЦ «Політехніка», 2009. С. 12–21.

73. Паламарчук Н. І. Протодержавні об'єднання слов'ян. *Сторінки історії: зб. наук, праць*. Вип. 31. Київ: ІВЦ «Політехніка», 2010. С. 5–13.

74. Панашенко В.В. Полкове управління в Україні (середина XVII–XVIII ст.). Київ., 1997. 74 с.

75. Панюк А., Рожик М. Історія становлення української державності. Львів: Центр Європи, 1995. 166 с.

76. Парахонський Б. О. Системна криза міжнародної безпеки: Близькосхідно-Чорноморський простір: аналіт. доповідь / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська / за заг. ред. К. А. Кононенка. Київ: НІСД, 2016. 52 с.

77. Патлачук О. В. Інститут злочину в праві українських земель Великого князівства Литовського XIV – першої половини XV ст. *Херсонський державний університет // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2014. Вип. 5. Т. 1. С. 57–62.

78. Перегуда Є. В. Взаємодія виконавчих органів влади України в радянський період. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Вип. 10. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2013. С. 28–42.

79. Пиріг Р. Я. Українська гетьманська держава 1918 року: історичні нариси / Р. Я. Пиріг; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2011. 336 с.

80. Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.) / І. Б. Усенко, В. Д. Бабкін, І. В. Музика та ін. ; відп. ред. І. Б. Усенко. Київ : Наукова думка, 2006. 280 с.

81. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929–1941). Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 220 с.

82. Радько П. Г. Козацька державність в сучасній історичній літературі. *Історична пам'ять: наук. зб. Полтавського національного педагогічного ун-ту ім. В. Г. Короленка*. Вип. 13. Полтава, 2015. С. 125–133.

83. Реєнт О.П. Україна між світовими війнами (1914–1939): події, люди, документи: нариси історії: навчальний посібник / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. Київ : Школа, 2004. 542 с.

84. Ричка В. М. «Вся королівська рать» (Влада Київської Русі). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2009. 180 с.

85. Святун О. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї / Олексій Святун, Олена Святун. *Віче*. 2014. № 20. С. 15–20.

86. Сеньків М. В. Акт злуки УНР і ЗУНР – знакова подія української історії. *Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. Вип. 9–10. С. 65–70.

87. Сидоренко А. Військова політика Української Держави Т. І. Скоропадського // *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія»*. 2015. Вип. 10. С. 140–153.

88. Скальський В. Стан органів влади в Українській Народній Республіці. *Магістеріум: Історичні студії*. Київ : НаУКМА, 2010. Вип. 41. С. 22–28.

89. Сокур Ю. В. Правові основи торговельно-транспортного підприємництва в Україні (на матеріалах чумацького промислу XVII–XIX ст.). Київ : Фейвор, 2009. 202 с.

90. Стецюк Б. Р. Інститут оскарження судових рішень у правовій системі Гетьманщини. *Право і безпека*. 2014. № 1 (52). С. 16–20.

91. Стецюк Б. Р. Функціонування судового процесу в Київській Русі // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: зб. наук, праць. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 405–411.

92. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку: монографія / В. С. Бігун, І. Й. Бойко, К. А. Вислобоков та ін. ; за ред. І. Б. Усенка. Київ: Наук, думка, 2014. 502 с.

93. Сухонос В. В. Організація і діяльність прокуратури в Україні. Історія і сучасність. Суми : Університетська кн., 2004. 348 с.

94. Тараненко М. Г. Запорозька Січ — зародок Української козацької держави // *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук, праць*. Київ: ІВЦ «Політехніка», 2013. № 3. С. 112–122.

95. Терлюк І. Я. Окупаційний режим в Україні 1941–1944 рр. і проблеми творення української національної державності: історія держави і права. Львів: Каменяр, 2009. 128 с.

96. Тимченко Р. Земельна реформа ЗУНР (ЗОУНР) 1919 р. // *Український історичний збірник*. 2012. Вип. 15. С. 105–118.

97. Тищик Б. Й., Вівчаренко Б. А. Суспільно-політичний лад і право України у складі Речі Посполитої та Литовської держави. Львів, 1996.

98. Тищик Б. Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923): історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.

99. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України. Київ, 1968.

100. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 256 с.

101. Томенчук Х. Б. Формування і становлення вищих представницьких органів влади ЗУНР за доби парламентської демократії (жовтень 1918 р. – червень 1919 р.): історико-політологічний аналіз. *Панорама політологічних студій // Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне: РДГУ, 2012. Вип. 9. С. 178–188.

102. Чабан А. Ю. Середнє Подніпров’я: в 2-х кн. Черкаси: ЧДУ, 1999.

103. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України (від найдавніших часі до наших днів) / Л. Д. Чекаленко, С. Г. Федуняк; за заг. ред. Л. Д. Чекаленко. Київ : ДП «Вид. дім “Персонал”», 2010. 464 с.

104. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2003. 518 с.

105. Усенко І. Б. Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність. Харків, 1995. 74 с.

106. Шевченко А. В. Формування системи державного управління у Київській Русі // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. С. 107–113.

107. Щербатюк В. М. Зародження протодержавних і державних об’єднань на теренах України / В. М. Щербатюк, Ю. В. Сокур // *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 138–151.

Навчальне видання

СЕРІЯ «НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТУ УДФСУ»

Шевченко Анатолій Євгенійович,
Кудін Сергій Володимирович

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

Відповідальний за випуск	*Д. Ф. Салахова*
Редактор	*Л. Б. Дьомена*
Форматування та комп'ютерна верстка	*Д. П. Завальніцька*

Здано до друку 05.11.2019. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman».
Друк. арк. 13,6.
Тираж 300 примірників. Замовлення № 819.

Підготовлено до друку Видавничо-поліграфічним центром
Університету ДФС України
08200, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5104 від 20.05.2016